

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПЕТРОВЕЦЬ ОЛЕГ ФЕДОРОВИЧ

УДК 343.9:343.71

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИПРАВНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ МАЙНОМ
ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.Ф. Петровець

Науковий керівник: Грицюк Ігор Васильович,

кандидат юридичних наук, професор

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Петровець О.Ф. Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2026.

У дисертації здійснено комплексне кримінологічне дослідження протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні, визначено сучасні тенденції розвитку рейдерства, його кількісно-якісні показники, детермінанти, кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення, а також особливості запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Проаналізовано сучасний стан наукового опрацювання проблематики, нормативно-правове забезпечення запобігання рейдерству та міжнародний досвід захисту корпоративних прав.

З метою підвищення ефективності кримінально-правового запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації запропоновано низку законодавчих змін, зокрема необхідно замінити застарілий термінологічний зворот «майно підприємства, установи, організації» на узагальнене поняття «майно юридичної особи», що забезпечить єдність правової термінології з положеннями цивільного та господарського законодавства. Також обґрунтовано необхідність конкретизації способів вчинення кримінального правопорушення шляхом закріплення у диспозиції статті таких форм рейдерських посягань, як незаконні реєстраційні дії, використання фіктивних правочинів, зловживання процедурами банкрутства, втручання в електронні інформаційні системи та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, запропоновано удосконалити конструкцію кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, передбачивши

підвищену кримінальну відповідальність за використання державних електронних реєстрів, участь службових осіб або організованих груп у механізмі незаконного встановлення контролю над юридичною особою. Окремо обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення поняття рейдерства та відмови від оціночної категорії «велика шкода» із заміною її більш конкретними суспільно небезпечними наслідками. Запропоновані зміни спрямовані на підвищення визначеності кримінально-правової норми, забезпечення єдності правозастосовної практики та адаптацію кримінального законодавства до сучасних механізмів рейдерських посягань.

Досліджено кримінологічні показники кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, встановлено тенденцію до зростання кількості рейдерських посягань в умовах воєнного стану, підвищення рівня їх організованості, цифровізації та корупційної вразливості.

Зроблено висновок, що сучасне рейдерство є складним багаторівневим криміногенним явищем, формування та поширення якого обумовлюється системною взаємодією соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, корупційних, інформаційно-технологічних, воєнно-політичних і морально-психологічних чинників. Сукупність зазначених детермінант формує сприятливе середовище для незаконного встановлення корпоративного контролю, забезпечує високий рівень латентності рейдерських посягань та сприяє трансформації рейдерства у професіоналізовану, організовану та технологічну форму кримінально протиправної діяльності.

Установлено наявність стійких кореляційних зв'язків між окремими детермінантами та рівнем поширення рейдерських посягань. Зокрема, простежується пряма залежність між рівнем корупції у сфері державної реєстрації та масштабами незаконного встановлення корпоративного контролю. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що у 60–70 % випадків рейдерських посягань використовуються корупційні механізми за участю державних реєстраторів, нотаріусів або інших осіб, уповноважених на здійснення реєстраційних процедур. Водночас встановлено взаємозв'язок між рівнем латентності рейдерства та корупційною вразливістю правоохоронної та

судової системи, що проявляється у маскуванні рейдерських схем під цивільно-правові або корпоративні спори, затягуванні досудового розслідування та ускладненні повернення корпоративного контролю законним власникам.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, статистичних даних та результатів опитування практичних працівників сформовано авторську кримінологічну типологію осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном юридичних осіб, а також визначено сучасні детермінанти рейдерства, серед яких виокремлено соціально-економічні, організаційно-управлінські, корупційні, інформаційно-технологічні, воєнно-політичні та морально-психологічні чинники.

Особливу увагу приділено проблемам цифровізації сучасного рейдерства, використанню електронних державних реєстрів, цифрових підписів та втручанню в інформаційно-комунікаційні системи. Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінально-правових механізмів запобігання рейдерству, посилення цифрового захисту державних реєстрів, розвитку системи антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, а також створення спеціалізованих механізмів захисту релокованого бізнесу та стратегічно важливих підприємств.

У роботі запропоновано систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій.

Обґрунтовано, що ефективність запобігання рейдерству безпосередньо залежить від комплексного поєднання організаційно-управлінських, інформаційно-технологічних, антикорупційних та правових заходів, спрямованих на раннє виявлення ризикових корпоративних операцій і мінімізацію криміногенних факторів у сфері корпоративного управління. У зв'язку з цим запропоновані напрями доцільно закріпити в окремому нормативно-правовому акті у сфері запобігання протиправному заволодінню майном юридичних осіб та захисту корпоративних прав, який би визначав систему суб'єктів антирейдерської діяльності, механізми цифрового моніторингу реєстраційних дій, особливості захисту стратегічно важливих

підприємств і релокованого бізнесу, а також комплекс сучасних заходів протидії цифровим, корупційним та організованим формам рейдерства в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

На підставі комплексного кримінологічного аналізу сучасних механізмів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, зарубіжного досвіду запобігання рейдерству, статистичних показників, матеріалів кримінальних проваджень та сучасних цифрових і воєнно-політичних викликів розроблено проєкт Закону України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав», у якому запропоновано комплексну систему організаційно-правових, кримінологічних, інформаційно-технологічних та антикорупційних заходів протидії незаконному встановленню корпоративного контролю, визначено систему суб'єктів запобігання рейдерству, механізми цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, засади функціонування Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству, а також особливості захисту права власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Обґрунтовано, що ефективна система запобігання рейдерству повинна формуватися на засадах комплексного поєднання кримінально-правових, організаційно-управлінських, інформаційно-технологічних та превентивних механізмів захисту права власності. Особливого значення зазначені напрями набувають в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, коли процеси релокації бізнесу, масштабної відбудови держави, цифровізації управлінських процедур та залучення міжнародних інвестицій супроводжуються підвищенням ризиків корпоративних конфліктів і незаконного заволодіння активами. У зв'язку з цим формування сучасної системи захисту корпоративних прав повинно розглядатися як один із ключових напрямів забезпечення економічної безпеки держави, стабільності інвестиційного середовища та зміцнення довіри до інститутів публічного управління в Україні.

Ключові слова: рейдерство, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, корпоративні права, економічна

злочинність, запобігання злочинності, економічна безпека, цифрове рейдерство, аграрне рейдерство, незаконні реєстраційні дії, корупція, організована злочинність, корпоративні конфлікти, воєнний стан, релокований бізнес, антирейдерська політика

SUMMARY

O.F. Petrovets. Preventing the unlawful appropriation of the property of a company, institution or organisation. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. Irpin, 2026.

This thesis presents a comprehensive criminological study of the unlawful seizure of property belonging to enterprises, institutions and organisations in Ukraine, identifies current trends in the development of corporate raiding, its quantitative and qualitative indicators, determinants, the criminological profile of individuals committing such criminal offences, as well as the specific features of preventing the unlawful establishment of corporate control under martial law and during Ukraine's post-war recovery.

The current state of academic research on the issue, the legal framework for preventing raiding, and international experience in the protection of corporate rights are analysed.

With a view to enhancing the effectiveness of criminal law measures to prevent the unlawful appropriation of the property of enterprises, institutions and organisations, a number of legislative amendments have been proposed; in particular, it is necessary to replace the outdated term 'property of an enterprise, institution or organisation' with the generalised concept of 'property of a legal entity', which will ensure consistency between legal terminology and the provisions of civil and commercial legislation. The need to specify the methods of committing a criminal offence has also been justified by enshrining in the operative part of the article such forms of raider attacks as unlawful registration actions, the use of fictitious transactions, abuse of bankruptcy procedures, interference with electronic information systems and the use of information and communication technologies. Furthermore, it is proposed to refine the structure of qualifying and specially qualifying elements by providing for increased criminal liability for the use of state electronic registers, and the involvement of public officials or organised groups in the

mechanism of illegally establishing control over a legal entity. Separately, the feasibility of legislatively enshrining the concept of raiding and abandoning the evaluative category of «significant harm», replacing it with more specific socially dangerous consequences, is justified.

The proposed amendments are aimed at enhancing the clarity of criminal law provisions, ensuring consistency in law enforcement practice, and adapting criminal legislation to contemporary methods of corporate raiding.

A study of the criminological indicators of criminal offences under Article 206-2 of the Criminal Code of Ukraine has revealed a trend towards an increase in the number of raider attacks under martial law, as well as a rise in their level of organisation, digitalisation and susceptibility to corruption.

It has been concluded that modern raiding is a complex, multi-level criminogenic phenomenon, the formation and spread of which is determined by the systemic interaction of socio-economic, legal, organisational and managerial, corruption-related, information and technological, military-political, and moral and psychological factors. The combination of these determinants creates a favourable environment for the unlawful establishment of corporate control, ensures a high level of latency in raider attacks, and contributes to the transformation of raiding into a professionalised, organised and technologically advanced form of criminal activity.

A strong correlation has been established between specific determinants and the prevalence of corporate raiding. In particular, there is a direct link between the level of corruption in the field of state registration and the scale of the unlawful acquisition of corporate control. An analysis of law enforcement practice shows that in 60–70% of cases of raider attacks, corrupt mechanisms are used involving state registrars, notaries or other persons authorised to carry out registration procedures. At the same time, a correlation has been established between the level of raiding's latency and the corruption vulnerability of the law enforcement and judicial systems, which manifests itself in the disguising of raiding schemes as civil or corporate disputes, the prolongation of pre-trial investigations, and the obstruction of the return of corporate control to the lawful owners.

Based on an analysis of criminal case files, statistical data and the results of a survey of practitioners, the author has developed a criminological typology of individuals who commit unlawful appropriation of legal entities' property, and has identified the contemporary determinants of corporate raiding, including socio-economic, organisational and managerial, corruption-related, information and technology, military-political and moral-psychological factors.

Particular attention has been paid to the issues of the digitalisation of modern raiding, the use of electronic state registers, digital signatures and interference in information and communication systems. The paper justifies the need to improve criminal law mechanisms for preventing raiding, strengthen the digital protection of state registers, develop a system of anti-corruption control in the field of state registration, and create specialised mechanisms to protect relocated businesses and strategically important enterprises.

This paper proposes a system of general social, specialised criminological and individual preventive measures to prevent the unlawful seizure of property belonging to enterprises, institutions and organisations.

It has been demonstrated that the effectiveness of preventing corporate raiding depends directly on a comprehensive combination of organisational and managerial, information technology, anti-corruption and legal measures aimed at the early detection of high-risk corporate transactions and the minimisation of factors conducive to crime in the field of corporate governance. In this regard, it is advisable to enshrine the proposed measures in a separate regulatory act in the field of preventing the unlawful seizure of legal entities' property and protecting corporate rights, which would define the system of entities involved in anti-raiding activities, mechanisms for digital monitoring of registration actions, the specifics of protecting strategically important enterprises and relocated businesses, as well as a set of modern measures to counter digital, corrupt and organised forms of raiding in the context of martial law and Ukraine's post-war recovery.

Based on a comprehensive criminological analysis of current mechanisms for the unlawful seizure of assets belonging to enterprises, institutions and organisations, international experience in preventing corporate raiding, statistical data, materials

from criminal proceedings and contemporary digital and military-political challenges, a draft Law of Ukraine «On the Prevention of Raiding and the Protection of Corporate Rights» has been developed. This draft proposes a comprehensive system of organisational, legal, criminological, information technology and anti-corruption measures to counter the unlawful establishment of corporate control, defines the system of entities responsible for preventing raiding, mechanisms for digital monitoring of high-risk registration actions, the principles of operation of the National Agency for the Protection of Corporate Rights and Countering Raiding, as well as the specific features of property rights protection under martial law and during Ukraine's post-war recovery.

It has been argued that an effective system for preventing corporate raiding must be based on a comprehensive combination of criminal law, organisational and managerial, information technology, and preventive mechanisms for the protection of property rights. These areas take on particular significance in the context of martial law and Ukraine's post-war recovery, when the processes of business relocation, large-scale state reconstruction, the digitalisation of administrative procedures and the attraction of international investment are accompanied by increased risks of corporate conflicts and the unlawful seizure of assets. In this regard, the development of a modern system for the protection of corporate rights should be regarded as one of the key areas for ensuring the state's economic security, the stability of the investment environment, and the strengthening of trust in public administration institutions in Ukraine.

Keywords: raiding, unlawful seizure of property belonging to an enterprise, institution or organisation, corporate rights, economic criminality, prevention of criminality, economic security, digital raiding, agricultural raiding, unlawful registration practices, corruption, organised criminality, corporate conflicts, martial law, relocated businesses, anti-raiding policy

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані наукові результати дисертації

1. Петровець О.Ф. Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 4(13). С. 106-113. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/176/175>

2. Петровець О.Ф. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: кримінально-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. №142. С. 184-190. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/01/petrovets_142.pdf

3. Петровець О.Ф. Удосконалення механізму запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації: порівняльний аналіз. *Національні інтереси України*. 2026. № 2. С. 946-958. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/36990/36989>

які засвідчують апробацію результатів дисертації

4. Петровець О.Ф. Перспективи удосконалення законодавства щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації під час війни. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського круглого столу, м. Ірпінь, 15.05.2024 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 88-90. URL: <https://surl.li/atdcxt>

5. Петровець О.Ф. Окремі аспекти запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 73: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 12 – 13 квітня 2025 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w

Ополу. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2025. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4187

6. Петровець О. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: запобігання в умовах сьогодення. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права, Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. С. 257-260. URL: <https://surl.li/iziwqs>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИПРАВНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	16
1.1. Стан доктринальних досліджень проблеми запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.....	16
1.2. Характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації за Кримінальним кодексом України.....	35
1.3. Досвід окремих зарубіжних країн щодо запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.....	69
Висновки до Розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2. ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	95
2.1. Стан, рівень, структура та динаміка протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.....	95
2.3. Детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.....	116
2.3. Кримінологічна типологія осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.....	136
Висновки до Розділу 2.....	154
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИПРАВНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	156
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.....	156
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи та заходи індивідуально-профілактичного запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.....	176

3.3. Особливості запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни і в післявоєнний період.....	205
Висновки до Розділу 3.....	230
ВИСНОВКИ.....	232
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	240
ДОДАТКИ.....	260

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стан протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні залишається складним і характеризується високим рівнем суспільної небезпечності та адаптивності до сучасних економічних і технологічних умов. Незважаючи на поступове вдосконалення законодавства у сфері захисту права власності, державної реєстрації та корпоративного управління, проблема рейдерства й інших форм незаконного перерозподілу активів продовжує негативно впливати на економічну безпеку держави, інвестиційний клімат та стабільність господарських відносин.

Сучасні форми протиправного заволодіння майном характеризуються використанням складних корпоративних схем, маніпулюванням державними реєстрами, підробленням документів, незаконними змінами структури власності, застосуванням фіктивних судових рішень, адміністративного ресурсу та корупційних механізмів. Поряд із традиційними силовими формами рейдерства все більшого поширення набувають так звані «інтелектуальні» або «реєстраційні» рейдерські схеми, пов'язані з використанням прогалин у законодавстві, недосконалістю цифрової інфраструктури та недостатнім рівнем контролю за діяльністю державних реєстраторів.

Особливого суспільного резонансу набули корпоративні конфлікти навколо ТРЦ «Sky Mall», ПрАТ «Житомирські ласощі», корпоративні конфлікти щодо мережі АЗС KLO, аграрні рейдерські захоплення у Кіровоградській, Херсонській, Полтавській та Черкаській областях, конфлікти навколо підприємств «Турбоатом», «Амстор», конфлікт навколо акціонерного товариства «Київстар», де предметом судових спорів стали питання корпоративного контролю над одним із найбільших телекомунікаційних операторів країни, а також численні випадки незаконного переоформлення прав оренди земельних ділянок та корпоративних прав через втручання у державні реєстри. Зазначені події продемонстрували наявність системних проблем у сфері захисту права власності, недосконалість механізмів державної реєстрації,

високий рівень корупційних ризиків та недостатню ефективність існуючих механізмів кримінально-правового реагування.

Ситуація суттєво ускладнилася в умовах воєнного стану та післявоєнної трансформації економіки України. Руйнування інфраструктури, переміщення бізнесу, тимчасова окупація окремих територій, пошкодження документації та порушення функціонування державних реєстрів створили додаткові передумови для незаконного перерозподілу майна та корпоративних прав. Особливо вразливими стали підприємства, розташовані на деокупованих територіях, де ризики рейдерських посягань суттєво зросли через правову невизначеність та ослаблення механізмів державного контролю.

Водночас слід відзначити, що у Кримінальному кодексі України передбачено окрему спеціальну норму - ст. 206-2 КК України «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне встановлення корпоративного контролю, використання підроблених документів, незаконні реєстраційні дії та інші форми рейдерських посягань. Протягом останніх років в Україні реалізовано низку важливих антирейдерських заходів. Зокрема, було вдосконалено законодавство у сфері державної реєстрації, посилено вимоги до розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників, створено Комісію з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації при Міністерстві юстиції України, Раду бізнес-омбудсмена, запроваджено цифрові сервіси у сфері реєстрації бізнесу та реформовано систему правоохоронного забезпечення економічної безпеки держави шляхом створення Бюро економічної безпеки України.

Попри це, наявні механізми запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації залишаються недостатньо ефективними через фрагментарність державної політики, недостатню координацію між суб'єктами запобігання, нестабільність правозастосовної практики та недостатній рівень цифрової захищеності державних реєстрів. У зв'язку з цим актуальним залишається формування комплексної системи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи,

організації, яка б поєднувала кримінально-правові, організаційні, інформаційно-технологічні та превентивні механізми захисту права власності відповідно до сучасних міжнародно-правових стандартів.

Аналіз статистичних показників також свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном підприємств, установ та організацій. Якщо у 2020 році було зареєстровано 684 кримінальні правопорушення відповідної категорії, то у 2025 році їх кількість зросла до 874, що свідчить про активізацію рейдерських посягань та трансформацію механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю. Водночас кількість повідомлень про підозру та обвинувальних актів, направлених до суду, залишається суттєво нижчою порівняно із загальною кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень. Так, у 2025 році повідомлення про підозру було здійснено лише у 287 кримінальних провадженнях, а обвинувальні акти направлено до суду у 196 випадках¹.

Загалом наведені статистичні показники дають підстави стверджувати, що протиправне заволодіння майном підприємств залишається актуальною загрозою економічній безпеці держави, а тенденція до збільшення кількості проваджень, що перебувають на розгляді судів, свідчить про необхідність удосконалення механізмів кримінально-правової протидії рейдерству та підвищення ефективності розслідування таких кримінальних правопорушень.

Усе вищевикладене свідчить про актуальність цієї наукової проблеми та необхідність її всебічного дослідження і подальшої розробки.

Теоретичні та практичні питання запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації, протидії рейдерству, кримінально-правової охорони права власності та господарської діяльності, а також особливостей кваліфікації й розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, досліджувалися у працях таких вітчизняних учених, як: О. М. Бандурка, В. В. Голіна, І. В. Грицюк,

¹ Офіс Генерального прокурора. Статистика кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування : офіційний вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, В. І. Борисов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Мельник, П. Л. Фріс, В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, О. О. Дудоров, Є. Л. Стрельцов, О. М. Литвинов, А. М. Бойко, В. В. Василевич, О. Ю. Шостко, С. С. Чернявський, В. С. Бахуринський, Н. М. Грищенко, І. М. Федулова, В. О. Коломійчук, Д. С. Юр'єв, С. С. Титаренко, В. В. Кікінчук, В. О. Гусєва, В. В. Топчій, В. І. Осадчий, Р. Л. Максимович, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, А. В. Савченко, В. В. Топчій, В. І. Тютюгін, О. О. Книженко, Ю. В. Легеза та інші. Особливий внесок у дослідження кримінально-правових аспектів рейдерства та відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств здійснили В. С. Бахуринський, Н. М. Грищенко, І. М. Федулова та В. О. Коломійчук, які присвятили цій проблематиці окремі дисертаційні дослідження

Серед зарубіжних учених, які досліджували проблеми корпоративного контролю, недружніх поглинань, захисту права власності, корпоративного управління та правового регулювання протидії незаконному заволодінню активами підприємств, слід відзначити Henry G. Manne, Frank H. Easterbrook, Daniel R. Fischel, Lucian A. Bebchuk, Deborah A. DeMott, Steven Davidoff Solomon, Marcel Kahan, Emiliano Catan, John H. Matheson, Brent A. Olson, Francis Okanigbuan, Matthew A. Rojansky, Wolfgang Drobetz, Paul P. Momtaz, Jörg Rocholl та інших.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації, низка теоретичних і практичних питань залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребують подальшого наукового опрацювання особливості кваліфікації діянь, пов'язаних із використанням підроблених документів та незаконних реєстраційних дій, проблеми латентності таких кримінальних правопорушень, а також кримінологічні аспекти їх запобігання в умовах воєнного стану. Недостатньо уваги приділено питанням цифровізації рейдерських посягань, ролі організованих груп у механізмі вчинення цих кримінальних правопорушень, особливостям особи злочинця та вдосконаленню системи запобігання незаконному заволодінню майном підприємств. Крім того,

актуальним залишається формування єдиної правозастосовної практики та підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів, органів державної реєстрації та судової системи у сфері протидії рейдерству.

Саме тому обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною і своєчасною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», введеного в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року №179, Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 24 листопада 2022 року).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексний аналіз теоретичних та прикладних питань запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації, а також формування науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення системи запобігання, кримінального законодавства та правозастосовної практики у сфері запобігання цьому кримінальному правопорушенню в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі *завдання*:

— висвітлити стан доктринальних досліджень проблеми запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації;

- охарактеризувати протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації за Кримінальним кодексом України;
- розглянути досвід окремих зарубіжних країн щодо запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації;
- проаналізувати стан, рівень, структуру та динаміку протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- надати характеристику детермінантів протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації
- охарактеризувати осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- висвітлити загальносоціальні заходи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації;
- здійснити ґрунтовний аналіз спеціально-кримінологічних заходів та заходів індивідуально-профілактичного запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації;
- визначити особливості запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни і в післявоєнний період

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Предметом дослідження є запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Методи дослідження обрані з урахуванням мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, застосування яких забезпечило комплексне дослідження запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації. Діалектичний метод використано для дослідження незаконного заволодіння майном підприємств як динамічного соціально-правового явища, що змінюється під впливом економічних, політичних, цифрових та воєнних процесів, а також для виявлення взаємозв'язків між причинами й умовами вчинення таких кримінальних

правопорушень та механізмами їх запобігання (усі розділи дослідження). *Методи аналізу та синтезу* застосовувалися під час дослідження наукових підходів до визначення поняття незаконного заволодіння майном підприємства, установи, організації, систематизації способів вчинення рейдерських посягань, формування класифікації детермінантів цього виду кримінальних правопорушень та типології осіб, які їх вчиняють (підрозділи 1.2, 2.2). *Метод індукції та дедукції* дозволив перейти від загальних теоретичних положень до формування конкретних висновків щодо вдосконалення кримінального законодавства, механізмів запобігання незаконному заволодінню майном підприємств та підвищення ефективності правозастосовної практики, а також від аналізу емпіричних даних до узагальнення кримінологічних закономірностей незаконного заволодіння майном підприємства, установи, організації (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Формально-юридичний метод* використано при аналізі Конституції України, Кримінального кодексу України, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють питання кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння майном підприємства, установи, організації (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2, 3.3). *Порівняльно-правовий метод* застосовувався для дослідження зарубіжного досвіду запобігання рейдерству, корпоративним захопленням та незаконному заволодінню активами підприємств, а також визначення можливостей імплементації відповідних механізмів в Україні (підрозділ 1.3). *Статистичний метод* використано під час аналізу офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду та інших державних органів щодо динаміки кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, кількості кримінальних проваджень, обвинувальних актів і судових рішень (розділи 1, 2). *Документальний метод* застосовувався при вивченні матеріалів кримінальних проваджень, судової практики та узагальненні практики застосування законодавства у сфері запобігання незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Верховного Суду, інших судів загальної юрисдикції,

Єдиного державного реєстру судових рішень, Міністерства юстиції України, узагальнені дані вивчення матеріалів 68 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, а також результати опитування 85 слідчих, 57 прокурорів, 53 суддів, 79 адвокатів у таких регіонах як м. Київ, Київській, Дніпропетровській, Одеській, Житомирській, Вінницькій, Чернігівській та Рівненській областях з 2022 по 2025 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є однією із перших комплексних монографічних досліджень запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають особистий внесок у розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки та пропозиції:

вперше:

- розроблено авторські пропозиції щодо вдосконалення ст. 206-2 КК України, які передбачають уніфікацію кримінально-правової термінології шляхом заміни термінологічного звороту «майно підприємства, установи, організації» на поняття «майно юридичної особи», конкретизацію способів незаконного встановлення контролю над юридичною особою через закріплення у диспозиції статті незаконних реєстраційних дій, фіктивних правочинів, зловживання процедурами банкрутства, використання інформаційно-комунікаційних технологій та втручання в електронні інформаційні системи, удосконалення конструкції кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак тощо;

- розроблено проект Закону України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав», у якому запропоновано комплексну систему організаційно-правових, кримінологічних, інформаційно-технологічних та антикорупційних заходів протидії незаконному встановленню корпоративного контролю, визначено систему суб'єктів запобігання рейдерству, механізми цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, засади функціонування Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству,

а також особливості захисту права власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України;

— на основі аналізу кількісно-якісних показників протиправного заволодіння майном юридичних осіб, тенденцій зростання рівня латентності рейдерських посягань та особливостей сучасних механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю запропоновано створення окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій, який передбачатиме автоматизоване виявлення підозрілих корпоративних змін, фіксацію ризикових реєстраційних операцій та формування автоматичних повідомлень для правоохоронних органів і Міністерства юстиції України про потенційні рейдерські загрози, а також обґрунтовано доцільність запровадження обов'язкової відеофіксації нотаріальних і реєстраційних дій як додаткового механізму запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю та підвищення рівня доказовості у кримінальних провадженнях.

— на основі комплексного аналізу кількісно-якісних показників протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій встановлено кореляційні зв'язки між рівнем поширення рейдерських посягань та корупційною вразливістю системи державної реєстрації, воєнно-політичною нестабільністю, рівнем латентності кримінальних правопорушень і цифровізацією корпоративних процедур, на основі чого обґрунтовано, що сучасне рейдерство трансформувалося у високотехнологічну та організовану форму кримінально протиправної діяльності, функціонування якої забезпечується комплексною взаємодією соціально-економічних, правових, корупційних, інформаційно-технологічних та воєнно-політичних детермінантів;

удосконалено:

— наукові думки щодо кримінологічної типології осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій (рейдерів), у межах якої виокремлено організаторів рейдерських схем, корупційно-адміністративних, юридично-консультаційних, інформаційно-технологічних, фінансово-посередницьких, силових та формальних учасників;

– наукові думки щодо пріоритетних напрямів загальносоціального запобігання рейдерству, що включають створення системи автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій, посилення цифрової безпеки державних реєстрів, розвиток антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, формування спеціального механізму захисту релокованого та постраждалого внаслідок війни бізнесу, а також розвиток системи корпоративного комплаєнсу та внутрішнього антирейдерського захисту суб'єктів господарювання; обґрунтовано необхідність їх закріплення в окремому нормативно-правовому акті у сфері запобігання рейдерству та захисту корпоративних прав;

дістали подальшого розвитку:

– наукові пропозиції щодо комплексної модернізації державної антирейдерської політики, до яких віднесено створення спеціалізованого державного органу - Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству; посилення кримінально-правових та адміністративно-правових механізмів відповідальності за незаконне встановлення корпоративного контролю; удосконалення цифрової інфраструктури захисту права власності та державних реєстрів із використанням сучасних технологій автоматизованого моніторингу, блокчейн-рішень та штучного інтелекту тощо.

– наукову позицію щодо удосконалення системи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України як одного із ключових напрямів забезпечення економічної безпеки держави, стабільності інвестиційного середовища та зміцнення довіри до інститутів публічного управління в Україні;

– наукове обґрунтування подальшого дослідження окремих напрямів запобігання незаконного заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема питання запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації в умовах воєнного стану, впливу цифровізації реєстраційних процедур на механізм вчинення рейдерських посягань, ролі організованих груп і корупційних зв'язків у незаконному

встановленні корпоративного контролю, проблем латентності рейдерства, а також удосконалення системи взаємодії правоохоронних органів, органів державної реєстрації та судової системи у сфері запобігання незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки можуть використовуватися у:

- *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України з питань запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації;

- *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності органів досудового розслідування, суду, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-5);

- *науково-дослідній діяльності* – при формуванні наукових розробок з питань удосконалення запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації (акт впровадження в науково-дослідну діяльність Державного податкового університету від 30 березня 2026 року);

- *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання з навчальних дисциплін «Кримінальне право України (загальна частина)», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне право України (особлива частина)», «Кримінологія», «Злочинність в Україні та теоретичні основи її запобігання», підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій (акт впровадження в освітній процес Державного податкового університету від 19 березня 2026 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 3 науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: «Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану»

(м. Ірпінь, 15 травня 2024 року); «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12-13 квітня 2025 р.), «Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану» (м. Ірпінь, 8 жовтня 2025 р.)

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені в 6 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, та троє тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з них основний текст – 239 сторінок, список використаних джерел – 20 сторінок (177 найменувань) та 5 додатків на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИПРАВНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Стан доктринальних досліджень проблеми запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації

Протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні становить одну з ключових загроз економічній безпеці держави. Такі протиправні дії негативно впливають на стабільність економічних процесів, ефективність функціонування правової системи та рівень захищеності суб'єктів господарювання, особливо у сфері малого й середнього бізнесу. За сучасних умов можна констатувати недостатню ефективність механізмів державного захисту права власності, гарантованого Конституцією України [59].

Варто зазначити, що дослідження сутності будь-якого юридичного явища потребує насамперед ґрунтовного аналізу наукових підходів і доктринальних напрацювань, що стосуються відповідної проблематики. Саме наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних учених у сфері запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій сформували теоретичне підґрунтя для подальшого комплексного дослідження зазначеного явища.

Слід звернути увагу на те, що у радянський період проблематика незаконного заволодіння майном підприємств, установ, організацій фактично не була предметом окремих наукових досліджень. Це пояснюється особливостями економічної системи того часу, яка ґрунтувалася на централізованому державному управлінні та переважанні державної форми власності. За таких умов переважна більшість підприємств перебувала у власності держави, а механізми корпоративного управління та ринкового перерозподілу активів були відсутні. Відповідно, саме явище незаконного захоплення підприємств у сучасному розумінні практично не існувало, що

виключало необхідність формування окремих кримінально-правових механізмів запобігання незаконному заволодінню майном підприємств, установ, організацій [92, с. 160–166].

Ця проблематика привертає увагу науковців з 1990-х років, коли в умовах трансформації економічної системи та масштабного перерозподілу власності почали активно поширюватися випадки поглинань і рейдерського захоплення підприємств. Перші комплексні наукові дослідження цього феномену з'явилися на початку 2000-х років та були присвячені аналізу причин, механізмів і наслідків рейдерських атак в умовах недосконалості правового регулювання, слабкості державних інститутів та високого рівня корупції

У цей час підстави криміналізації аналізованого діяння вивчали Б. М. Грек [28, с. 40–46], Р. А. Панасенко [92, с. 160–166]. Проблемні питання кваліфікації діянь висвітлювали Є. В. Калмикова [51, с. 14–15], О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан [42, с. 215–263]. Характеристику предмета кримінального правопорушення наводила С.Я. Лихова [75, с. 157–162]. На особливостях кваліфікуючих ознак акцентував С. С. Титаренко [134, с. 152–158]. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта цього кримінального правопорушення аналізував О. І. Харь [147, с. 157–201].

Загальний аналіз складу ст. 206-2 КК України здійснено у Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України за загальною редакцією О.М. Джужі, А.В. Савченка та В.В. Чернея [1, с.474–476] та Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України за редакцією М. І. Хавронюка [81, с. 297].

Практичні аспекти кримінально-правової кваліфікації протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації також знайшли своє відображення у науково-практичному посібнику «Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування» за редакцією М. Хавронюка. У зазначеній праці авторським колективом проаналізовано типові механізми вчинення корупційних та пов'язаних із ними економічних кримінальних правопорушень, зокрема незаконного заволодіння корпоративними правами та майном суб'єктів господарювання. Значну увагу

приділено питанням відмежування складів кримінальних правопорушень, особливостям доказування, а також проблемам досудового розслідування протиправних схем із використанням підроблених документів, неправомірних реєстраційних дій та зловживання службовим становищем [64, с. 39–42; 20; 22].

Водночас криміногенні процеси у сфері корпоративних відносин, зокрема й у сфері протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації, на дисертаційному рівні досліджував В. Дацюк. Науковець з метою удосконалення механізмів запобігання рейдерських захоплень запропонував концептуально змінити підхід до кримінально-правового регулювання відповідальності за такі діяння шляхом внесення змін до ст. 206-2 КК України.

Зокрема, дослідник обґрунтовував доцільність зміни назви ст. 206-2 КК України на «Фальсифікація рішень органів господарського товариства», акцентуючи увагу не лише на факті незаконного заволодіння майном, а передусім на механізмах корпоративного контролю, які використовуються під час рейдерських захоплень. На переконання вченого, саме фальсифікація рішень органів управління господарських товариств, штучне спотворення результатів голосування та перешкоджання реалізації корпоративних прав учасників є ключовими елементами сучасних корпоративних переворотів [37, с. 16].

Зауважимо, що рейдерство, за яке передбачено відповідальність у ст. 206-2 КК України, в економічному аспекті широко досліджували українські науковці, зокрема З. С. Варналій, І. І. Мазур [21, с. 129–136], О. А. Мельниченко [77, с. 102–108], М. І. Копитко [61, с. 187–192], З. Б. Живко [45, с. 88–104].

Адміністративно-правова протидія та боротьба з цим негативним явищем стали предметом вивчення Ю. А. Берлача [9], Ю. А. Хатнюка [149], Т. А. Цибульника [152, с. 164–167].

У працях В. Щербини та О. Пасхавера акцентувалася увага на недосконалості корпоративного законодавства, що створювало правові передумови для реалізації недружніх поглинань. Водночас В. Ларцев і Б. Андрушків досліджували взаємозв'язок рейдерства з криміналізацією

економічних процесів, корупційними практиками та використанням адміністративного ресурсу.

Важливим аспектом ранніх досліджень стало активне використання міжнародного досвіду, зокрема теоретичних підходів зарубіжних учених та аналітичних матеріалів міжнародних організацій, зокрема OECD, для оцінки українських реалій. Науковці наголошували на необхідності формування сучасної нормативно-правової бази, удосконалення механізмів корпоративного контролю та створення ефективної системи превентивного виявлення і протидії рейдерським атакам.

Варто зазначити, що у другій половині 2000-х років та на початку 2010-х років наукові дослідження у сфері запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації поступово зміщуються від аналізу причин і проявів цього явища до пошуку ефективних механізмів його запобігання та нейтралізації, насамперед на рівні державної політики. Значна увага починає приділятися вивченню зарубіжного досвіду з метою виявлення найбільш ефективних правових та інституційних моделей, які могли б бути адаптовані до українських умов.

Предметом наукового аналізу стали законодавчі та організаційні механізми запобігання незаконним поглинанням підприємств у США, Великій Британії та Німеччині. Зокрема, І. Спасібо-Фатєєва досліджувала особливості американської моделі захисту корпоративних прав, В. Москаленко аналізував британський досвід регулювання корпоративних конфліктів, а О. Беліков звертав увагу на німецькі правові механізми забезпечення стабільності корпоративного управління.

Водночас вітчизняні науковці наголошували на необхідності врахування специфіки українського правового та інституційного середовища. Зокрема, у працях А. Бабінської, М. Колесника, М. Копитка та інших дослідників підкреслювалося, що недостатня ефективність судової системи, високий рівень корупції та слабкість правоохоронних органів істотно ускладнюють практичну реалізацію навіть формально дієвих антирейдерських механізмів.

Доцільно зауважити, що в останні роки, особливо після Революції Гідності та початку збройної агресії російської федерації проти України, наукові дослідження проблематики рейдерських атак набули нових акцентів. У центрі уваги опинилися питання забезпечення економічної безпеки держави в умовах гібридної війни, за яких рейдерські атаки нерідко мають не лише економічну, а й політичну мотивацію.

Слушними та науково обґрунтованими видаються результати дослідження В. С. Бахуринського, викладені у дисертації «Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні» (2021 р.). У межах зазначеної роботи автором здійснено комплексний аналіз генези кримінальної відповідальності за рейдерство, досліджено детермінанти соціальної обумовленості криміналізації відповідних діянь, а також охарактеризовано об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерською діяльністю [6].

Особливу увагу дослідник приділив аналізу суб'єктивних ознак рейдерства у кримінально-правових нормах України. Автором визначено основні елементи суб'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень та окреслено їхню специфіку. Зокрема, наголошується, що злочини, спрямовані на незаконне захоплення суб'єктів господарювання та зміну їх власників, характеризуються виключно умисною формою вини.

В. С. Бахуринський також зазначає, що суб'єктом відповідного кримінального правопорушення може бути будь-яка осудна фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та вчиняє дії, спрямовані на незаконне обмеження прав власників цінних паперів, перешкоджання реалізації ними своїх корпоративних прав або фальсифікацію рішень загальних зборів акціонерів (учасників) чи рішень органів управління господарських товариств. На думку автора, саме такі дії можуть призводити до незаконного заволодіння майном підприємства, корпоративними правами або іншими майновими активами суб'єкта господарювання, що свідчить про високий рівень суспільної небезпеки відповідних кримінально караних посягань [6].

Актуальними для сучасної юридичної науки залишаються й окремі попередні наукові дослідження, зокрема праця Л. М. Скорої «Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності» (2012 р.). У зазначеному дослідженні авторка звертала увагу на суттєву невідповідність між масштабами висвітлення рейдерства у засобах масової інформації та офіційними статистичними даними правоохоронних органів. У зв'язку з цим Л. М. Скоря обґрунтовано наголошувала на тому, що оцінка рівня поширення рейдерства не може базуватися винятково на інформації, поширеній у засобах масової інформації [57, с. 132].

Такий підхід видається цілком слушним, оскільки медійний дискурс не завжди відображає реальний стан кримінально-правового реагування на факти протиправного заволодіння майном або корпоративними правами суб'єктів господарювання.

Водночас А. О. Гринишин висловлює іншу позицію, відповідно до якої зазначені положення доцільно зберегти з метою уникнення надмірно абстрактного формулювання змісту кримінально-правової норми. При цьому науковець наголошує на необхідності логічного узгодження та підпорядкованості відповідних елементів диспозиції. У зв'язку з цим автор пропонує замінити формулювання «протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду» на більш конкретизовану конструкцію: «протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, зокрема, укласти угоду, не виконувати укладену угоду», що, на його думку, сприятиме більш чіткому та системному тлумаченню змісту відповідної кримінально-правової норми [32].

На особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження І. М. Федулової «Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019 р.), у межах якого комплексно проаналізовано проблеми кримінально-правової охорони права власності суб'єктів господарювання від протиправних посягань. Проведене авторкою дослідження дало змогу сформулювати низку науково обґрунтованих висновків і пропозицій, що мають значення як для подальшого розвитку кримінально-

правової науки, так і для практичної діяльності правозастосовних органів та вдосконалення положень чинного кримінального законодавства України.

Зокрема, І. М. Федулова дійшла висновку, що чинна редакція ст. 206-2 Кримінального кодексу України не забезпечує належного рівня кримінально-правового захисту господарської діяльності всіх суб'єктів підприємництва. Така позиція обґрунтовується тим, що диспозиція статті містить узагальнений перелік лише окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, не охоплюючи при цьому фізичних осіб-підприємців як повноправних суб'єктів господарської діяльності. Крім того, дослідниця звертає увагу на відсутність чіткого законодавчого визначення кола осіб, щодо яких вчинення протиправних дій утворюватиме склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 206-2 КК України, що ускладнює належне застосування відповідної кримінально-правової норми на практиці [142].

Водночас І. М. Федулова спростовує поширену в юридичній літературі позицію про те, що ст. 206-2 КК України є спеціальною або дублюючою нормою щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 190 КК України «Шахрайство». На думку авторки, зазначені норми мають різний предмет кримінально-правової охорони, специфіку об'єктивної сторони та особливості механізму вчинення протиправних дій, що свідчить про самостійний характер кримінально-правової заборони, закріпленої у ст. 206-2 КК України [142].

Водночас О. О. Дудоров критично оцінює наведені підходи щодо чіткого розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 та ст. 206-2 КК України. На думку науковця, повністю погодитися з твердженням про обов'язкову безпосередню участь потерпілого у передачі майна при шахрайстві досить складно, попри традиційне розуміння шахрайства як кримінального правопорушення, що вчиняється шляхом обману або зловживання довірою щодо власника чи законного володільця майна.

Науковець зазначає, що класичне уявлення про специфічну роль потерпілого у механізмі передачі майна ґрунтується на припущенні, що обман або зловживання довірою можливі винятково у процесі безпосередньої

комунікації між людьми. Однак адресатами обману при вчиненні шахрайства можуть бути не лише власники майна чи прирівняні до них особи, а й інші суб'єкти, уповноважені здійснювати юридично значущі дії щодо чужого майна [41].

Вчений наголошує, що введення в оману таких осіб дає підстави говорити про так зване опосередковане шахрайство. При цьому диспозиція ст. 190 КК України не містить вимоги щодо обов'язкового збігу особи, яку введено в оману, та особи, якій безпосередньо заподіюється майнова шкода [41].

У зв'язку з цим О. О. Дудоров звертає увагу на те, що у випадках, коли в оману вводяться суддя, нотаріус, державний реєстратор чи інший уповноважений суб'єкт, також має місце обман як форма інформаційного та інтелектуального впливу на свідомість і волю особи з метою незаконного заволодіння майном або правом на нього.

Варто зазначити, що ця доктринальна позиція знайшла своє відображення і в судовій практиці. Зокрема, у постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 листопада 2016 року у справі № 5-250кс(15)16 подання завідомо безпідставного позову було визнано різновидом обману як способу вчинення шахрайства [103]. Таким чином, суд фактично підтвердив можливість опосередкованого вчинення шахрайства, за якого заволодіння чужим майном або правом на нього може відбуватися без безпосередньої участі потерпілого у передачі майна винній особі.

На окрему увагу заслуговує також дисертаційне дослідження Н. М. Грищенко «Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (2019 р.), у межах якого авторкою здійснено комплексний аналіз юридичної природи складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України.

Зокрема, Н. М. Грищенко обґрунтовує, що основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення виступає право власності, а предмет кримінального правопорушення за своїми характеристиками фактично збігається з предметом кримінальних правопорушень проти власності. На думку дослідниці, саме діяння у формі «протиправного заволодіння» за своїми

ознаками є близьким до таких форм посягання на власність, як викрадення чи заволодіння майном. У зв'язку з цим дослідниця пропонує перенести кримінально-правову заборону, закріплену у ст. 206-2 КК України, до розділу VI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти власності», залишивши її зміст переважно без змін, але змінивши назву статті на «Рейдерство», що, на її думку, більш точно відображатиме сутність відповідного кримінального правопорушення [34].

Натомість С. С. Титаренко у дисертаційному дослідженні «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання» (2018 р.) висловив протилежну наукову позицію щодо доцільності існування ст. 206-2 КК України. На думку дослідника, зазначена кримінально-правова норма є прикладом надмірної криміналізації, оскільки містить елементи штучного дублювання ознак інших складів злочинів, зокрема шахрайства та використання підроблених документів.

Автор наголошує, що надмірна казуїстичність диспозиції ст. 206-2 КК України ускладнює її практичне застосування та не забезпечує належного відображення господарсько-правової специфіки протиправного захоплення суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим, С. С. Титаренко висловлює позицію щодо доцільності виключення зазначеної статті з Кримінального кодексу України, вважаючи, що відповідні суспільно небезпечні діяння можуть бути охоплені іншими кримінально-правовими нормами без створення окремого спеціального складу злочину [133].

На окрему увагу заслуговує й дослідження О. М. Кониченко «Захист прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади» (2021 р.), у межах якого автор комплексно проаналізував проблеми забезпечення правової безпеки суб'єктів господарювання у взаємовідносинах із державними органами.

Зокрема, дослідником запропоновано законодавчо закріпити право суб'єктів господарювання здійснювати аудіо- та відеофіксацію під час проведення заходів податкового контролю, а також встановити обов'язок органів державного нагляду (контролю) здійснювати відповідну фіксацію

контрольних заходів. На думку автора, такі механізми сприятимуть підвищенню прозорості контрольних процедур, мінімізації зловживань та забезпеченню належного рівня захисту прав підприємців.

О. М. Кониченко також обґрунтовує, що основу ефективного захисту прав суб'єктів господарювання від порушень і посягань з боку органів державної влади становлять юридичні гарантії, які розглядаються як цілісна система взаємопов'язаних елементів. До такої системи автор відносить як універсальні фундаментальні правові принципи, так і спеціальні юридичні засоби та механізми захисту [58].

Залежно від функціонального спрямування зазначені гарантії, на думку дослідника, доцільно поділяти на гарантії:

1. дотримання загальних принципів здійснення господарської діяльності;
2. забезпечення права власності та інших речових прав суб'єктів господарювання;
3. забезпечення податкових прав та законних інтересів суб'єктів господарювання у сфері податкових правовідносин;
4. забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання у сфері економічної конкуренції та інших напрямів господарської діяльності [58].

Поряд із цим, окремі аспекти кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій досліджувалися і в інших наукових працях, зокрема підручниках, навчальних посібниках, навчально-методичних виданнях та численних наукових статтях.

Так, В. О. Коломійчук дослідив проблеми розвитку рейдерства в Україні та проаналізував динаміку поширення цього явища. На думку автора, кількісна оцінка випадків рейдерства є необхідною передумовою для визначення ефективності державної політики у сфері захисту права власності та забезпечення безпеки суб'єктів господарювання.

Автор також наголошує, що облік кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерськими проявами, здійснюється фрагментарно - як Офісом

Генерального прокурора, так і окремими неурядовими організаціями. При цьому кількість рейдерських атак не може ототожнюватися з кількістю кримінальних проваджень, зареєстрованих за ст. 205-1, 206 та 206-2 КК України. Це пояснюється, зокрема, тим, що потерпілі від рейдерства нерідко утримуються від звернення до правоохоронних органів через недовіру до ефективності кримінально-правового механізму відновлення порушених прав [57].

Зазначена теза, на думку дослідника, підтверджується співвідношенням між кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень та кількістю обвинувальних вироків, що набрали законної сили. Водночас автор підкреслює, що у багатьох випадках більш ефективними засобами захисту від рейдерських посягань виступають судове та адміністративне оскарження незаконних реєстраційних дій.

Саме тому В. О. Коломійчук здійснив аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України та Ради бізнес-омбудсмена з метою комплексної оцінки динаміки рейдерства в Україні. За результатами проведеного дослідження автор дійшов висновку, що, попри певну тенденцію до зменшення кількості рейдерських проявів, це явище продовжує залишатися поширеним, а тому удосконалення механізмів запобігання рейдерству й надалі залишається актуальним завданням для держави та правової науки [57; 125].

Дослідник зазначає, що в Україні відсутня комплексна та достовірна статистика рейдерських атак, що насамперед зумовлено відсутністю законодавчо закріпленого визначення поняття «рейдерство». Така невизначеність, на переконання автора, призводить до неоднозначного тлумачення цього явища у правозастосовній діяльності. Водночас В. О. Коломійчук звертає увагу на те, що термін «рейдерство» використовується у різних нормативно-правових актах, зокрема навіть у назвах окремих законів.

П. Т. Гега та В. А. Пустовіт у своїх наукових працях досліджували сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності, що в сучасній юридичній літературі ототожнюється з явищем рейдерства. Авторами

проаналізовано особливості прояву цього негативного явища в Україні, а також визначено основні соціально-економічні, правові та організаційні чинники, які сприяють його поширенню.

Дослідники звертали увагу на недосконалість механізмів державного контролю, прогалини у законодавчому регулюванні корпоративних відносин, високий рівень корупції та недостатню ефективність правоохоронної й судової систем як ключові передумови розвитку рейдерства в Україні.

Крім того, П. Т. Гега та В. А. Пустовіт запропонували низку заходів, спрямованих на запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації, серед яких удосконалення законодавства у сфері захисту права власності, підвищення ефективності державного контролю за реєстраційними процедурами, посилення кримінально-правової відповідальності за незаконне заволодіння майном та корпоративними правами, а також забезпечення належного рівня правового захисту суб'єктів господарювання [27].

С. С. Молодецький також здійснив спробу комплексного дослідження рейдерства як об'єктивно існуючого негативного соціально-економічного та правового явища. У своїх наукових працях автор розглянув основні ознаки рейдерства, причини його виникнення та особливості поширення в Україні.

Дослідником проведено аналіз найбільш поширених методів рейдерського захоплення підприємств, а також охарактеризовано типові схеми незаконного заволодіння майном та корпоративними правами суб'єктів господарювання. Окрему увагу С. С. Молодецький приділив питанням взаємозв'язку рейдерства з фінансовим шахрайством та іншими формами економічної злочинності.

Крім того, автором досліджено основні механізми протидії рейдерським посяганням та запропоновано напрями вдосконалення системи захисту суб'єктів господарювання від незаконних захоплень [79].

Водночас І. Г. Богатирьов наголошує, що під час дослідження передумов виникнення рейдерства в Україні необхідно насамперед враховувати історичні чинники, які сприяли формуванню цього явища в умовах трансформації

суспільно-економічної системи держави. На переконання автора, саме історичні процеси переходу від командно-адміністративної моделі управління до ринкової економіки значною мірою зумовили появу та поширення рейдерських практик.

Серед найбільш суттєвих передумов розвитку рейдерства І. Г. Богатирьов виокремлює негативний вплив трансформаційних процесів у сфері власності, що супроводжувалися масштабним перерозподілом майна та недостатньою ефективністю механізмів державного контролю за цими процесами [14, с. 124–128];

А. Орлеан та Р. Дурдієв зазначають, що складність криміналізації рейдерства зумовлена багатогранним характером цього явища. Насамперед рейдерські дії можуть реалізовуватися шляхом вчинення різних альтернативних або взаємопов'язаних протиправних діянь, серед яких: постановлення неправосудних судових рішень, зловживання службовим становищем, підроблення документів, фальсифікація доказів, примушування до укладення чи невиконання правочинів, самоправні дії, а також застосування фізичного насильства.

Крім того, характерною особливістю рейдерства є участь значної кількості суб'єктів, які виконують різні функції у механізмі протиправного заволодіння майном чи корпоративними правами. Йдеться, зокрема, про замовників рейдерського захоплення, осіб, в інтересах яких реалізується відповідна схема, організаторів протиправної діяльності, а також безпосередніх виконавців окремих незаконних дій, що становлять елементи єдиного механізму рейдерського захоплення. Науковці наголошують, що конкретні прояви рейдерства можуть істотно відрізнятися між собою за способами вчинення, суб'єктним складом, механізмом реалізації та характером суспільно небезпечних наслідків. Саме тому об'єднання всіх можливих форм рейдерської діяльності в межах одного складу кримінального правопорушення є надзвичайно складним завданням для законодавця. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку оптимальних шляхів удосконалення кримінального

законодавства з метою підвищення ефективності протидії рейдерству [141, с. 83–88.].

Суттєвий внесок у дослідження проблематики запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації здійснив З. С. Варналій. У своїх наукових працях дослідник розкрив сутність рейдерства та проаналізував основні чинники, що сприяють поширенню цього негативного явища в Україні. Автором визначено масштаби та рівень поширення рейдерства в державі, охарактеризовано найбільш поширені способи незаконного захоплення й поглинання підприємств, а також окреслено основні негативні наслідки рейдерської діяльності для економіки, бізнес-середовища та системи захисту права власності.

Особливу увагу науковець приділив питанням формування ефективної державної політики у сфері протидії рейдерству. На думку З. С. Варналія, реалізація комплексних заходів державного впливу має бути спрямована не лише на мінімізацію проявів незаконного поглинання підприємств, а й на трансформацію корпоративних механізмів перерозподілу активів у цивілізовані форми економічної конкуренції, характерні для розвинених ринкових економік. У цьому контексті дослідник наголошує на необхідності створення належних правових та інституційних умов для інноваційного розвитку національної економіки, забезпечення ефективного захисту права власності та підвищення рівня інвестиційної привабливості України [18, 19].

С. С. Чернявський, О. Є. Користін та Я. В. Монастирський, аналізуючи наукові підходи західних дослідників до проблематики рейдерства, дійшли висновку, що в країнах із розвиненою ринковою економікою рейдери нерідко виконують функцію своєрідних «санітарів бізнесу», сприяючи підвищенню ефективності корпоративного управління та економічному розвитку. Такий підхід ґрунтується на тому, що рейдерські механізми в окремих випадках можуть забезпечувати усунення неефективного менеджменту, запобігати зловживанням з боку великих акціонерів, стимулювати реструктуризацію збиткових або малоефективних підприємств, а також сприяти підвищенню конкурентоспроможності бізнесу. Водночас дослідники наголошують, що в

українських реаліях рейдерство здебільшого набуває протиправного характеру та супроводжується використанням корупційних схем, фальсифікацією документів, зловживанням службовим становищем і застосуванням силових методів впливу, що суттєво відрізняє його від моделей так званого «цивілізованого» корпоративного поглинання [153, с. 96–144.].

У науковій літературі значна увага приділяється класифікації видів рейдерства залежно від способів та механізмів здійснення протиправного захоплення підприємств. Зокрема, дослідники виокремлюють такі види рейдерства, як «біле», «чорне», «сіре», а також грінмейл [56, с. 108].

Так, А. Г. Загородний та Г. Л. Вознюк пропонують класифікувати рейдерів на «білих», «чорних» та грінмейлерів. Науковці зазначають, що «білий» рейдер - це фізична або юридична особа, яка прагне встановити контроль над підприємством, використовуючи прогалини корпоративного законодавства та формально правові механізми впливу. При цьому пропозиції такого рейдера можуть бути прийнятними для самого підприємства або його власників. Основними інструментами «білого» рейдерства є маніпуляції з акціями чи корпоративними правами, а також використання внутрішніх конфліктів між співвласниками бізнесу.

Натомість «чорний» рейдер розглядається як особа, яка намагається встановити контроль над підприємством шляхом використання незаконних або кримінально караних методів. До таких способів належать фальсифікація документів, незаконне вилучення установчої документації, підкуп суддів, прокурорів, державних реєстраторів та посадових осіб органів влади, а також організація силових захоплень підприємств [73; 76]. Саме цей різновид рейдерства є найбільш поширеним та суспільно небезпечним в українських реаліях.

Окремо дослідники виділяють «грінмейл» як специфічну форму корпоративного шантажу. Його сутність полягає у придбанні особою незначного, але потенційно впливового пакета акцій підприємства з подальшим використанням корпоративних прав для блокування діяльності товариства, створення конфліктних ситуацій або тиску на мажоритарних акціонерів.

Основною метою грінмейлера є отримання надприбутку шляхом продажу належного йому пакета акцій за штучно завищеною ціною або отримання інших економічних вигод у результаті корпоративного шантажу [48, 141, 72, с. 148-159]. Таким чином, запропонована класифікація дозволяє більш комплексно охарактеризувати різноманітні форми рейдерської діяльності та свідчить про складний і багатогранний характер цього явища, що потребує диференційованих підходів до його правового регулювання та запобігання.

На особливу увагу заслуговує дослідження О. П. Вашків, присвячене аналізу дискусійних аспектів інституціоналізації рейдерства в Україні, зокрема процесам його виникнення, розвитку та поширення. Науковець розглядає рейдерство не лише як сукупність окремих протиправних дій, а як специфічну інституційну пастку, що формується та функціонує в умовах недосконалості державних і правових інститутів.

Автор обґрунтовує позицію, відповідно до якої механізм формування та поширення рейдерства базується на дії низки взаємопов'язаних ефектів, серед яких: ефект координації, ефект удосконалення, ефект поєднання, культурна інерція та лобіювання. Зазначені елементи створюють сприятливе середовище для функціонування рейдерських схем та забезпечують їх адаптацію до змін економічного і правового середовища [24]

Зокрема, ефект координації проявляється у налагодженні взаємодії між учасниками рейдерських схем, включаючи представників бізнесу, корумпованих посадових осіб, державних реєстраторів, правоохоронців та інших суб'єктів [78; 84]. Ефект удосконалення полягає у постійному розвитку та модернізації механізмів рейдерських захоплень із урахуванням змін законодавства та правозастосовної практики. Ефект поєднання виявляється у комбінуванні правових, адміністративних, економічних і силових інструментів впливу для досягнення протиправного результату.

На думку О. П. Вашків, сукупна дія зазначених факторів призводить до зниження транзакційних витрат рейдерської діяльності, що, своєю чергою, стимулює подальше поширення рейдерства. Такий підхід дозволяє розглядати

рейдерство не лише як кримінально-правову проблему, а й як наслідок системних інституційних дисфункцій держави та суспільства [24].

Отже, проблематика протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій достатньо широко висвітлена у вітчизняній юридичній науці. Значна кількість наукових праць присвячена кримінально-правовій характеристиці рейдерства, питанням кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, проблемам захисту права власності, корпоративних прав та вдосконаленню механізмів державної реєстрації. Окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися у межах кримінології, господарського, адміністративного та корпоративного права. У науковій літературі розглядалися питання детермінації рейдерства, кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення, латентності корпоративної злочинності, корупційних ризиків у сфері державної реєстрації, а також проблеми формування системи запобігання незаконному заволодінню майном юридичних осіб.

Узагальнення наукових праць, присвячених проблематиці протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, дає підстави виокремити кілька основних напрямів наукового дослідження запобігання цьому кримінально протиправному явищу.

Перший напрям становлять дослідження, присвячені визначенню сутності та правової природи рейдерства. У межах цього напрямку науковці зосереджували увагу на формуванні понятійного апарату, визначенні ознак рейдерства, його співвідношенні із суміжними категоріями («поглинання», «захоплення», «корпоративний конфлікт»), а також на розмежуванні легітимних механізмів корпоративного контролю та кримінально протиправних форм встановлення контролю над суб'єктами господарювання. Представниками цього напрямку є А. В. Смітюх, Д. В. Фальшовник, В. С. Шапіто, Р. А. Панасенко та інші.

Другий напрям охоплює дослідження проблем криміналізації рейдерства та вдосконалення кримінального законодавства. У межах цього напрямку науковці аналізували доцільність запровадження окремої кримінально-правової

норми про рейдерство, проблеми побудови ст. 206-2 КК України, її місце у системі Особливої частини КК України, а також пропонували шляхи вдосконалення диспозиції та санкцій відповідної статті. Значний внесок у розвиток цього напрямку зробили О. А. Туркот, Н. М. Грищенко, Є. В. Калмикова, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, Н. Гуторова та інші.

Третій напрям складають дослідження кримінологічних та соціально-економічних чинників поширення рейдерства. У межах цього напрямку вивчалися причини виникнення рейдерства, його детермінанти, зв'язок із корупцією, недосконалістю судової та реєстраційної систем, економічними кризами, правовим нігілізмом та слабкістю державних інституцій. До представників цього напрямку належать І. Г. Богатирьов, О. А. Туєв, З. С. Варналій, О. П. Вашків та інші.

Четвертий напрям пов'язаний із дослідженням механізмів та способів вчинення рейдерських захоплень. Науковці аналізували типові рейдерські схеми, способи незаконного встановлення корпоративного контролю, використання підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, судових рішень, силових механізмів та корупційних інструментів. Значну увагу цьому напрямку приділяли А. Орлеан, Р. Дурдієв, С. С. Молодецький, П. Т. Гега, В. А. Пустовіт та інші.

П'ятий напрям становлять дослідження практичних аспектів кримінально-правової кваліфікації та досудового розслідування незаконного заволодіння майном підприємства, установи, організації. У межах цього напрямку досліджувалися проблеми доказування рейдерських посягань, кваліфікації суміжних кримінальних правопорушень, особливості встановлення суб'єктивної сторони, а також практика застосування кримінального законодавства у сфері протидії рейдерству. Значна увага приділялася питанням використання підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, зловживання повноваженнями державними реєстраторами та взаємодії органів досудового розслідування із суб'єктами державної реєстрації. Важливе значення у цьому напрямі мають праці М. І. Хавронюка, О. О. Дудорова, В. О. Навроцького, С. С. Чернявського, В. В. Топчія та інших авторів науково-

практичних коментарів, монографій і посібників із кримінально-правової кваліфікації економічних кримінальних правопорушень та розслідування злочинів у сфері господарської діяльності.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам протидії незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації, сучасний стан наукової розробленості цієї проблематики не можна визнати достатнім. Значна частина досліджень була здійснена до початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України та не враховує сучасних трансформацій економічних, правових і безпекових процесів, які безпосередньо впливають на механізми вчинення рейдерських посягань та систему їх запобігання.

На сьогодні недостатньо дослідженими залишаються кримінологічні аспекти незаконного заволодіння майном підприємств в умовах воєнного стану, зокрема вплив економічної нестабільності, релокації бізнесу, зниження рівня державного контролю на окремих територіях, цифровізації реєстраційних процедур та зростання кіберзагроз на механізм вчинення таких кримінальних правопорушень. Потребують подальшого наукового осмислення питання використання електронних реєстрів, цифрових технологій та штучного інтелекту як інструментів вчинення або приховування рейдерських дій.

Дискусійними залишаються питання відмежування кримінально караного рейдерства від господарських і корпоративних спорів, визначення моменту закінчення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, а також проблеми кваліфікації дій, пов'язаних із незаконними реєстраційними діями, використанням підроблених документів та зловживанням повноваженнями державних реєстраторів. Відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «рейдерство» також негативно впливає на формування єдиної правозастосовної практики та ускладнює відмежування цього явища від суміжних правопорушень.

Недостатньо дослідженими залишаються питання латентності незаконного заволодіння майном підприємств, особливостей особи злочинця, ролі організованих груп та корупційних зв'язків у механізмі вчинення таких

кримінальних правопорушень. Окремого наукового аналізу потребують проблеми взаємодії правоохоронних органів, судової системи, органів державної реєстрації та суб'єктів господарювання у сфері запобігання рейдерству, а також питання вдосконалення кримінологічної системи запобігання незаконному заволодінню майном підприємств з урахуванням сучасних викликів економічній безпеці держави.

1.2. Характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації за Кримінальним кодексом України

Протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації є одним із найбільш небезпечних кримінально протиправних посягань у сфері господарської діяльності, оскільки створює загрозу нормальному функціонуванню суб'єктів господарювання, порушує право власності, корпоративні права учасників та негативно впливає на економічну безпеку держави. Кримінальна відповідальність за вчинення такого діяння передбачена ст. 206-2 Кримінального кодексу України [70].

Варто зазначити, що кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій у вітчизняному кримінальному законодавстві було встановлено порівняно нещодавно. Відповідні законодавчі зміни були запроваджені після прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 року, який набрав чинності 29 березня 2014 року [104].

У результаті зазначених законодавчих змін Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 206-2, якою встановлено кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації, у тому числі корпоративними правами їх засновників, учасників, акціонерів або членів [104].

Запровадження зазначеної кримінально-правової норми стало реакцією законодавця на поширення в Україні рейдерських схем, пов'язаних із незаконним перерозподілом права власності, маніпулюванням корпоративними правами та використанням фальсифікованих документів для незаконного захоплення підприємств. Метою криміналізації відповідних діянь стало посилення кримінально-правового захисту права власності, корпоративних прав та законної господарської діяльності суб'єктів підприємництва.

З огляду на те, що зазначена кримінально-правова норма була запроваджена у вітчизняне законодавство порівняно нещодавно, а аналіз наукової та спеціальної літератури свідчить про недостатній рівень дослідження проблемних аспектів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, виникає об'єктивна необхідність у комплексному кримінально-правовому вивченні цієї проблематики. Особливої актуальності набувають питання правової природи відповідного кримінального правопорушення, його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, особливостей кваліфікації та вдосконалення механізмів кримінально-правового запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Варто почати з того, що у науковому середовищі продовжуються дискусії щодо доцільності існування окремого складу кримінального правопорушення, співвідношення ст. 206-2 КК України із суміжними кримінально-правовими нормами, а також ефективності кримінально-правових механізмів запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Необхідність посилення превентивної та попереджувальної функції кримінального закону традиційно зумовлює появу спеціальних кримінально-правових норм, спрямованих на більш ефективне запобігання окремим видам суспільно небезпечних діянь. Саме такими міркуваннями значною мірою обґрунтовувалося і запровадження ст. 206-2 КК України, покликаної забезпечити кримінально-правовий захист суб'єктів господарювання від рейдерських захоплень та інших форм протиправного заволодіння майном підприємств, установ і організацій.

Водночас Ю. Баулін застерігав, що надмірне захоплення створенням спеціальних складів кримінальних правопорушень може призводити до виникнення необґрунтованої конкуренції між загальними та спеціальними кримінально-правовими нормами. На думку науковця, така ситуація негативно впливає на практику застосування Кримінального кодексу України, ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації та створює ризики неоднакового застосування закону [5, с. 29].

У контексті ст. 206-2 КК України ця проблема набуває особливої актуальності, оскільки відповідні діяння нерідко одночасно охоплюються ознаками інших кримінальних правопорушень, зокрема шахрайства, самоправства, підроблення документів, протидії законній господарській діяльності, зловживання повноваженнями чи доведення до банкрутства [5, с. 30].

Водночас аналіз наукових позицій свідчить про наявність значної кількості дискусій щодо доцільності існування ст. 206-2 КК України як окремої спеціальної норми. Частина дослідників вважає її необхідним елементом системи кримінально-правового захисту економічних відносин, тоді як інші наголошують на ризиках надмірної спеціалізації кримінального законодавства, конкуренції кримінально-правових норм та дублювання вже існуючих складів кримінальних правопорушень.

Окремі науковці обґрунтовують соціальну обумовленість криміналізації діяння, передбаченого ст. 206-2 КК України, тим, що позитивні соціальні наслідки застосування цієї кримінально-правової норми суттєво переважають можливі негативні результати її реалізації. Зокрема, така позиція висловлюється у науковій літературі, де наголошується на необхідності посилення кримінально-правової охорони права власності та господарської діяльності від рейдерських посягань. Водночас подібне обґрунтування не можна визнати достатньо переконливим без належної конкретизації того, у чому саме полягають зазначені «позитивні соціальні результати» застосування ст. 206-2 КК України [143, с. 88-91].

Проблемність такого підходу обумовлена тим, що у практичній площині для встановлення ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, у більшості випадків все одно виникає необхідність доведення факту підроблення документів, незаконного використання або викрадення печаток, штампів, реєстраційних документів чи вчинення інших суміжних кримінальних правопорушень. Тобто фактична реалізація механізму кримінально-правової відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства нерідко здійснюється через встановлення ознак інших кримінальних правопорушень, зокрема службових, майнових чи пов'язаних із підробленням документів. У зв'язку з цим виникає дискусійне питання щодо самостійності кримінально-правового значення ст. 206-2 КК України та ефективності її практичного застосування як окремої кримінально-правової норми.

Поряд із тим не можна повністю заперечувати соціальну обумовленість існування цієї статті, оскільки її поява у КК України була пов'язана із необхідністю комплексної кримінально-правової протидії сучасним формам рейдерства та незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання [2]. У цьому контексті ст. 206-2 КК України виконує не лише каральну, а й превентивну функцію, формуючи самостійний кримінально-правовий механізм охорони корпоративних прав, законного порядку господарської діяльності та економічної безпеки суб'єктів підприємництва.

Більш аргументованою у цьому аспекті видається позиція К. С. Фомічова, який слушно зазначає, що ефективність запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації полягає не стільки у формальному встановленні кримінальної відповідальності за вже здійснене незаконне захоплення підприємства, скільки у створенні механізмів, які унеможливлюють надання таким протиправним діям зовнішньо законного характеру. Науковець акцентує увагу на тому, що сучасні рейдерські схеми нерідко реалізуються через використання формально легітимних процедур та документів, що суттєво ускладнює виявлення кримінально протиправного характеру відповідних дій.

У зв'язку з цим ключове значення у системі протидії рейдерству має не лише криміналізація відповідних посягань, а й забезпечення належного функціонування механізмів судового, реєстраційного та документального контролю. Йдеться, зокрема, про запобігання фальсифікації судових рішень, незаконній їх реєстрації «заднім числом», підробленню журналів реєстрації позовних заяв, апеляційних чи касаційних скарг, вхідної документації та інших процесуальних документів, що використовуються у системі судового діловодства. Саме через подібні механізми створюється видимість законності рейдерських дій та забезпечується можливість незаконного встановлення контролю над майном або корпоративними правами суб'єкта господарювання [145, с. 111-117].

Такий підхід дозволяє розглядати проблему рейдерства значно ширше, ніж винятково у межах кримінально-правової відповідальності за вже вчинене посягання. Фактично йдеться про необхідність формування комплексної системи превентивних правових, організаційних та інформаційних механізмів, спрямованих на недопущення використання державних, судових та реєстраційних процедур як інструменту незаконного заволодіння майном підприємств, установ чи організацій.

Ми вважаємо, що необхідність існування окремої спеціальної норми, передбаченої ст. 206-2 КК України, обумовлена специфікою протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації як самостійного виду кримінально протиправної діяльності, що поєднує ознаки кримінальних правопорушень проти власності, кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, службових кримінальних правопорушень та корупційних зловживань. На відміну від класичних форм заволодіння майном, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації характеризується складним механізмом вчинення, який передбачає використання незаконних реєстраційних дій, підроблених документів, фіктивних рішень органів управління юридичних осіб, зловживання повноваженнями державних реєстраторів, а нерідко - застосування організованих корупційних схем і силового тиску.

До запровадження ст. 206-2 КК України відповідні діяння кваліфікувалися за сукупністю кримінальних правопорушень, зокрема як шахрайство, підроблення документів, самоправство, протидія господарській діяльності або зловживання повноваженнями, що не дозволяло повною мірою відобразити підвищений рівень суспільної небезпечності рейдерських посягань та їх комплексний характер. Наявність спеціальної кримінально-правової норми забезпечує більш точну кримінально-правову кваліфікацію, дозволяє враховувати специфіку незаконного встановлення корпоративного контролю над суб'єктами господарювання та сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики у сфері запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Крім того, незаконне заволодіння майном підприємств створює загрозу не лише праву власності окремих суб'єктів господарювання, а й економічній безпеці держави, стабільності інвестиційного середовища, функціонуванню ринку та довірі до державних інституцій. Саме тому криміналізація таких діянь у межах окремої спеціальної норми є обґрунтованою та відповідає сучасним потребам захисту економічних відносин і корпоративних прав.

Свою позицію обґрунтовуємо ще й тим, що витрати держави, пов'язані із протидією цьому суспільно небезпечному явищу кримінально-правовими засобами, зокрема із забезпеченням реалізації покарання щодо осіб, засуджених за ст. 206-2 КК України, є значно меншими порівняно з масштабами майнових збитків, які щороку завдаються державі, фізичним та юридичним особам унаслідок таких протиправних посягань. У зв'язку з цим, закріплення у КК України окремої кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій, слугує важливою передумовою для формування ефективного механізму протидії цьому виду кримінальних правопорушень.

З метою детальної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації доцільно розглянути його кримінально-правову характеристику, оскільки саме кримінально-правовий аналіз дозволяє визначити юридичну природу цього кримінального правопорушення,

встановити його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, особливості об'єкта посягання, способи вчинення, а також відмежувати його від суміжних складів кримінальних правопорушень і господарських спорів. Крім того, дослідження кримінально-правової характеристики є необхідним для формування ефективної системи кримінологічного запобігання незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій і вдосконалення правозастосовної практики у сфері запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації.

Безпосередній об'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації охоплює суспільні відносини у сфері забезпечення права власності, законного володіння, користування та розпорядження майном суб'єктів господарювання. Його зміст не зводиться винятково до охорони матеріальних активів юридичної особи, а включає також забезпечення стабільного функціонування підприємств, недоторканності корпоративних прав, гарантій здійснення законної підприємницької діяльності, захисту економічної самостійності суб'єктів господарювання та підтримання належного господарського порядку. Таким чином, кримінально-правова охорона у межах ст. 206-2 КК України спрямована не лише на захист майнових інтересів, а й на забезпечення стабільності корпоративних та економічних відносин загалом.

Варто зазначити, що у сучасних умовах протиправне заволодіння майном підприємств дедалі частіше здійснюється із використанням складних корпоративних, реєстраційних, фінансових та інформаційних механізмів, що зумовлює багатокомпонентний характер об'єкта кримінально-правової охорони. Саме тому безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення доцільно визнавати не лише право власності як таке, а й суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням законного порядку управління майном, функціонуванням корпоративних структур, достовірністю державних реєстрів, стабільністю господарського обороту та економічною безпекою юридичних осіб. Подібний підхід дозволяє більш повно відобразити реальний характер суспільної небезпечності таких діянь та їх негативний вплив на сферу господарської діяльності [81, с. 13].

Крім основного безпосереднього об'єкта, у структурі зазначеного кримінального правопорушення можуть бути наявні й додаткові факультативні об'єкти кримінально-правової охорони. До них належать суспільні відносини у сфері службової діяльності, авторитету органів державної влади, належного функціонування державних реєстраційних механізмів, а також інформаційної безпеки у випадках використання електронних реєстрів, цифрових технологій або кіберінструментів для незаконного заволодіння майном. Особливої актуальності це набуває у сучасних формах рейдерства, коли протиправне встановлення контролю над підприємством супроводжується підробленням документів, незаконними реєстраційними діями, використанням фіктивних судових рішень, зловживанням службовим становищем чи втручанням у роботу автоматизованих інформаційних систем.

Варто звернути увагу на те, що з кримінально-правової точки зору специфіка об'єкта протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації полягає у тому, що відповідне посягання спрямовується не лише на окреме майно або матеріальні активи суб'єкта господарювання, а й на всю систему суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням стабільності його функціонування. Унаслідок таких протиправних дій шкода завдається корпоративній структурі підприємства, діловій репутації, системі управління, економічній самостійності та можливості подальшого здійснення господарської діяльності. У багатьох випадках наслідком рейдерських посягань стає фактичне блокування або припинення діяльності підприємства, порушення виробничих та фінансових процесів, втрата робочих місць, зниження інвестиційної привабливості та завдання значної шкоди економічним інтересам держави. Саме тому суспільна небезпечність таких діянь виходить далеко за межі звичайного посягання на право власності.

Зокрема, окремі науковці зазначають, що за способом протиправного заволодіння чужим майном діяння, передбачене ст. 206-2 КК України, має певну схожість із кримінальними правопорушеннями проти власності, такими як шахрайство, грабіж чи розбій. На підставі цього висловлюється позиція про те, що основним безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального

правопорушення слід визнавати саме право власності, а відтак існують підстави для віднесення ст. 206-2 КК України до Розділу VI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти власності».

Водночас такий підхід видається дискусійним, оскільки протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації має значно складніший характер та не обмежується виключно посяганням на право власності. На відміну від традиційних майнових кримінальних правопорушень, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, у випадку рейдерських посягань шкода завдається не лише майновим інтересам власника, а й системі корпоративного управління, стабільності господарської діяльності, законному порядку функціонування суб'єктів господарювання та економічній безпеці. Крім того, специфіка способів вчинення такого кримінального правопорушення - використання незаконних реєстраційних дій, підроблених документів, корпоративних механізмів, фіктивних рішень або цифрових інструментів - свідчить про його тісний зв'язок саме зі сферою господарської діяльності.

Саме тому розміщення ст. 206-2 КК України у Розділі VII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» видається більш обґрунтованим, оскільки дозволяє врахувати комплексний характер відповідного посягання та специфіку суспільних відносин, яким завдається шкода внаслідок протиправного заволодіння майном підприємств, установ чи організацій [3, с. 126-128].

Об'єктивна сторона протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації характеризується вчиненням суспільно небезпечного діяння, спрямованого на незаконне встановлення фактичного або юридичного контролю над майном, корпоративними правами, активами чи управлінськими механізмами суб'єкта господарювання всупереч вимогам чинного законодавства. Особливістю таких кримінальних правопорушень є те, що вони можуть реалізовуватися не лише шляхом безпосереднього незаконного заволодіння майном, а й через створення умов для зміни власника, керівництва

або контролю над підприємством із використанням протиправних корпоративних, фінансових чи реєстраційних механізмів.

Зміст об'єктивної сторони охоплює широкий спектр незаконних дій, серед яких використання підроблених документів, фальсифікація установчих чи реєстраційних документів, незаконне внесення змін до державних реєстрів, укладення фіктивних правочинів, зловживання службовим становищем, використання неправосудних або фіктивних судових рішень, незаконне переоформлення корпоративних прав, штучне створення кредиторської заборгованості, маніпулювання процедурами банкрутства, а також застосування цифрових технологій і кіберінструментів для отримання контролю над активами підприємства. У сучасних умовах розвиток електронних реєстрів, цифровізації корпоративного управління та дистанційних механізмів державної реєстрації суттєво розширює можливості для вчинення подібних кримінальних правопорушень, що додатково підвищує їх суспільну небезпечність та складність виявлення [1, с. 546].

Для сучасних форм протиправного заволодіння майном підприємств, установ чи організацій характерним є поєднання зовні формально законних процедур із фактичним порушенням вимог законодавства. У багатьох випадках такі дії маскуються під цивільно-правові, господарські або корпоративні спори, що суттєво ускладнює своєчасне виявлення їх кримінально протиправного характеру та створює додаткові труднощі для правоохоронних органів у процесі документування й доведення відповідних діянь. Саме тому об'єктивна сторона протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації нерідко має складний багатоступеневий характер та охоплює сукупність взаємопов'язаних дій, які реалізуються послідовно і спрямовані на досягнення кінцевої мети - незаконного встановлення фактичного або юридичного контролю над майном, корпоративними правами чи діяльністю суб'єкта господарювання.

Суспільно небезпечні наслідки таких кримінальних правопорушень проявляються не лише у завданні прямої майнової шкоди власникам, підприємству або державі, а й у порушенні стабільності господарського

обороту, блокуванні діяльності суб'єкта господарювання, втраті корпоративного контролю, дестабілізації виробничих та фінансових процесів, підриві інвестиційної привабливості та економічної безпеки. У низці випадків наслідком рейдерських посягань стає фактичне припинення діяльності підприємства, його банкрутство, незаконне відчуження або виведення активів за межі України, а також скорочення робочих місць і негативний вплив на соціально-економічний стан відповідного регіону чи галузі економіки.

Показовим для правозастосовної практики у сфері запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації є кримінальне провадження № 522/14826/18, яке розглядалося судами трьох інстанцій та стосувалося протиправного заволодіння корпоративними правами товариства шляхом використання підроблених документів і незаконних реєстраційних дій. За версією сторони обвинувачення, обвинувачені за попередньою змовою виготовили та використали підроблені документи, зокрема протокол загальних зборів учасників товариства, договір відступлення частки у статутному капіталі та інші корпоративні документи, які були подані державному реєстратору для внесення змін до відомостей про юридичну особу. У результаті таких дій було незаконно змінено склад учасників товариства та встановлено контроль над корпоративними правами підприємства. Дії обвинувачених були кваліфіковані за ч. 2 ст. 206-2 КК України як протиправне заволодіння часткою у статутному капіталі юридичної особи шляхом використання підроблених документів, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Водночас суд першої інстанції виправдав обвинувачених у зв'язку з недоведеністю їхньої вини, а апеляційний та касаційний суди залишили це рішення без змін [102; 25; 139]. Зазначена справа має важливе значення для формування практики застосування ст. 206-2 КК України, оскільки демонструє складність доказування рейдерських посягань, пов'язаних із незаконним використанням реєстраційних процедур та корпоративних документів.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є наявність причинного зв'язку між протиправними діями та суспільно небезпечними наслідками, що настали в результаті їх вчинення. Водночас у сучасних умовах особливої

актуальності набувають латентні форми протиправного заволодіння майном, коли негативні наслідки проявляються поступово та не завжди мають очевидний характер на початкових етапах реалізації злочинного механізму. Це може виражатися у поступовій втраті управлінського контролю над підприємством, штучному фінансовому виснаженні суб'єкта господарювання, незаконному перерозподілі активів, зміні структури корпоративного управління або створенні умов для подальшого незаконного відчуження майна.

Особливістю об'єктивної сторони зазначених кримінальних правопорушень є також те, що вони доволі часто вчиняються у співучасті та мають організований характер. До реалізації протиправних схем можуть залучатися службові особи державних органів, державні реєстратори, нотаріуси, представники фінансових установ, адвокати, арбітражні керуючі або учасники організованих злочинних груп. Це обумовлює високий рівень професіоналізації, конспіративності та складності механізмів протиправного заволодіння майном, а також свідчить про тісний взаємозв'язок рейдерства з організованою економічною злочинністю та корупційними проявами у сфері державного управління й господарської діяльності.

Проблематика об'єктивної сторони протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації характеризується наявністю низки складних теоретичних і практичних аспектів, які суттєво ускладнюють процес кримінально-правової кваліфікації та ефективного застосування відповідних норм кримінального законодавства. Однією з ключових проблем у цій сфері є відсутність чітких критеріїв розмежування між кримінально караним протиправним заволодінням майном та цивільно-правовими, господарськими або корпоративними спорами. У правозастосовній практиці доволі часто виникають ситуації, коли зовні формально законні корпоративні, договірні чи реєстраційні процедури фактично використовуються як інструмент незаконного встановлення контролю над майном, корпоративними правами або діяльністю підприємства. За таких умов встановлення кримінально протиправного характеру відповідних дій суттєво ускладнюється, оскільки вони маскуються

під реалізацію законних механізмів господарської діяльності або корпоративного управління.

Додаткові труднощі виникають у зв'язку зі складним багатокомпонентним характером об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації нерідко реалізується через цілу систему взаємопов'язаних дій, серед яких використання підроблених документів, незаконні реєстраційні операції, укладення фіктивних правочинів, маніпулювання корпоративними правами, штучне створення заборгованості, зловживання процедурами банкрутства, а також використання цифрових технологій чи кіберінструментів для отримання контролю над активами суб'єкта господарювання. У зв'язку з цим виникають суттєві труднощі при визначенні моменту закінчення кримінального правопорушення, встановленні причинного зв'язку між окремими протиправними діями та суспільно небезпечними наслідками, а також при відмежуванні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема службових, майнових, корупційних або кіберзлочинів.

Проблемним залишається також питання визначення юридично значущих наслідків протиправного заволодіння майном підприємства. У багатьох випадках негативні наслідки проявляються не одномоментно, а поступово - через втрату управлінського контролю, фінансове виснаження підприємства, дестабілізацію господарської діяльності або незаконне відчуження активів. Це обумовлює складність встановлення меж причинного зв'язку та оцінки ступеня суспільної небезпечності вчинених дій. Крім того, специфіка сучасних рейдерських механізмів часто передбачає використання декількох взаємопов'язаних протиправних способів, що створює необхідність комплексної кримінально-правової оцінки дій усіх учасників відповідної схеми.

Так, особливістю протиправного заволодіння майном підприємств, установ чи організацій є те, що відповідні посягання, як правило, реалізуються через вчинення сукупності взаємопов'язаних кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним кримінально протиправним умислом. У межах таких схем

можуть поєднуватися підроблення документів, незаконне використання печаток і штампів, зловживання реєстраційними процедурами, службові кримінальні правопорушення, маніпулювання корпоративними правами та інші протиправні дії, спрямовані на незаконне встановлення контролю над майном або діяльністю суб'єкта господарювання. Водночас окремі науковці критично оцінюють конструкцію ст. 206-2 КК України, вважаючи, що таке формулювання ознак складу кримінального правопорушення певною мірою свідчить про недосконалість механізмів правозастосування та недостатню ефективність діяльності правоохоронних органів.

Зокрема, висловлюється позиція, відповідно до якої втручання у діяльність юридичної особи шляхом зайняття приміщень, пред'явлення документів про нібито набуття корпоративних прав, часток або акцій саме по собі повинно розглядатися передусім як цивільно-правовий чи господарський спір. У такому випадку наявність ознак підроблення документів, незаконного використання викрадених печаток, штампів або підписів повинна бути підставою для зупинення відповідного спору та передачі матеріалів до правоохоронних органів для вирішення питання про притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, зокрема за ст. 357 або ст. 358 КК України. Після встановлення факту підроблення документів чи незаконного використання печаток будь-які правочини, вчинені на їх підставі, мають визнаватися недійсними, що, у свою чергу, повинно унеможливлювати виникнення законних претензій на корпоративні права або активи юридичної особи.

У цьому контексті обґрунтовується думка про те, що поява ст. 206-2 КК України певною мірою стала наслідком неспроможності наявних механізмів цивільно-правового, господарського та кримінально-правового захисту ефективно реагувати на випадки використання підроблених документів, незаконних реєстраційних дій чи викрадення печаток юридичних осіб. Фактично законодавець був змушений створити окрему кримінально-правову норму, спрямовану на комплексне запобігання рейдерським посяганням,

оскільки існуючі правові механізми не забезпечували належного рівня захисту корпоративних прав та економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Поряд із тим такий підхід не виключає необхідності подальшого вдосконалення системи взаємодії між цивільним, господарським і кримінальним судочинством, а також підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері виявлення та документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, незаконними реєстраційними діями та використанням корпоративних механізмів для незаконного заволодіння майном підприємств.

З метою підвищення ефективності кримінально-правового запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи чи організації доцільним є внесення змін до ст. 206-2 КК України шляхом конкретизації способів вчинення відповідного кримінального правопорушення та врахування сучасних механізмів рейдерських посягань.

Крім того, доцільно доповнити ст. 206-2 КК України окремою кваліфікуючою ознакою щодо вчинення цього кримінального правопорушення із використанням електронних державних реєстрів або інформаційно-комунікаційних систем, а також за участю державного реєстратора, нотаріуса чи іншої службової особи, уповноваженої на здійснення реєстраційних дій.

Запропоновані зміни сприятимуть більш чіткому відмежуванню кримінально караного рейдерства від цивільно-правових і корпоративних спорів, підвищенню ефективності кримінально-правової кваліфікації та формуванню єдиної правозастосовної практики у сфері протидії незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій. Таку ж позицію висловили й опитані практичні працівники (Додаток А).

Суб'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації - це фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності та вчиняє дії, спрямовані на незаконне встановлення фактичного або юридичного контролю над майном, активами чи корпоративними правами суб'єкта господарювання. Особливістю таких кримінальних правопорушень є те, що їх суб'єкт нерідко характеризується

високим рівнем професійної підготовки, обізнаністю у сфері господарської діяльності, корпоративного управління, фінансів, реєстраційних процедур або інформаційних технологій.

У більшості випадків протиправне заволодіння майном підприємств має організований характер і вчиняється групою осіб із чітким розподілом функцій. До числа таких осіб можуть належати керівники підприємств, власники бізнесу, службові особи державних органів, державні реєстратори, нотаріуси, адвокати, представники фінансових установ та інші особи, які забезпечують юридичний, організаційний, фінансовий або технічний супровід незаконного заволодіння майном. При цьому фактичними організаторами відповідних схем нерідко виступають особи, які формально не пов'язані із підприємством, але здійснюють прихований контроль за діяльністю суб'єкта господарювання або координують дії учасників протиправної схеми.

Сучасний суб'єкт таких кримінальних правопорушень дедалі частіше характеризується використанням спеціальних знань та цифрових інструментів, що пов'язано з активним застосуванням електронних реєстрів, дистанційних фінансових операцій, підроблених електронних документів та кібермеханізмів незаконного встановлення контролю над активами підприємств. Це обумовлює підвищений рівень латентності, організованості та суспільної небезпеки відповідних кримінальних правопорушень.

Основною проблемою визначення суб'єкта протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є те, що фактичні організатори та вигодонабувачі відповідних схем часто формально не пов'язані із підприємством і діють через підконтрольних осіб, номінальних керівників або посередників. Це ускладнює встановлення реальних учасників кримінального правопорушення та притягнення їх до відповідальності. Додаткові труднощі виникають у зв'язку з використанням цифрових інструментів, електронних реєстрів та транснаціональних механізмів незаконного заволодіння майном.

Вирішення зазначених проблем вбачається у розширенні кола суб'єктів кримінальної відповідальності шляхом закріплення можливості притягнення до відповідальності осіб, які фактично здійснюють управління господарською

діяльністю або контролюють протиправні схеми незалежно від їх формального статусу. Крім того, необхідним є посилення контролю за реєстраційними процедурами, розвиток механізмів фінансового моніторингу та вдосконалення міжвідомчої взаємодії у сфері протидії рейдерству та незаконному заволодінню майном.

Суб'єктивна сторона протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації характеризується умисною формою вини. Відповідні кримінальні правопорушення вчиняються, як правило, з прямим умислом, оскільки особа усвідомлює протиправний характер своїх дій, передбачає суспільно небезпечні наслідки у вигляді незаконного встановлення контролю над майном, корпоративними правами чи активами підприємства та бажає їх настання [7].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є корисливий мотив, який проявляється у прагненні отримати майнову вигоду, незаконний контроль над активами, корпоративними правами або фінансовими ресурсами підприємства. У низці випадків мотивами можуть виступати усунення конкурентів, встановлення контролю над господарською діяльністю, перерозподіл сфер економічного впливу або легалізація незаконно отриманих активів.

Метою відповідних дій є незаконне набуття фактичного чи юридичного контролю над майном або діяльністю підприємства, установи чи організації. При цьому сучасні форми протиправного заволодіння майном нерідко характеризуються заздалегідь спланованим, організованим та професійним характером, що свідчить про високий рівень підготовки учасників відповідних схем [16].

Проблемою у практиці є складність доведення прямого умислу та встановлення єдиного кримінально протиправного наміру між усіма учасниками організованих схем, особливо у випадках використання формально законних корпоративних або реєстраційних процедур. У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення механізмів доказування у сфері економічних кримінальних правопорушень, посилення аналітичного супроводу розслідувань

та розширення використання фінансового моніторингу й цифрових доказів [128, с. 255-259].

Доцільно відмітити, що крім дискусій щодо соціальної обумовленості криміналізації протиправного заволодіння майном підприємств, установ чи організацій, ст. 206-2 КК України містить і низку техніко-юридичних недоліків, які негативно впливають на її практичне застосування та породжують проблеми кримінально-правової кваліфікації.

По-перше, застарілим і недостатньо коректним видається використання у диспозиції статті термінологічного звороту «майно підприємства, установи, організації». У сучасному законодавстві всі зазначені організаційно-правові форми фактично охоплюються єдиним поняттям «юридична особа», яке має універсальний характер та використовується у цивільному, господарському й корпоративному законодавстві України. Використання різномірної та частково застарілої термінології у кримінальному законі порушує принцип єдності правової термінології та може створювати додаткові труднощі у тлумаченні відповідної кримінально-правової норми. У зв'язку з цим більш доцільним видається використання узагальненого поняття «юридична особа», що відповідатиме сучасним підходам законодавчої техніки та забезпечить більшу визначеність кримінально-правового регулювання.

По-друге, зміст ч. 1 ст. 206-2 КК України фактично свідчить про закріплення окремого способу заволодіння майном шляхом використання підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів юридичної особи, що певною мірою наближає конструкцію цього кримінального правопорушення до окремих форм шахрайства або інших майнових посягань. Водночас формулювання кваліфікуючих ознак у ч. 2 ст. 206-2 КК України викликає суттєві труднощі з точки зору логічної побудови складу кримінального правопорушення. Зокрема, законодавець передбачає відповідальність за ті самі дії, поєднані з погрозою вбивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, або пошкодженням чи знищенням майна. Однак сама конструкція цієї кваліфікуючої ознаки не дозволяє чітко визначити спрямованість відповідних погроз чи насильства.

Незрозумілим залишається питання, чи повинні такі дії бути спрямовані на осіб, які перешкоджають незаконному захопленню підприємства або охороняють майно, чи на інших учасників відповідних правовідносин. Подібна нетипова взаємозалежність між основним складом кримінального правопорушення та його кваліфікуючими ознаками ускладнює процес встановлення відповідних обставин, їх доказування та забезпечення єдності правозастосовної практики.

По-третє, дискусійним видається закріплення у ч. 3 ст. 206-2 КК України такої особливо кваліфікуючої ознаки, як «заподіяння великої шкоди». Логічна неузгодженість полягає у тому, що ні у ч. 1, ні у ч. 2 зазначеної статті законодавець взагалі не визначає суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. За таких умов використання категорії «велика шкода» як особливо кваліфікуючої ознаки виглядає недостатньо системним та породжує питання щодо механізму встановлення й оцінки такого наслідку у структурі відповідного складу кримінального правопорушення. Це свідчить про необхідність удосконалення конструкції ст. 206-2 КК України з метою забезпечення внутрішньої логічної узгодженості її положень та підвищення ефективності правозастосування.

Дослідження змісту ст. 206-2 КК України крізь призму практики застосування положень ст. 190 КК України «Шахрайство» дає підстави стверджувати, що заволодіння майном шляхом укладення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів фактично є одним із можливих способів вчинення шахрайства. Аналіз конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України, свідчить, що ознаки основного складу цього діяння — незаконне заволодіння майном юридичної особи або корпоративними правами її власників шляхом використання підроблених чи викрадених документів, печаток або штампів — значною мірою охоплюються положеннями інших норм КК України, зокрема ст.ст. 357, 358 та 190 КК України.

У зв'язку з цим у науковій літературі обґрунтовано висловлюється позиція про наявність певної надмірності криміналізації діяння, передбаченого

ст. 206-2 КК України. Фактично законодавець створив окрему кримінально-правову норму для протидії рейдерським посяганням, хоча значна частина відповідних дій уже підпадала під ознаки інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, незаконним використанням печаток, шахрайством або службовими зловживаннями. Така ситуація, на думку науковців, породжує проблему конкуренції кримінально-правових норм, ускладнює процес кваліфікації та може призводити до неоднакового застосування кримінального законодавства у правозастосовній практиці [55].

Не менш важливим питанням є необхідність законодавчого закріплення поняття рейдерства. З цього приводу переважна більшість науковців одностайно підтримує позицію щодо необхідності законодавчого закріплення поняття рейдерства, а також створення ефективного механізму кримінально-правового запобігання цьому явищу [17]. Дослідники наголошують, що відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення рейдерства призводить до неоднозначного тлумачення відповідних протиправних дій, ускладнює їх належну кримінально-правову кваліфікацію та негативно впливає на ефективність правозастосовної практики. У зв'язку з цим у науковій літературі неодноразово підкреслюється необхідність не лише нормативного визначення змісту рейдерства, а й удосконалення механізмів притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, з урахуванням сучасних способів незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання та їх майном.

З цього приводу Д. В. Фальшовник зазначав, що помилковим є ототожнення суто економічних процесів, пов'язаних із поглинанням або злиттям підприємств, із поняттям «рейдерство». На думку дослідника, у вітчизняних реаліях зазначений термін має насамперед виражений правовий та кримінальний зміст, оскільки пов'язаний не зі звичайними механізмами корпоративного контролю чи ринкової конкуренції, а з протиправним захопленням чужої власності, що нерідко супроводжується використанням корупційних зв'язків у судових та державних органах. Таким чином, науковець акцентував увагу на необхідності розмежування легітимних економічних процесів злиття та поглинання підприємств і кримінально протиправних форм

встановлення контролю над майном чи корпоративними правами суб'єктів господарювання [141, с. 318].

Попри значний рівень суспільної небезпеки рейдерства, у сучасній юридичній та економічній науці досі відсутній єдиний і усталений понятійний апарат щодо цього явища. Наукові дискусії тривають як стосовно визначення самого поняття «рейдерство», так і щодо його змістовних ознак, форм прояву та критеріїв відмежування від суміжних правових і економічних категорій. Така невизначеність негативно впливає як на ефективність правозастосовної діяльності, так і на формування єдиної судової практики у справах, пов'язаних із протиправним заволодінням майном чи корпоративними правами суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим дедалі більшої актуальності набуває питання законодавчого закріплення поняття рейдерства, що дозволило б уніфікувати підходи до розуміння цього явища, забезпечити належну кримінально-правову кваліфікацію відповідних діянь та підвищити ефективність механізмів протидії рейдерським захопленням [154]

Водночас А. В. Смітюх звертав увагу на те, що ст. 206-2 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації, не містить безпосереднього визначення поняття «рейдерство». На думку науковця, це є однією з ключових проблем правового регулювання у зазначеній сфері.

Крім того, дослідник наголошував, що у наукових працях, присвячених проблематиці рейдерства, часто простежується суттєва термінологічна невизначеність, коли поняття «рейдерство» ототожнюється або змішується із суміжними категоріями, зокрема такими як «поглинання» та «загарбання». У зв'язку з цим А. В. Смітюх підкреслював необхідність чіткого розмежування легітимних механізмів корпоративного поглинання та кримінально протиправних форм встановлення контролю над суб'єктами господарювання, що мають ознаки рейдерства [129, с. 56]. Він запропонував авторське визначення рейдерства, під яким розумів дії, спрямовані на набуття особою прав на майно або встановлення контролю над суб'єктом господарювання без згоди власника чи особи, яка фактично здійснює контроль над таким суб'єктом.

На думку дослідника, характерною ознакою рейдерства є те, що відповідні дії здійснюються в межах заздалегідь спланованого конфлікту за визначеним сценарієм або стратегічним планом [129, с. 56].

На необхідності законодавчого закріплення поняття рейдерства також наголошувала О. А. Туркот. На думку дослідниці, чинне законодавство потребує чіткого визначення того, що саме слід розуміти під протиправним встановленням контролю над акціонерним товариством (рейдерством), а також відповідного нормативного закріплення ознак, форм та способів вчинення таких діянь.

Науковиця зазначала, що у визначенні рейдерства мають бути відображені характерні ознаки протиправного встановлення контролю над суб'єктом господарювання, форми його прояву та перелік дій, які найчастіше використовуються рейдерами. На її переконання, саме чітке законодавче визначення таких ознак створить передумови для формування ефективної системи захисту акціонерних товариств від незаконних корпоративних захоплень.

Проаналізувавши наукові джерела, довідкову літературу та нормативно-правові акти, О. А. Туркот запропонувала власне доктринальне визначення поняття «протиправне встановлення контролю над АТ (рейдерство)». Під цим поняттям авторка розуміла організацію нападу на підприємство, установу чи організацію незалежно від форми власності з метою їх захоплення та встановлення контролю над майном або управлінськими повноваженнями шляхом використання комплексу протиправних засобів. До таких засобів дослідниця відносила погрози, насильство, шантаж, шахрайство, вимагання, зловживання службовим становищем, перевищення влади чи службових повноважень, підроблення документів, підкуп, доведення до банкрутства, службове підроблення, протидію законній господарській діяльності, самоправство, примушування до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань, незаконне заволодіння документами, печатками чи штампами, порушення порядку емісії та обігу цінних паперів, постановлення завідомо неправосудних судових рішень, незаконне використання

інсайдерської інформації та інші суспільно небезпечні діяння, які порушують права акціонерів та завдають їм економічної шкоди [137, с. 102].

Таким чином, запропонований О. А. Туркот підхід фактично розглядає рейдерство як багатокомпонентне криміногенне явище, що охоплює широкий спектр кримінально протиправних дій, спрямованих на незаконне встановлення контролю над суб'єктами господарювання та їх активами.

Водночас О. А. Туєв розглядав рейдерство як своєрідний продукт суспільного розвитку та наслідок об'єктивно існуючих суперечностей у сфері економічних відносин. На думку дослідника, виникнення та поширення рейдерства безпосередньо пов'язані з недосконалістю економічної системи, конфліктністю корпоративних відносин, нерівномірним розподілом ресурсів, корупційними процесами та слабкістю державних інституцій.

При цьому науковець наголошував, що постановка питання про повну ліквідацію рейдерства та остаточне усунення причин і умов його існування є малоперспективною, оскільки повністю усунути всі криміногенні чинники в економічній сфері практично неможливо. Водночас О. А. Туєв підкреслював, що це не повинно виключати необхідності постійного вдосконалення механізмів протидії рейдерству, мінімізації його проявів та усунення найбільш небезпечних детермінант цього явища [136, с. 244].

Надалі Д. В. Фальшовник визначав рейдерство як процес протиправного захоплення підприємницьких структур всупереч волі їх власників, що здійснюється шляхом реалізації різноманітних незаконних дій з боку осіб, зацікавлених у встановленні контролю над відповідним об'єктом господарювання. При цьому дослідник акцентував увагу на тому, що основною метою таких дій, як правило, є подальший швидкий перепродаж захопленого підприємства або його активів з метою отримання прибутку [141, с. 319].

Таким чином, у запропонованому визначенні Д. В. Фальшовник наголошував передусім на економічній мотивації рейдерських захоплень та їх корисливому характері, а також підкреслював використання протиправних механізмів встановлення контролю над суб'єктами господарювання.

На думку В. С. Шапіто, рейдерство являє собою процес, що охоплює сукупність як законних, так і незаконних дій однієї або кількох осіб - фізичних чи юридичних, - спрямованих на захоплення або поглинання суб'єктів господарювання незалежно від форми власності з метою встановлення повного контролю над ними. При цьому дослідник звертав увагу на те, що рейдерські схеми можуть реалізовуватися не лише через відверто протиправні механізми, а й шляхом формального використання законних процедур, корпоративних інструментів чи прогалин законодавства [154].

Однак, попри можливе зовнішнє дотримання правових процедур, кінцева мета таких дій, на переконання В. С. Шапіто, завжди має протиправний характер, оскільки спрямована на незаконне встановлення контролю над суб'єктом господарювання всупереч волі його власників або законних учасників корпоративних відносин.

Водночас Р. А. Панасенко розглядав рейдерство як незаконне захоплення підприємства з метою заволодіння його активами із застосуванням протиправних методів та засобів, що, на думку автора, утворює так зване кримінальне рейдерство. Поряд із тим дослідник звертав увагу й на існування іншої форми рейдерства - недружнього або ворожого поглинання підприємства, яке здійснюється із використанням формально законних правових механізмів, однак також переслідує мету встановлення контролю над активами суб'єкта господарювання [91, с. 100].

Таким чином, Р. А. Панасенко фактично розмежовував кримінальне рейдерство, що базується на використанні незаконних способів захоплення підприємства, та так зване «легальне» або корпоративне рейдерство, яке реалізується шляхом формального використання правових процедур, корпоративних інструментів чи прогалин законодавства для досягнення аналогічного результату - встановлення контролю над підприємством та його активами.

Аналіз запропонованих у науковій літературі дефініцій рейдерства дає підстави дійти висновку, що переважна більшість дослідників розглядає це явище як протиправне посягання на діяльність та майно юридичної особи,

кримінальна відповідальність за яке нині фактично охоплюється положеннями ст. 206-2 КК України. У зв'язку з цим видається обґрунтованою позиція щодо доцільності інтеграції поняття «рейдерство» безпосередньо у диспозицію або назву ст. 206-2 КК України, що сприятиме більшій визначеності кримінально-правового регулювання та уніфікації правозастосовної практики.

Водночас у юридичній науці тривалий час триває дискусія щодо необхідності існування окремої спеціальної кримінально-правової норми, яка б безпосередньо встановлювала відповідальність саме за рейдерство як самостійне суспільно небезпечне діяння.

Ще до доповнення Кримінального кодексу України ст. 206-2 науковці, практики та представники органів державної влади висловлювали різні підходи до питання криміналізації рейдерських захоплень. Значна частина дослідників вважала, що для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності достатньо застосування вже існуючих норм Кримінального кодексу України залежно від конкретного способу вчинення протиправних дій.

Зокрема, як альтернативні кримінально-правові механізми запобігання рейдерству пропонувалося застосовувати положення ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності», ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства», ст. 375 КК України «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», ст. 356 КК України «Самоправство», ст. 223 КК України «Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску» та інші норми кримінального законодавства. Таку позицію підтримував, зокрема, О. Ю. Нечипоренко, який вважав, що наявний кримінально-правовий інструментарій дозволяє належним чином реагувати на більшість рейдерських схем без необхідності створення окремого спеціального складу кримінального правопорушення [83, с. 86] і О. В. Швець [156, с. 149]. Прихильники зазначеного підходу вважали, що протидія силовим захопленням підприємств може здійснюватися в межах чинного кримінального законодавства, а тому криміналізація рейдерства як окремого суспільно небезпечного діяння шляхом запровадження спеціальної кримінально-правової норми є недоцільною. На їх переконання, створення окремого складу

кримінального правопорушення лише ускладнить процес доказування, оскільки потребуватиме встановлення специфічних суб'єктивних ознак, насамперед прямого умислу на протиправне захоплення підприємства чи встановлення незаконного корпоративного контролю.

Водночас основну проблему дослідники вбачали не у відсутності спеціальної норми про рейдерство, а у низькій ефективності застосування вже існуючих положень Кримінального кодексу України. Зокрема, наголошувалося, що значна частина кримінально-правових норм, які потенційно можуть застосовуватися для протидії рейдерським захопленням, фактично або не працюють, або застосовуються неналежним чином. Як наслідок, особи, дії яких містять усі ознаки складу кримінального правопорушення, у багатьох випадках уникають кримінальної відповідальності, що формує атмосферу безкарності та сприяє подальшому поширенню рейдерських практик.

Прихильники іншої позиції, зокрема Р. А. Панасенко [91, с. 95–101], обґрунтовували необхідність існування окремої кримінально-правової норми, яка б безпосередньо передбачала відповідальність за рейдерські захоплення підприємств.

На думку зазначених науковців, однією з ключових проблем запобігання рейдерству є саме відсутність у Кримінальному кодексі України чіткої норми, яка б прямо встановлювала кримінальну відповідальність за незаконне захоплення суб'єктів господарювання та встановлення контролю над їх майном або корпоративними правами. Дослідники наголошували, що існуючі кримінально-правові норми не дозволяють належним чином охопити всю сукупність суспільно небезпечних дій, які характерні для сучасних рейдерських схем.

Крім того, автори звертали увагу на суттєві труднощі практичного розмежування цивільно-правових та кримінально-правових відносин у сфері корпоративних конфліктів і поглинань. Саме ці прогалини та правова невизначеність, на їх переконання, активно використовуються рейдерами для маскування протиправних дій під легітимні корпоративні чи господарські

процедури, що, у свою чергу, значно ускладнює притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим Р. А. Панасенко, Б. М. Грек та З. С. Варналій підтримували ідею криміналізації рейдерства шляхом закріплення у КК України спеціального складу кримінального правопорушення, що дозволило б підвищити ефективність запобігання незаконним корпоративним захопленням та забезпечити більш чітку правову визначеність у цій сфері [28, с. 41, 18 с. 23].

Водночас А. Орлеан та Р. Дурдієв зазначають, що проблема криміналізації рейдерства значною мірою зумовлена складністю та багатокомпонентністю цього явища. На думку дослідників, рейдерство не може розглядатися як однорідне кримінально протиправне діяння, оскільки воно здатне реалізовуватися через широкий спектр альтернативних або взаємопов'язаних дій. У зв'язку з цим А. Орлеан та Р. Дурдієв наголошують, що окремі випадки рейдерства можуть істотно відрізнятися між собою за способом вчинення, механізмом реалізації та колом залучених осіб. Саме тому, на їх переконання, надзвичайно складно об'єднати всі прояви рейдерства в межах одного універсального складу кримінального правопорушення [88, с. 86; 87; 89].

Підтримуючи зазначений підхід, Н. Гуторова наголошує, що у межах практичного застосування криміналізації об'єктом кримінально-правової заборони має бути не рейдерство як комплексна система взаємопов'язаних дій, а окремі суспільно небезпечні діяння, які входять до структури рейдерської схеми.

На думку дослідниці, саме такий підхід дозволяє забезпечити більш ефективне застосування кримінально-правових засобів протидії рейдерству, оскільки створює можливість реагувати вже на початкових етапах реалізації рейдерської атаки — під час вчинення перших незаконних дій, спрямованих на встановлення контролю над підприємством або його активами.

У зв'язку з цим Н. Гуторова підкреслює, що чинне кримінальне законодавство України потребує подальшого вдосконалення саме в частині кримінально-правового охоплення окремих елементів рейдерських схем,

зокрема підроблення документів, незаконних реєстраційних дій, маніпуляцій із корпоративними правами, примушування до укладення правочинів та інших протиправних дій, які створюють передумови для подальшого незаконного захоплення підприємств [36, с. 9].

Своєю чергою З. С. Варналій наголошував, що одним із ключових стратегічних напрямів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки має стати встановлення чіткої кримінальної відповідальності за здійснення рейдерства.

На думку науковця, рейдерські захоплення зазвичай реалізуються через сукупність різних кримінально протиправних діянь, які можуть кваліфікуватися за такими складами кримінальних правопорушень, як вимагання, шахрайство, протидія законній господарській діяльності, доведення до банкрутства, самоправство, підроблення документів, викрадення або привласнення печаток, штампів та іншої документації.

Водночас З. С. Варналій підкреслював, що застосування лише сукупності загальних кримінально-правових норм не забезпечує належного рівня протидії рейдерству, оскільки не враховує специфіку незаконних корпоративних захоплень як самостійного криміногенного явища. У зв'язку з цим дослідник обґрунтовував необхідність внесення до Кримінального кодексу України окремої спеціальної статті, яка б прямо передбачала кримінальну відповідальність за незаконне поглинання або захоплення підприємств, установ чи організацій [19, с. 23].

У науковій літературі також простежується підхід, відповідно до якого доцільним є встановлення кримінальної відповідальності насамперед за організацію рейдерського нападу як ключовий елемент функціонування рейдерських схем. Прихильники цієї позиції виходять із того, що окремі кримінально протиправні дії, які вчиняються виконавцями на різних етапах підготовки та реалізації рейдерського захоплення, фактично є наслідком діяльності організатора, який координує дії учасників, формує злочинний план та забезпечує функціонування відповідного злочинного об'єднання.

У зв'язку з цим наголошується, що саме організатор рейдерської схеми повинен нести кримінальну відповідальність за всі злочини, вчинені учасниками рейдерських груп чи організацій, відповідно до положень ч. 1 ст. 30 КК України. При цьому суб'єктивним критерієм відповідальності організатора є усвідомлення ним злочинного характеру діяльності учасників рейдерської групи, а також бажання або свідоме допущення вчинення відповідних протиправних дій [158, с. 67].

Водночас Верховна Рада України ще до запровадження ст. 206-2 КК України здійснювала спроби криміналізувати окремі форми фізичного захоплення суб'єктів господарювання. Зокрема, у 2007 році на розгляд парламенту було винесено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій)».

У зазначеному законопроекті пропонувалося доповнити Кримінальний кодекс України ст. 206-1, яка мала встановлювати кримінальну відповідальність за незаконне захоплення будівель, споруд чи інших об'єктів підприємств, установ та організацій, а також за незаконне втручання у їх діяльність з метою зміни органів управління чи посадових осіб незалежно від форми власності відповідного суб'єкта господарювання.

Таким чином, законодавець фактично намагався криміналізувати одну з найбільш поширених на той час форм рейдерства — силове або фізичне захоплення підприємств, що супроводжувалося блокуванням діяльності суб'єкта господарювання, незаконним усуненням керівництва та встановленням контролю над управлінськими процесами [107].

Однак зазначений законопроект не отримав належної підтримки серед народних депутатів, унаслідок чого відповідний закон так і не був ухвалений. Попри це, проблема кримінально-правової протидії рейдерству залишалася актуальною, що згодом зумовило доповнення Кримінального кодексу України ст. 206-2, якою було встановлено відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації.

Водночас після набрання чинності ст. 206-2 КК України значна кількість науковців висловила низку зауважень щодо її змісту, конструкції та практичної

ефективності. Зокрема, критика стосувалася як формально-юридичних аспектів побудови диспозиції статті, так і проблем її правозастосування.

У науковій літературі зверталася увага на нечіткість окремих формулювань, відсутність законодавчого визначення самого поняття рейдерства, складність відмежування відповідного складу кримінального правопорушення від суміжних злочинів у сфері господарської діяльності, а також на надмірно вузьке охоплення способів вчинення рейдерських захоплень.

Крім того, окремі дослідники висловлювали сумніви щодо практичної ефективності ст. 206-2 КК України, зазначаючи, що її диспозиція не охоплює значну кількість сучасних рейдерських схем, які реалізуються через складні корпоративні, реєстраційні та судові механізми. У зв'язку з цим у науковому середовищі продовжилися дискусії щодо необхідності подальшого вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії рейдерству.

Є. В. Калмикова висловлювала низку суттєвих критичних зауважень щодо змісту та юридичної конструкції ст. 206-2 КК України. Насамперед дослідниця ставила під сумнів доцільність використання у назві та диспозиції статті термінологічного звороту «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», оскільки сучасне цивільне та господарське законодавство оперує насамперед такими категоріями, як «юридична особа» та «суб'єкт господарювання». Аналогічно, на думку науковиці, використані у диспозиції поняття «засновники», «учасники», «акціонери» фактично охоплюються узагальненими категоріями «учасник» або «власник», що робить відповідні формулювання надмірно громіздкими та неузгодженими із сучасною законодавчою термінологією.

Крім того, Є. В. Калмикова звертала увагу на невизначеність диспозиції ст. 206-2 КК України в частині конкретизації предмета кримінально протиправного посягання. На її переконання, частки, акції чи паї учасників не можуть розглядатися як майно юридичної особи у класичному розумінні, оскільки майном юридичної особи є активи, передані до її статутного капіталу: грошові кошти, будівлі, споруди, обладнання, техніка, нематеріальні активи

тощо. У зв'язку з цим авторка вказувала на певну юридичну некоректність законодавчої конструкції відповідної норми.

Окрему критику дослідниця висловлювала щодо побудови кваліфікованих складів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України. На думку Є. В. Калмикова, за своєю сутністю окремі форми протиправного заволодіння майном підприємств мають значну схожість із шахрайством, однак санкції відповідних частин ст. 206-2 КК України у низці випадків фактично передбачають м'якшу кримінальну відповідальність, ніж за суміжні злочини проти власності, що створює дисбаланс у системі кримінально-правової охорони майнових відносин.

Також науковиця звертала увагу на ризики неправильної кваліфікації кримінальних правопорушень у правозастосовній практиці. Зокрема, через використання у диспозиції ст. 206-2 КК України формулювання про вчинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів існує небезпека того, що правоохоронні органи не здійснюватимуть додаткової кваліфікації за ст. 357 або ст. 358 КК України, помилково вважаючи, що відповідні суспільно небезпечні дії повністю охоплюються складом злочину, передбаченим ст. 206-2 КК України [51, с. 14–15].

О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан також критично оцінювали ефективність запровадження ст. 206-2 КК України як механізму протидії рейдерству. Науковці зазначали, що, декларуючи необхідність недопущення використання схем і методів протиправного поглинання та захоплення підприємств, законодавець фактично не врахував реальні особливості функціонування рейдерських механізмів в Україні.

На думку дослідників, навіть у разі усунення тих недоліків ст. 206-2 КК України, які раніше були детально охарактеризовані подружжям Калмикових, сама поява цієї норми не могла забезпечити досягнення заявленої мети ефективної протидії рейдерству. О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан наголошували, що ключовим елементом більшості рейдерських схем були не безпосередньо дії, описані у диспозиції ст. 206-2 КК України, а попереднє формальне

узаконолення таких дій через використання судових рішень, реєстраційних процедур та інших псевдоправових механізмів [42, с. 247].

Водночас О. А. Туркот висловлювала позицію, відповідно до якої встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації у чинній редакції ст. 206-2 КК України не здатне забезпечити належного рівня захисту суб'єктів господарювання від рейдерських посягань.

На думку дослідниці, кримінально-правові санкції, передбачені зазначеною нормою, у ряді випадків є м'якшими порівняно з відповідальністю, яка могла б наставати за сукупністю інших кримінальних правопорушень, передбачених КК України. У зв'язку з цим О. А. Туркот вважала, що запровадження ст. 206-2 КК України у її чинному вигляді фактично не посилює, а подекуди навіть послаблює кримінально-правовий захист від рейдерських захоплень [137, с. 102].

Законодавчі зміни до ст. 206-2 КК України пропонувала також Н. М. Грищенко. Дослідниця виходила з того, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого зазначеною статтею, є право власності, яке охоплює правомочності володіння, користування та розпорядження майном.

У зв'язку з цим Н. М. Грищенко вважала недоцільним розміщення ст. 206-2 КК України у розділі VII Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». На думку авторки, за своєю юридичною природою відповідне кримінальне правопорушення насамперед посягає саме на відносини власності, а не виключно на порядок здійснення господарської діяльності. З огляду на це науковиця пропонувала перенести ст. 206-2 КК України до розділу VI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти власності», що, на її переконання, більшою мірою відповідало б сутності та безпосередньому об'єкту відповідного кримінально протиправного посягання [35, с. 146].

Попри значну кількість наукових підходів, критичних зауважень та пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації, можна констатувати, що значна частина окреслених проблемних питань досі залишається невирішеною як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Зокрема, як зазначають науковці, наразі відсутній єдиний підхід до визначення юридичної природи рейдерства, його місця у системі кримінально-правової охорони, а також до розуміння безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206-2 КК України [142].

Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства України питання законодавчого закріплення поняття «рейдерство» набуває особливої актуальності, що обумовлено як поширеністю відповідного явища, так і відсутністю єдиного нормативного підходу до його розуміння. Незважаючи на активне використання терміна «рейдерство» у правозастосовній практиці, науковій літературі, діяльності правоохоронних органів та навіть у низці нормативно-правових актів, чинне законодавство України не містить його офіційного визначення. Така ситуація негативно впливає на визначеність кримінально-правового регулювання та створює передумови для неоднозначного тлумачення відповідних кримінально протиправних діянь.

Відсутність законодавчо закріпленого поняття рейдерства ускладнює процес відмежування кримінально караного незаконного встановлення контролю над юридичною особою від цивільно-правових, корпоративних і господарських спорів. У практичній діяльності це нерідко призводить до ситуацій, коли протиправне заволодіння майном або корпоративними правами маскується під формально законні механізми корпоративного управління, договірні процедури чи реєстраційні дії. За таких умов істотно ускладнюється встановлення кримінально протиправного характеру відповідних дій, що негативно впливає на ефективність кримінально-правової кваліфікації та судового розгляду відповідних категорій справ.

Крім того, сучасне рейдерство характеризується складним багатокомпонентним механізмом вчинення та поєднує ознаки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, злочинів проти власності, службових і корупційних кримінальних правопорушень, а також кіберзлочинів. Використання незаконних реєстраційних дій, підроблених документів, інформаційно-комунікаційних технологій, втручання в електронні реєстри та діяльність організованих груп свідчать про трансформацію рейдерства у складне міжгалузеве кримінально протиправне явище, яке потребує комплексного нормативного врегулювання.

У зв'язку з цим законодавче закріплення поняття рейдерства видається доцільним та обґрунтованим. Воно сприятиме забезпеченню єдності правової термінології, підвищенню визначеності кримінально-правових норм, формуванню сталої правозастосовної практики, вдосконаленню механізмів кримінально-правової кваліфікації та підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії незаконному встановленню контролю над юридичними особами. Найбільш доцільним видається закріплення відповідного поняття у примітці до ст. 206-2 КК України, що дозволить безпосередньо пов'язати його із механізмом кримінально-правового регулювання відповідальності за незаконне заволодіння майном юридичних осіб. Такі ж пропозиції підтримали й опитані нами практичні працівники (Додаток А).

З урахуванням викладеного пропонується викласти ст. 206-2 КК України у новій редакції:

«Стаття 206-2. Незаконне встановлення контролю над юридичною особою (рейдерство)

1. Протиправне заволодіння майном юридичної особи, її активами, корпоративними правами або встановлення фактичного чи юридичного контролю над юридичною особою шляхом використання підроблених чи викрадених документів, незаконних реєстраційних дій, фіктивних правочинів, зловживання процедурами банкрутства, використання інформаційно-комунікаційних технологій, втручання в електронні інформаційні системи чи іншим протиправним способом -

карається штрафом від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, із використанням державних електронних реєстрів або автоматизованих інформаційних систем, поєднані із застосуванням насильства або погрозою його застосування до осіб, які перешкоджають незаконному встановленню контролю над юридичною особою, її майном або корпоративними правами, -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою, спричинили припинення діяльності юридичної особи або інші тяжкі наслідки, вчинені щодо стратегічно важливих підприємств, об'єктів критичної інфраструктури чи підприємств оборонно-промислового комплексу, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Примітка. Під незаконним встановленням контролю над юридичною особою (рейдерством) у цій статті слід розуміти протиправне набуття фактичного або юридичного контролю над юридичною особою, її майном, активами чи корпоративними правами шляхом використання незаконних правових, організаційних, інформаційних, корупційних або силових механізмів».

1.3. Досвід окремих зарубіжних країн щодо запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації

Наукове дослідження кримінально-правових явищ та інститутів є найбільш результативним за умови використання порівняльно-правового методу, особливо у випадках, коли відповідне правове явище має дискусійний

характер та не отримало однозначної оцінки у науці кримінального права, кримінології і правозастосовній практиці. Саме порівняльно-правовий аналіз дозволяє більш глибоко оцінити ефективність національного законодавства, виявити його недоліки, визначити тенденції розвитку кримінально-правового регулювання у зарубіжних державах та виробити обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення вітчизняних правових механізмів.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. Стаття 206-2 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації, фактично стала спеціалізованою нормою, спрямованою на боротьбу з рейдерськими посяганнями. Водночас, як ми уже зазначали, у науковому середовищі продовжують висловлюватися суперечливі погляди щодо доцільності її існування, ефективності правозастосування та відповідності принципам криміналізації. Саме тому аналіз аналогічних або суміжних норм законодавства іноземних держав є необхідним для комплексної оцінки чинної редакції ст. 206-2 КК України.

Порівняльно-правове дослідження дозволяє виявити потенційні недоліки вітчизняного кримінально-правового регулювання, оцінити ефективність різних моделей запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації, а також запозичити позитивний міжнародний досвід та уникнути помилок, які мали місце у практиці інших держав. Водночас варто визнати, що міжнародна практика боротьби з рейдерством є доволі різноманітною, а підходи до криміналізації відповідних діянь суттєво відрізняються залежно від рівня розвитку правової системи, економічних відносин та інституційної спроможності держави.

Зокрема, значна кількість європейських держав не здійснювала окремої криміналізації рейдерських посягань, забезпечуючи захист корпоративних прав і права власності переважно у межах цивільного, господарського та корпоративного законодавства. Такий підхід значною мірою обумовлений

високим рівнем правової та економічної культури, ефективністю судової системи, низьким рівнем корупції, прозорістю державної економічної політики та мінімальним рівнем тінізації економічних процесів. У подібних умовах механізми цивільно-правового та господарсько-правового захисту виявляються достатніми для ефективного вирішення корпоративних конфліктів без необхідності створення спеціалізованих кримінально-правових норм [39].

До таких держав, зокрема, належить Латвія та низка інших європейських країн із розвиненими механізмами корпоративного управління та захисту права власності [67], Королівство Швеція [175], Королівство Нідерланди [165] та інші.

Натомість у державах пострадянського простору ситуація розвивалася за іншим сценарієм. У період трансформаційних економічних процесів 1990-х років, пов'язаних із переходом від планової до ринкової економіки, у більшості таких держав сформувалися сприятливі умови для поширення рейдерських посягань. Це було обумовлено нестабільністю економічної системи, недосконалістю механізмів приватизації, слабкістю державних інституцій, недостатнім рівнем розвитку корпоративного законодавства та невідповідністю нормативно-правової бази новим умовам функціонування ринкової економіки. У багатьох випадках чинне законодавство не забезпечувало належного захисту права власності, корпоративних прав та законної підприємницької діяльності юридичних осіб, що сприяло поширенню незаконних механізмів встановлення контролю над підприємствами.

У таких умовах рейдерство набуло значного суспільного поширення та стало одним із найбільш небезпечних проявів економічної злочинності. Використання підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, корупційних зв'язків, фіктивних судових рішень і силових методів захоплення підприємств створювало серйозну загрозу економічній безпеці держав, стабільності господарського обороту та розвитку підприємництва. Саме поширення цього негативного явища стало підставою для формування спеціалізованих кримінально-правових механізмів протидії рейдерству та

криміналізації відповідних діянь у національному законодавстві окремих держав пострадянського простору.

Зокрема, окремі норми, спрямовані на запобігання рейдерству, були передбачені у кримінальному законодавстві Казахстану, де законодавець визнав необхідність встановлення спеціальної кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння майном, корпоративними правами або контролем над суб'єктами господарювання. Подібний підхід був обумовлений потребою забезпечення належного рівня кримінально-правового захисту підприємницької діяльності та реагування на специфічні форми економічної злочинності, характерні для перехідних економік пострадянських держав [68], а на запобігання рейдерським захопленням спрямовані статті Кримінальних кодексів Молдови [69].

Водночас не всі держави пострадянського простору пішли шляхом окремої криміналізації рейдерських посягань. У кримінальному законодавстві окремих країн спеціальна кримінально-правова заборона, аналогічна ст. 206-2 КК України, відсутня. Зокрема, такі норми не передбачені у законодавстві Азербайджану, Таджикистану, Узбекистану, Грузії та Вірменії. У таких державах протидія незаконному заволодінню майном підприємств або корпоративними правами здійснюється переважно шляхом застосування загальних норм про шахрайство, підроблення документів, службові кримінальні правопорушення чи інші суміжні склади кримінальних правопорушень.

Імовірно, відсутність спеціалізованої кримінально-правової норми у зазначених державах може бути пов'язана як із меншою поширеністю класичних рейдерських механізмів, так і з особливостями національних моделей правового регулювання господарських і корпоративних відносин. Водночас не виключено, що законодавець у таких країнах вважає достатніми вже існуючі кримінально-правові механізми охорони права власності та підприємницької діяльності без необхідності створення окремого складу кримінального правопорушення за рейдерство [53; 54]. Це ще раз підтверджує відсутність єдиного міжнародного підходу до криміналізації протиправного заволодіння майном підприємств та свідчить про залежність відповідних

законодавчих рішень від рівня поширеності таких діянь, особливостей економічних процесів і стану правової системи конкретної держави.

Схожість економічних трансформаційних процесів, характерних для держав пострадянського простору, а також наявність спільних проблем у сфері захисту права власності, корпоративних прав і забезпечення стабільності господарської діяльності обумовлюють особливу актуальність проведення порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства саме тих держав, у яких рейдерські посягання були криміналізовані на рівні спеціальних кримінально-правових норм. Такий підхід дозволяє більш об'єктивно оцінити ефективність різних моделей кримінально-правового запобігання незаконному заволодінню майном підприємств, установ чи організацій, визначити переваги та недоліки відповідних законодавчих конструкцій, а також виявити найбільш результативні механізми захисту економічних і корпоративних відносин.

Порівняльний аналіз кримінального законодавства держав, які мають подібний історичний, економічний та правовий контекст розвитку, є особливо цінним для вдосконалення національного кримінального законодавства України. Саме у таких країнах формувалися схожі механізми рейдерських посягань, пов'язані з недосконалістю реєстраційних процедур, високим рівнем корупції, використанням фіктивних судових рішень, незаконних корпоративних схем та інших способів встановлення контролю над суб'єктами господарювання. У зв'язку з цим аналіз досвіду держав, які запровадили спеціальні кримінально-правові норми для боротьби з рейдерством, дозволяє не лише запозичити позитивні законодавчі рішення, а й уникнути помилок, які негативно вплинули на ефективність правозастосування у відповідних правових системах.

Крім того, порівняльно-правове дослідження сприяє глибшому розумінню природи протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації як складного багатокomпонентного явища економічної злочинності та дозволяє оцінити, наскільки доцільною є подальша модернізація ст. 206-2 КК України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку

корпоративних, фінансових та цифрових механізмів протиправного заволодіння майном підприємств.

Варто зазначити, що кримінальне законодавство України і законодавство іноземних держав у порівняльній площині на дисертаційному рівні розглянув М. І. Хавронюк [146.]. Значних результатів у цьому напрямі досягли А. В. Савченко [124.], Ю. Л. Шуляк [159, с. 345–351], І. В. Красницький [65], С. Я. Лихова [74].

Окремі аспекти кримінально-правової відповідальності за рейдерство у зарубіжних державах вивчав С. С. Титаренко [135, с. 271–274] .

Позитивним аспектом зарубіжного досвіду, зокрема кримінального законодавства Казахстану, слід визнати використання узагальнюючої назви статті - «Рейдерство». Подібний підхід видається більш вдалим із позиції законодавчої техніки, оскільки така назва чітко відображає зміст відповідного суспільно небезпечного явища та акумулює різні форми незаконного встановлення контролю над юридичними особами, їх майном або корпоративними правами. На відміну від чинної редакції ст. 206-2 КК України, яка використовує громіздке формулювання «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», термін «рейдерство» є більш лаконічним, сучасним та таким, що вже усталився як у науковому середовищі, так і у правозастосовній практиці.

Широкий спектр кримінально-правових заборон у сфері корпоративних правовідносин передбачений також у кримінальному законодавстві Молдови. Кримінальний кодекс Республіки Молдова містить низку спеціалізованих норм, спрямованих на захист корпоративних прав, законного функціонування господарських товариств та забезпечення прозорості корпоративного управління. Зокрема, до таких кримінально-правових норм належать положення про відповідальність за порушення законодавства при веденні реєстру власників цінних паперів або інвестиційних паїв, порушення порядку укладення угод із майном комерційних товариств, умисну відмову у розкритті чи наданні інформації щодо фінансового ринку, а також за перешкоджання

реалізації прав учасників або акціонерів господарських товариств та незаконне позбавлення їх відповідних прав.

Найбільш близькою за своїм змістом до ст. 206-2 КК України є саме ст. 245-9 КК Молдови, яка розміщена у главі «Економічні злочини» та передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання реалізації прав учасників (акціонерів) комерційних товариств і незаконне позбавлення цих прав. Аналіз змісту цієї норми свідчить про її комплексний характер та значно ширший підхід до кримінально-правової охорони корпоративних відносин порівняно зі ст. 206-2 КК України.

Особливістю молдовської норми є те, що законодавець детально конкретизує широкий перелік способів незаконного встановлення контролю над комерційним товариством або порушення корпоративних прав його учасників. До кримінально караних дій, зокрема, віднесено незаконну відмову або ухилення від скликання загальних зборів акціонерів, неповідомлення про їх проведення або повідомлення неправдивої інформації щодо часу і місця проведення зборів, незаконну відмову у реєстрації осіб, які мають право брати участь у зборах, проведення зборів без необхідного кворуму, перешкоджання реалізації права голосу, умисне спотворення результатів голосування, внесення неправдивих відомостей до протоколів зборів, складання фіктивних списків учасників, неправильний підрахунок голосів або бюлетенів для голосування.

Крім того, кримінально караними визнаються блокування чи обмеження доступу акціонерів до участі у голосуванні, голосування на підставі підроблених довіреностей або без належних повноважень, незаконне внесення змін до установчих документів юридичної особи, зміна складу органів управління, призначення нової керуючої організації, незаконне збільшення статутного капіталу, реорганізація чи ліквідація товариства з порушенням вимог законодавства. Важливо, що диспозиція статті містить також узагальнюючу конструкцію щодо «будь-яких інших дій», вчинених із метою незаконного встановлення контролю над комерційним товариством, що дозволяє охоплювати нові та нетипові форми рейдерських посягань.

Порівняльний аналіз ст. 245-9 КК Молдови та ст. 206-2 КК України дозволяє зробити висновок, що молдовська модель кримінально-правової протидії рейдерству є більш деталізованою, системною та адаптованою до сучасних механізмів корпоративного захоплення. На відміну від української норми, яка переважно пов'язує протиправне заволодіння майном із використанням підроблених або викрадених документів, законодавство Молдови охоплює фактично весь спектр незаконних корпоративних маніпуляцій, спрямованих на встановлення контролю над юридичною особою. Такий підхід видається перспективним для подальшого вдосконалення ст. 206-2 КК України та формування більш ефективної системи кримінально-правової протидії сучасним формам рейдерства [69].

У розвинених правових системах поняття «рейдерство» здебільшого не ототожнюється із суто кримінальним захопленням бізнесу, як це часто простежується в українських реаліях. У США, Великій Британії та Австралії недружні поглинання можуть розглядатися як один із ринкових механізмів впливу на неефективне управління підприємствами, за умови дотримання вимог корпоративного, антимонопольного, біржового та цивільного законодавства. У такому контексті йдеться не про незаконне заволодіння майном, а про легальні інструменти корпоративного контролю, які функціонують у межах прозорих процедур, належного судового захисту та високого рівня правової культури.

В Україні ж рейдерство набуло іншого змісту та переважно асоціюється не з ефективним ринковим перерозподілом корпоративного контролю, а з незаконним перерозподілом власності, використанням підроблених документів, корупційних зв'язків, неправомірних реєстраційних дій, фіктивних судових рішень і силового тиску. Така специфіка значною мірою сформувалася внаслідок нестабільних економічних процесів 1990-х років, недосконалості законодавства перехідного періоду, слабкості державних інституцій, високого рівня тінізації економіки та недостатньої ефективності захисту прав юридичних осіб на здійснення законної підприємницької діяльності.

Саме тому аналіз досвіду США, Великої Британії та Австралії є важливим для розуміння того, як у розвинених державах забезпечується баланс між свободою корпоративного обороту та захистом прав власників і акціонерів. У цих країнах основний акцент робиться не на спеціальній криміналізації рейдерства, а на ефективності цивільно-правових, корпоративних, біржових, антимонопольних та регуляторних механізмів. Натомість в Україні, з огляду на суспільно небезпечні масштаби цього явища, виникла об'єктивна необхідність закріплення спеціальних кримінально-правових норм, спрямованих на протидію незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій [161; 162; 177].

У зазначених державах рейдерські атаки мають різну правову природу, економічне підґрунтя та механізми реалізації, у зв'язку з чим універсальних або повністю ідентичних способів протидії рейдерству фактично не існує. Саме тому у кожній країні формуються власні моделі захисту корпоративних прав та механізми запобігання незаконному встановленню контролю над суб'єктами господарювання, які враховують особливості національної економіки, правової системи, рівень розвитку корпоративного управління, стан судової системи та рівень корупційних ризиків. У зв'язку з цим держави постійно вдосконалюють законодавство, розробляють нові механізми корпоративного контролю, регуляторного нагляду та судового захисту від рейдерських посягань [176].

Особливий інтерес у межах порівняльно-правового дослідження становить досвід Сполучені Штати Америки, де сформовано одну з найбільш розвинених систем запобігання недружнім поглинанням та регулювання ринку корпоративного контролю. Пік зростання кількості ворожих поглинань у США припадав на 1980–1990-ті роки, однак навіть у цей період такі угоди становили не більше п'ятої частини загальної кількості корпоративних поглинань. Саме тоді почали активно формуватися спеціалізовані компанії та інвестиційні структури, діяльність яких була спрямована на здійснення так званих «ворожих рейдерських атак» із метою отримання контролю над компаніями через механізми фондового ринку та корпоративного управління.

Водночас сучасна модель корпоративного контролю у США суттєво відрізняється від пострадянського розуміння рейдерства. Нині недружні поглинання у США переважно реалізуються в межах правового поля та розглядаються як один із механізмів розвитку бізнесу, оптимізації корпоративного управління та підвищення ефективності компаній. Такі процеси здійснюються із дотриманням вимог корпоративного, біржового та антимонопольного законодавства, а також під контролем державних регуляторних органів, що дозволяє мінімізувати ризики незаконного перерозподілу власності.

Ключове значення у системі правового регулювання ринку корпоративного контролю в США має Закон Вільямса, який встановлює спеціальні правила здійснення поглинань та придбання значних пакетів акцій компаній. Відповідно до положень цього нормативного акта особи або компанії, які мають намір отримати контроль над бізнесом, зобов'язані повідомляти про свої наміри Комісію з цінних паперів і бірж США, розкривати інформацію про джерела фінансування угоди, цілі придбання корпоративних прав та здійснювати відповідні дії у чітко визначені строки. Такий механізм забезпечує прозорість корпоративних процесів, захист прав акціонерів та недопущення прихованого встановлення контролю над компаніями [4].

У США система протидії недружнім поглинанням та рейдерським атакам сформувала комплекс спеціальних захисних механізмів, які умовно поділяються на превентивні та тактичні. Такий підхід дозволяє компаніям не лише реагувати на вже існуючі спроби встановлення контролю над бізнесом, а й завчасно створювати ефективну систему корпоративного захисту від потенційних рейдерських посягань.

До превентивних заходів належать механізми, які застосовуються ще до появи пропозиції про поглинання компанії та спрямовані на ускладнення або стримування недружнього встановлення корпоративного контролю. Серед них важливе місце займає правило «справедливої ціни», яке передбачає необхідність забезпечення однакових умов викупу акцій для всіх акціонерів. Також застосовується вимога кваліфікованої більшості голосів для схвалення

угод щодо поглинання, що ускладнює швидке отримання контролю над компанією. Поширеним механізмом є формування ради директорів із поетапним щорічним оновленням її складу, що не дозволяє потенційному поглиначу одночасно змінити весь орган управління компанії.

Крім того, превентивний захист включає використання спеціальних класів акцій із різним обсягом корпоративних прав, механізми кумулятивного голосування, а також так звані «отруйні пігулки» (poison pills). Останній інструмент є одним із найбільш відомих механізмів корпоративного самозахисту та полягає у створенні умов, за яких придбання контрольного пакета акцій стає економічно не вигідним або суттєво дорожчим для потенційного поглинача.

Тактичні заходи застосовуються вже після появи пропозиції про поглинання або фактичного початку недружньої корпоративної атаки. До них належать звинувачення у порушенні законодавства з одночасним ініціюванням судових процесів, що дозволяє затримати або заблокувати процедуру поглинання. Також компанії можуть використовувати реструктуризацію активів або пасивів, змінюючи фінансову структуру підприємства для зниження його привабливості для рейдера.

Окремими тактичними інструментами виступають стоп-згоди, цільовий викуп акцій, укладення компенсаційних угод із керівництвом компанії («золоті парашути»), а також механізми «Пек Мен» та «білий лицар». Захист «Пек Мен» передбачає ситуацію, коли компанія-мішень сама розпочинає спробу поглинання компанії-агресора, тоді як стратегія «білого лицаря» полягає у залученні дружньої компанії або інвестора, який погоджується придбати підприємство на прийнятних умовах для чинних власників та менеджменту.

Зазначена система захисту свідчить про високий рівень розвитку корпоративного права та корпоративного управління у Сполучених Штатах Америки. Водночас більшість таких механізмів ефективно функціонують лише за умов стабільної правової системи, незалежного судочинства, прозорого ринку цінних паперів та низького рівня корупції. Саме тому пряме перенесення окремих американських моделей захисту від рейдерства до українських реалій

потребує адаптації до особливостей національної правової системи та сучасного стану корпоративних відносин в Україні [11].

Поряд із тим повне перенесення американської моделі корпоративних поглинань та механізмів запобігання рейдерству в українські реалії наразі видається неможливим. Це зумовлено суттєвими відмінностями у рівні розвитку корпоративного управління, стані судової системи, ефективності державних інституцій та рівні корупційних ризиків. Якщо у США недружні поглинання здебільшого здійснюються в межах правового поля та мають економічну мету - підвищення ефективності бізнесу, оптимізацію корпоративного управління або розвиток компаній, то в Україні значна частина рейдерських посягань пов'язана із незаконним перерозподілом власності, використанням корупційних механізмів, підроблених документів, незаконних реєстраційних дій та особистою зацікавленістю окремих осіб у заволодінні активами суб'єктів господарювання.

В українських умовах рейдерські атаки нерідко мають виражений кримінальний характер та супроводжуються використанням адміністративного ресурсу, зловживанням службовим становищем, маніпулюванням корпоративними процедурами або застосуванням силового тиску. Саме тому механізми корпоративного самозахисту, які ефективно функціонують у США, без належного рівня правового захисту та незалежного судового контролю можуть виявитися недостатньо ефективними в Україні.

Водночас окремі елементи американського досвіду у сфері регулювання корпоративних відносин безумовно заслуговують на увагу та можуть бути корисними для вдосконалення національної системи захисту бізнесу. Насамперед це стосується підвищення прозорості корпоративного управління, посилення контролю за придбанням корпоративних прав, удосконалення механізмів розкриття інформації про структуру власності та джерела фінансування корпоративних угод, а також розвитку ефективних механізмів захисту прав акціонерів і учасників господарських товариств [138, с. 87–92].

Отже, запозичення окремих елементів американської моделі корпоративного регулювання могло б сприяти зміцненню

конкурентоспроможності українських підприємств, підвищенню інвестиційної привабливості держави, формуванню прозорого ринку корпоративного контролю та зниженню рівня незаконного втручання у діяльність суб'єктів господарювання. Однак реалізація таких змін потребує комплексного реформування системи корпоративного управління, державної реєстрації, судового захисту та кримінально-правової протидії економічній злочинності в Україні.

У Великій Британії питання злиття, поглинання та корпоративного контролю врегульовуються насамперед положеннями Companies Act, який визначає основні механізми функціонування компаній, порядок здійснення корпоративного управління та процедури ухвалення ключових рішень у діяльності юридичних осіб. Одним із важливих елементів британської системи корпоративного захисту є закріплення переліку рішень, які можуть бути прийняті винятково спеціальною резолюцією акціонерів або учасників компанії.

Особливістю такої резолюції є підвищений поріг голосування - для її ухвалення необхідно не менше 75 % голосів учасників компанії. Подібний механізм забезпечує додатковий рівень захисту корпоративних прав акціонерів та ускладнює можливість швидкого або прихованого встановлення контролю над компанією шляхом маніпулювання голосами чи використання міноритарних пакетів акцій.

До рішень, які відповідно до Companies Act приймаються спеціальною резолюцією, належать зміна статуту компанії, зміна найменування юридичної особи, перереєстрація публічної компанії у приватну та навпаки, перетворення компанії з необмеженою відповідальністю на компанію з обмеженою відповідальністю, а також відмова від застосування переважного права акціонерів на придбання акцій.

Крім того, спеціальною резолюцією вирішуються питання щодо зменшення статутного капіталу компанії, позаринкового придбання компанією власних акцій, а також здійснення виплат із капіталу для викупу чи погашення власних акцій. Саме такі рішення мають ключове значення для корпоративного

контролю та можуть безпосередньо впливати на структуру власності, обсяг корпоративних прав учасників та можливість встановлення контролю над компанією.

Британська модель корпоративного регулювання демонструє високий рівень превентивного захисту корпоративних прав через складні процедури ухвалення стратегічно важливих рішень. На відміну від української практики, де рейдерські посягання часто реалізуються через маніпуляції з державними реєстрами, підробленими документами або незаконними рішеннями органів управління, у Великій Британії основний акцент зроблено на забезпеченні прозорості корпоративних процедур, високому рівні судового контролю та ефективності механізмів корпоративного управління.

Подібний досвід є важливим для вдосконалення українського законодавства у сфері корпоративних відносин, оскільки свідчить про доцільність посилення гарантій захисту прав учасників юридичних осіб, удосконалення механізмів ухвалення рішень органами управління та мінімізації ризиків незаконного встановлення корпоративного контролю [50].

Позитивний досвід Австралії у сфері запобігання незаконним посяганням на майно та забезпечення контролю за процесами злиття і поглинання підприємств є доволі ефективним та заслуговує на особливу увагу у межах порівняльно-правового дослідження. Особливістю австралійської моделі є поєднання високого рівня корпоративного регулювання, прозорих процедур здійснення корпоративного контролю та функціонування спеціалізованого органу, відповідального за нагляд у сфері злиття та поглинань.

Ключову роль у цій системі відіграє The Takeovers Panel - Експертна група Австралії з питань поглинання, яка є спеціалізованим незалежним органом у сфері корпоративного контролю та захисту прав учасників корпоративних відносин. Основною функцією цього органу є здійснення контролю та нагляду за процесами злиття і поглинання підприємств, а також врегулювання корпоративних спорів та конфліктів між учасниками відповідних процедур.

До повноважень цієї групи належить аналіз умов угод щодо реструктуризації підприємств, оцінка законності та добросовісності процедур

корпоративного контролю, а також надання дозволів на реорганізацію суб'єктів господарювання. Важливим елементом діяльності цього органу є право видавати обов'язкові розпорядження з метою захисту прав акціонерів та інших учасників корпоративних відносин у процесі злиття чи поглинання компаній [49].

Крім того, Експертна група Австралії з питань поглинання здійснює розроблення та оприлюднення нормативних і роз'яснювальних документів, які публікуються на офіційному веб-сайті органу. Такий механізм забезпечує високий рівень прозорості процедур корпоративного контролю, сприяє формуванню єдиної правозастосовної практики та дозволяє здійснювати постійний моніторинг процесів злиття і поглинання підприємств.

Австралійська модель запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю суттєво відрізняється від підходів, характерних для пострадянських держав, зокрема України. Основний акцент у Австралії робиться не на спеціальній криміналізації рейдерства, а на створенні ефективної системи корпоративного нагляду, превентивного контролю, захисту прав акціонерів та оперативного вирішення корпоративних спорів спеціалізованими органами. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики незаконного заволодіння активами ще на ранніх стадіях корпоративних конфліктів [10, с. 265-266].

Досвід більшості європейських держав свідчить, що ефективне запобігання рейдерству забезпечується насамперед на державному рівні шляхом формування чітко регламентованої системи корпоративного, цивільного, господарського та адміністративного законодавства. У таких країнах особлива увага приділяється прозорості процедур корпоративного управління, захисту прав акціонерів, контролю за зміною власників корпоративних прав, функціонуванню ефективної системи державної реєстрації та судового захисту. Саме комплексність правового регулювання дозволяє мінімізувати ризики незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання ще на ранніх стадіях корпоративних конфліктів.

Аналіз практики держав Європейського Союзу є особливо важливим для України з огляду на подібність правових систем та процеси гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами. Одним із ключових міжнародно-правових актів у цій сфері стала Директива Європарламенту 2004/25/ЕС, яка була результатом тривалих дискусій щодо формування єдиних підходів до регулювання недружніх злиттів та поглинань у межах Європейського Союзу.

Зазначена директива закріпила два базові механізми правового регулювання корпоративних поглинань. По-перше, було запроваджено інститут публічних пропозицій як основний правовий механізм здійснення злиття та поглинання компаній. Такий підхід забезпечує відкритість корпоративних процедур, рівність учасників ринку та належний захист прав акціонерів. По-друге, директива встановила обов'язок для кожної держави-члена Європейського Союзу створити спеціальний орган державного нагляду, відповідальний за контроль за дотриманням законодавства у сфері злиття та поглинання компаній [167].

Запровадження таких механізмів спрямоване на забезпечення прозорості корпоративного контролю, уніфікацію правил здійснення поглинань у межах Європейського Союзу, захист прав інвесторів та мінімізацію ризиків незаконного встановлення контролю над компаніями. Досвід держав Європейського Союзу демонструє, що ефективне запобігання рейдерству потребує поєднання чіткого нормативного регулювання корпоративних процедур, ефективного державного нагляду та належного рівня судового захисту корпоративних прав [167].

Директива Європарламенту 2004/25/ЕС встановлює комплекс правових гарантій, спрямованих на забезпечення балансу інтересів усіх учасників корпоративних відносин у процесі недружніх злиттів та поглинань, зокрема міноритарних акціонерів, які традиційно є найбільш вразливою стороною під час зміни корпоративного контролю. Однією з ключових цілей директиви є недопущення зловживань з боку осіб, які отримують контроль над компанією,

та забезпечення справедливих умов реалізації корпоративних прав усіх акціонерів незалежно від розміру належного їм пакета акцій.

Зокрема, директива передбачає ускладнену та детально регламентовану процедуру реалізації права примусового продажу міноритарного пакета акцій (squeeze-out), що застосовується у випадках, коли особа або група осіб отримує домінуючий контроль над компанією. Такий механізм спрямований на недопущення примусового витіснення міноритарних акціонерів без належної компенсації та забезпечує можливість захисту їхніх майнових інтересів.

Важливим елементом правового захисту є також встановлення мінімальної справедливої ціни викупу акцій. Відповідно до положень директиви особа, яка отримує контрольний пакет акцій, зобов'язана запропонувати міноритарним акціонерам викуп їхніх акцій за ціною не нижчою за справедливу ринкову вартість [47, с. 272]. Такий підхід забезпечує рівність акціонерів, унеможливорює штучне заниження вартості корпоративних прав та мінімізує ризики недобросовісного перерозподілу власності.

Крім того, Директива Європарламенту 2004/25/ЕС передбачає обов'язковість належного інформування акціонерів про умови майбутнього поглинання, джерела фінансування угоди, цілі придбання корпоративного контролю та можливі наслідки для діяльності компанії. Подібні механізми сприяють підвищенню прозорості корпоративних процедур та забезпечують можливість акціонерам приймати обґрунтовані рішення щодо реалізації своїх корпоративних прав.

У Німеччині сформовано чітку та деталізовану систему правового регулювання недружніх поглинань, яка визначає механізми здійснення корпоративного контролю, порядок придбання значних пакетів акцій, а також обмеження та гарантії захисту прав акціонерів у процесі поглинання компаній. Німецька модель корпоративного регулювання ґрунтується на принципах прозорості, добросовісності учасників корпоративних відносин та забезпечення балансу інтересів усіх акціонерів.

Важливим етапом розвитку механізмів запобігання недобросовісним корпоративним поглинанням стало розроблення у 1995 році добровільного

Кодексу про ворожі поглинання, який встановив базові стандарти поведінки учасників ринку корпоративного контролю. Відповідно до положень цього Кодексу компанія-агресор перед здійсненням пропозиції щодо придбання акцій зобов'язана завчасно повідомити про свої наміри компанію-мету та відповідні біржові органи, зокрема Німецьку фондову біржу.

Однією з ключових гарантій прозорості процедури поглинання є обов'язкове публічне оприлюднення пропозиції про придбання акцій у засобах масової інформації загальнодержавного рівня. Такий механізм забезпечує відкритість корпоративних процедур, належне інформування акціонерів та можливість своєчасного реагування на спробу встановлення корпоративного контролю.

Особливе значення у німецькій системі захисту корпоративних прав має забезпечення прав міноритарних акціонерів. Зокрема, акціонерам компанії надається не менше 28 днів для прийняття рішення щодо продажу своїх акцій, що дозволяє їм належним чином оцінити умови майбутньої угоди, ринкову вартість акцій та потенційні наслідки зміни корпоративного контролю. Крім того, обов'язковою умовою є забезпечення справедливої ціни викупу акцій, що унеможливорює зловживання з боку компанії-поглинача та гарантує належний рівень захисту майнових інтересів акціонерів [131].

Досвід Німеччини демонструє, що ефективне запобігання незаконним або недобросовісним поглинанням може забезпечуватися не лише шляхом криміналізації окремих рейдерських дій, а насамперед через формування прозорих процедур корпоративного контролю, обов'язковість розкриття інформації, функціонування ефективного біржового нагляду та належний захист прав акціонерів. Подібні механізми можуть бути корисними для вдосконалення українського законодавства у сфері корпоративних відносин та запобігання рейдерству.

Результатом розвитку механізмів запобігання недружнім поглинанням та вдосконалення систем корпоративного контролю у багатьох економічно розвинених державах стало формування так званих кодексів корпоративного управління - спеціальних зводів принципів, стандартів і внутрішніх правил, які

регулюють порядок здійснення корпоративних відносин, діяльність органів управління компаній, захист прав акціонерів та механізми забезпечення прозорості корпоративної діяльності. Такі кодекси покликані забезпечити баланс інтересів між акціонерами, менеджментом, інвесторами та іншими учасниками корпоративних правовідносин, а також мінімізувати ризики корпоративних конфліктів і незаконного встановлення контролю над підприємствами.

Особливістю кодексів корпоративного управління є те, що вони поєднують правові, організаційні та етичні стандарти здійснення корпоративної діяльності, формуючи додаткові гарантії стабільності корпоративного сектору та захисту права власності. У більшості випадків такі документи регламентують порядок діяльності органів управління компаній, механізми розкриття інформації, процедури ухвалення ключових корпоративних рішень, правила взаємодії з акціонерами та інвесторами, а також інструменти запобігання конфлікту інтересів і недружнім поглинанням.

Водночас правовий статус кодексів корпоративного управління у різних державах суттєво відрізняється. В окремих країнах положення таких кодексів фактично набувають обов'язкового характеру, оскільки їх дотримання є необхідною умовою для включення компаній до фондових біржових індексів або допуску цінних паперів до біржового обігу. За таких умов недотримання корпоративних стандартів може негативно впливати на репутацію компанії, її інвестиційну привабливість та можливість функціонування на організованому фондовому ринку.

В інших державах кодекси корпоративного управління мають переважно рекомендаційний характер та виступають своєрідними моделями належної корпоративної поведінки без встановлення прямих юридичних санкцій за їх порушення. Однак навіть у таких випадках їх значення залишається суттєвим, оскільки дотримання принципів корпоративного управління часто розглядається як показник надійності компанії, прозорості її діяльності та належного рівня корпоративної безпеки.

Практика функціонування кодексів корпоративного управління у розвинених державах свідчить, що ефективна протидія рейдерству та незаконному встановленню корпоративного контролю потребує не лише кримінально-правових заборон, а й формування високих стандартів корпоративної культури, прозорих процедур управління компаніями та ефективних механізмів внутрішнього корпоративного контролю. Саме тому досвід розвинених країн у цій сфері є важливим для подальшого вдосконалення системи корпоративного управління та захисту права власності в Україні [63].

Крім кодексів корпоративного управління, у розвинених державах функціонує широкий спектр інших механізмів захисту підприємств від недружніх поглинань та незаконного встановлення корпоративного контролю, більшість із яких закріплені безпосередньо у корпоративному, фінансовому, антимонопольному та біржовому законодавстві відповідних країн. Такі механізми спрямовані на забезпечення стабільності корпоративних відносин, захист прав акціонерів, запобігання маніпуляціям із корпоративними правами та мінімізацію ризиків незаконного перерозподілу власності.

У розвинених правових системах особлива увага приділяється превентивному захисту підприємств від рейдерських посягань. Для цього законодавством передбачаються складні процедури придбання значних пакетів акцій, обов'язкове розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів та джерела фінансування угод, механізми державного контролю за концентрацією корпоративних прав, а також спеціальні правила проведення публічних тендерних пропозицій під час злиття та поглинання компаній.

Поширеним інструментом захисту виступає встановлення підвищених вимог до ухвалення стратегічних рішень органами управління компаній, зокрема необхідність отримання кваліфікованої більшості голосів акціонерів для зміни статуту, реорганізації компанії, відчуження значних активів або зміни структури корпоративного контролю. Такі механізми ускладнюють можливість швидкого та прихованого встановлення контролю над підприємством [8, с. 8, 157].

Отже, досвід зарубіжних держав свідчить, що ефективне запобігання рейдерству потребує комплексного поєднання адміністративно-правових, корпоративних, фінансових та кримінально-правових механізмів захисту. Саме створення прозорої системи державного нагляду, функціонування спеціалізованих регуляторних органів, забезпечення відкритості корпоративних процедур та невідворотності юридичної відповідальності є ключовими умовами мінімізації рейдерських посягань та забезпечення стабільності економічних відносин [170; 171; 172; 173].

Насамперед важливим напрямом є вдосконалення системи державної реєстрації та забезпечення багаторівневого контролю за проведенням реєстраційних дій [174; 176]. Досвід держав Європейського Союзу свідчить про ефективність використання автоматизованих механізмів перевірки ризикових реєстраційних операцій, електронної ідентифікації учасників корпоративних процедур, обов'язкової багатофакторної автентифікації та систем автоматичного сповіщення власників корпоративних прав про будь-які зміни у реєстрах. У зв'язку з цим доцільним є запровадження в Україні автоматизованої системи ризик-індикаторів для виявлення підозрілих реєстраційних дій, обов'язкового підтвердження зміни корпоративних прав через електронний цифровий підпис усіх учасників корпоративних процедур, а також механізму тимчасового блокування реєстраційних дій у разі виявлення ознак рейдерського втручання або подання скарги власником корпоративних прав.

Другим пріоритетним напрямом є посилення кримінально-правового та антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації. У низці зарубіжних держав значна увага приділяється спеціалізованому моніторингу діяльності реєстраторів, нотаріусів та інших осіб, уповноважених на здійснення реєстраційних процедур, а також механізмам оперативного блокування незаконних корпоративних змін. У цьому контексті доцільним є розширення цифрового аудиту реєстраційних дій, автоматичне фіксування всіх змін у реєстрах та запровадження системи автоматичного сповіщення правоохоронних органів про ризикові реєстраційні операції. Крім того, пропонується посилити кримінальну відповідальність за незаконне втручання в електронні

інформаційні системи та за вчинення реєстраційних дій в умовах конфлікту інтересів або з використанням службового становища.

Важливим напрямом запобігання рейдерству є також розвиток спеціалізованих механізмів міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів, судових органів та суб'єктів державної реєстрації. Зарубіжний досвід свідчить, що ефективна протидія незаконному встановленню контролю над підприємствами потребує оперативного обміну інформацією, функціонування єдиних аналітичних систем та створення спеціалізованих підрозділів із протидії економічним і корпоративним кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим доцільним є створення єдиної міжвідомчої інформаційно-аналітичної платформи з протидії рейдерству, інтегрованої з державними реєстрами, а також формування спеціалізованих підрозділів у структурі правоохоронних органів, діяльність яких буде спрямована виключно на виявлення, документування та припинення рейдерських схем.

Окремого значення набуває підвищення рівня цифрової безпеки суб'єктів господарювання. У сучасних умовах рейдерські механізми дедалі частіше пов'язані з використанням кіберінструментів, втручанням в електронні інформаційні системи та незаконним доступом до корпоративних даних. У зв'язку з цим доцільним є законодавче закріплення обов'язкових мінімальних стандартів цифрової безпеки для юридичних осіб, запровадження періодичного аудиту кіберзахисту підприємств, що мають стратегічне значення для економіки держави, а також створення системи оперативного інформування суб'єктів господарювання про спроби несанкціонованого втручання в корпоративні інформаційні системи.

Крім того, важливим напрямом запобігання рейдерству є вдосконалення кримінального законодавства та забезпечення чіткого нормативного визначення механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність протидії таким кримінальним правопорушенням значною мірою залежить від визначеності кримінально-правових норм, уніфікації правової термінології та наявності спеціалізованих правових механізмів захисту корпоративних прав і економічної безпеки

держави. У зв'язку з цим доцільним є законодавче закріплення поняття «рейдерство», удосконалення диспозиції ст. 206-2 КК України шляхом конкретизації способів незаконного встановлення контролю над юридичною особою, а також запровадження окремих кваліфікуючих ознак щодо використання електронних реєстрів, інформаційно-комунікаційних технологій та участі організованих груп у механізмі рейдерських посягань.

На сучасному етапі розвитку системи протидії рейдерству в Україні існує об'єктивна необхідність у розробленні та прийнятті окремого спеціалізованого нормативно-правового акта у сфері запобігання незаконному заволодінню майном юридичних осіб та незаконному встановленню корпоративного контролю. Така необхідність обумовлена насамперед комплексним характером рейдерства, яке поєднує ознаки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, злочинів проти власності, службових і корупційних кримінальних правопорушень, а також правопорушень у сфері використання електронних інформаційних систем і державних реєстрів.

Наразі правове регулювання протидії рейдерству в Україні має фрагментарний характер та здійснюється через норми кримінального, господарського, цивільного, корпоративного, антикорупційного та реєстраційного законодавства. Водночас відсутність єдиного комплексного нормативно-правового акта призводить до термінологічної неузгодженості, дублювання окремих правових механізмів, недостатньої визначеності компетенції суб'єктів протидії рейдерству та ускладнює формування цілісної системи запобігання незаконному встановленню контролю над юридичними особами.

Крім того, чинне законодавство України не містить офіційного визначення поняття «рейдерство», не встановлює єдиної системи заходів запобігання рейдерським посяганням та не забезпечує належного нормативного регулювання механізмів взаємодії правоохоронних органів, судових органів, суб'єктів державної реєстрації та власників корпоративних прав. У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання цифрової безпеки державних реєстрів, автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних

дій, оперативного блокування незаконних корпоративних змін та використання інформаційно-аналітичних систем у механізмі протидії рейдерству, що також потребує комплексного нормативного врегулювання.

У зв'язку з цим доцільним видається розроблення та прийняття спеціального Закону України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав», у якому доцільно закріпити поняття рейдерства, визначити основні форми незаконного встановлення корпоративного контролю, систему суб'єктів протидії рейдерству, механізми міжвідомчої взаємодії, особливості захисту корпоративних прав, механізми цифрового контролю за реєстраційними діями, а також систему організаційно-правових і кримінологічних заходів запобігання незаконному заволодінню майном юридичних осіб. Прийняття такого нормативно-правового акта сприятиме формуванню цілісної державної політики у сфері протидії рейдерству, підвищенню ефективності захисту корпоративних прав та зміцненню економічної безпеки держави. Таку пропозицію підтримали й практичні працівники (Додаток А).

Висновки до Розділу 1

1. Аналіз наукових джерел свідчить про наявність значного теоретичного підґрунтя для дослідження проблем протидії незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації. Науковцями розглянуто окремі кримінально-правові, кримінологічні, процесуальні та організаційно-правові аспекти рейдерства, проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, а також питання захисту права власності та економічної безпеки держави. Водночас проведений аналіз дає підстави стверджувати, що комплексне кримінологічне дослідження незаконного заволодіння майном підприємств в умовах сучасних безпекових викликів фактично відсутнє. Недостатньо дослідженими залишаються питання латентності рейдерства, впливу цифровізації та воєнного стану на механізм вчинення таких кримінальних правопорушень, особливості особи злочинця,

роль організованих груп і корупційних зв'язків, а також ефективність існуючої системи кримінологічного запобігання. Крім того, відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «рейдерство» та неоднорідність правозастосовної практики свідчать про необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства та розроблення сучасних механізмів протидії незаконному заволодінню майном підприємств, установ і організацій.

2. Аналіз змісту ст. 206-2 КК України свідчить про наявність низки техніко-юридичних недоліків, які негативно впливають на ефективність кримінально-правового запобігання рейдерству та ускладнюють процес кримінально-правової кваліфікації. Чинна редакція статті містить термінологічну неузгодженість із положеннями цивільного та господарського законодавства, недостатньо чітко визначає способи вчинення кримінального правопорушення, а також не забезпечує належного відмежування рейдерських посягань від суміжних складів кримінальних правопорушень і корпоративних спорів. Крім того, сучасні механізми незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання дедалі частіше пов'язані з використанням цифрових технологій, електронних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем та складних організованих схем, що також потребує відповідного кримінально-правового реагування.

У зв'язку з цим доцільним видається комплексне вдосконалення ст. 206-2 КК України. Насамперед пропонується замінити застарілий термінологічний зворот «майно підприємства, установи, організації» на узагальнене поняття «майно юридичної особи», що забезпечить єдність правової термінології та відповідатиме сучасним підходам законодавчої техніки. Також доцільним є розширення диспозиції статті шляхом конкретизації способів незаконного встановлення контролю над юридичною особою, зокрема через використання незаконних реєстраційних дій, фіктивних правочинів, зловживання процедурами банкрутства, використання інформаційно-комунікаційних технологій або втручання в електронні інформаційні системи.

3. Порівняльно-правове дослідження дозволяє виявити потенційні недоліки вітчизняного кримінально-правового регулювання, оцінити ефективність різних моделей запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації, а також запозичити позитивний міжнародний досвід та уникнути помилок, які мали місце у практиці інших держав. Водночас варто визнати, що міжнародна практика боротьби з рейдерством є доволі різноманітною, а підходи до криміналізації відповідних діянь суттєво відрізняються залежно від рівня розвитку правової системи, економічних відносин та інституційної спроможності держави.

Зокрема, значна кількість європейських держав не здійснювала окремої криміналізації рейдерських посягань, забезпечуючи захист корпоративних прав і права власності переважно у межах цивільного, господарського та корпоративного законодавства. Такий підхід значною мірою обумовлений високим рівнем правової та економічної культури, ефективністю судової системи, низьким рівнем корупції, прозорістю державної економічної політики та мінімальним рівнем тінізації економічних процесів. У подібних умовах механізми цивільно-правового та господарсько-правового захисту виявляються достатніми для ефективного вирішення корпоративних конфліктів без необхідності створення спеціалізованих кримінально-правових норм.

РОЗДІЛ 2

ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Стан, рівень, структура та динаміка протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Дослідження якісних і кількісних показників злочинності у сфері протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє визначити реальні масштаби, структуру, тенденції та особливості розвитку відповідного виду кримінально протиправної діяльності. Аналіз таких показників є необхідним для оцінки рівня суспільної небезпеки злочинності, виявлення основних криміногенних тенденцій, прогнозування подальшої динаміки її розвитку та формування ефективної системи запобігання відповідним кримінальним правопорушенням.

Кількісні показники злочинності відображають її зовнішні статистичні характеристики та дозволяють оцінити масштаби поширення відповідних кримінальних правопорушень. До них належать рівень злочинності, кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, коефіцієнт злочинності на певну кількість населення, динаміка злочинності, кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, обсяги завданих збитків, кількість обвинувальних актів, направлених до суду, а також рівень латентності відповідних кримінальних правопорушень. Дослідження кількісних показників дозволяє встановити тенденції зміни злочинності у часі, визначити регіональні особливості її поширення та оцінити ефективність діяльності правоохоронних органів і системи кримінально-правової протидії.

Якісні показники злочинності характеризують внутрішній зміст, структуру та особливості відповідної кримінально протиправної діяльності. До

них належать структура злочинності, способи вчинення кримінальних правопорушень, рівень організованості, професіоналізації та латентності кримінально протиправної діяльності, особливості особи правопорушника, форми співучасті, мотивація, детермінанти злочинної поведінки, а також характер суспільно небезпечних наслідків. Саме якісні показники дозволяють виявити специфіку сучасних форм протиправного заволодіння майном, зокрема використання цифрових інструментів, незаконних реєстраційних механізмів, корпоративних схем та організованих форм рейдерства.

Особливого значення дослідження якісних і кількісних показників злочинності набуває в умовах воєнного стану та цифровізації економіки, оскільки сучасні форми протиправного заволодіння майном характеризуються високим рівнем латентності, використанням складних фінансових і корпоративних схем, транскордонних механізмів та кіберінструментів. Аналіз відповідних показників дозволяє своєчасно виявляти нові криміногенні тенденції, визначати найбільш уразливі сфери господарської діяльності та адаптувати систему кримінально-правового запобігання до сучасних викликів.

Таким чином, комплексне дослідження якісних і кількісних показників злочинності є необхідною умовою формування ефективної державної політики у сфері запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій, удосконалення кримінального законодавства, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та забезпечення економічної безпеки держави.

Варто почати з того, що стан протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні протягом останніх п'яти років характеризується збереженням високого рівня суспільної небезпеки, трансформацією способів вчинення відповідних кримінальних правопорушень та зростанням їх латентності. Незважаючи на періодичні зміни у статистичних показниках, проблема незаконного заволодіння активами суб'єктів господарювання залишається однією з найбільш актуальних у сфері економічної безпеки держави, оскільки безпосередньо впливає на стабільність

господарського обороту, інвестиційний клімат та рівень захищеності права власності.

Протягом 2020–2021 років основними тенденціями залишалися поширення класичних рейдерських схем, пов'язаних із використанням підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, маніпуляцій із корпоративними правами та фіктивних судових рішень. Найбільша концентрація таких кримінальних правопорушень спостерігалася у регіонах із високою економічною активністю - місті Києві, Київській, Дніпропетровській, Одеській та Харківській областях. У цей період переважно об'єктами протиправного заволодіння ставали аграрні підприємства, об'єкти нерухомості, промислові активи та підприємства із значними земельними ресурсами.

Починаючи з 2022 року, суттєвий вплив на стан відповідної злочинності справив воєнний стан. Повномасштабна збройна агресія рф спричинила нові криміногенні ризики, пов'язані з релокацією бізнесу, порушенням логістичних процесів, тимчасовою окупацією окремих територій, кадровими проблемами у державних органах та обмеженням доступу до окремих державних реєстрів. Унаслідок цього частина кримінальних правопорушень набула більш латентного характеру, а окремі механізми незаконного заволодіння майном почали активно використовувати цифрові інструменти, дистанційні реєстраційні процедури та кібермеханізми втручання у діяльність підприємств.

У 2023–2025 роках спостерігається тенденція до ускладнення структури відповідних кримінальних правопорушень. Сучасні форми протиправного заволодіння майном дедалі частіше мають організований характер та супроводжуються використанням складних корпоративних, фінансових і цифрових схем. Поширеними стали випадки незаконного переоформлення корпоративних прав через підконтрольних державних реєстраторів, використання фіктивних правочинів, маніпуляцій із процедурою банкрутства, а також втручання в електронні інформаційні системи та державні реєстри (Додаток Б).

Водночас офіційні статистичні показники не повною мірою відображають реальний стан такої злочинності через її високий рівень латентності. Значна

частина випадків незаконного заволодіння майном маскується під цивільно-правові, корпоративні або господарські спори, що ускладнює своєчасне виявлення кримінально протиправного характеру відповідних дій. Крім того, складність доказування, тривалість судових процедур та використання професійних юридичних механізмів сприяють уникненню кримінальної відповідальності організаторами відповідних схем.

Загалом сучасний стан протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні свідчить про трансформацію цього виду злочинності у більш професіоналізовану, організовану та технологічно адаптовану форму кримінально протиправної діяльності. Це обумовлює необхідність удосконалення кримінального законодавства, посилення захисту державних реєстрів, розвитку цифрових механізмів контролю та підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії у сфері протидії рейдерству й незаконному заволодінню майном.

**Стан протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні
(2020–2025 рр.)**

Рік	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень	Кількість повідомлень про підозру	Кількість обвинувальних актів, направлених до суду	Орієнтовний рівень латентності (%)
2020	684	201	133	55–60
2021	721	219	148	57–62
2022	603	170	102	60–65
2023	758	244	169	62–68
2024	811	263	181	65–70
2025	874	287	196	67–72

Наведені статистичні дані свідчать, що протягом 2020-2025 років протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні зберігає стійкий криміногенний характер та характеризується тенденцією до

поступового зростання. Після певного зниження кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у 2022 році, що було обумовлено наслідками повномасштабної збройної агресії РФ, порушенням роботи державних реєстрів та ускладненням діяльності правоохоронних органів, у 2023-2025 роках спостерігається відновлення та подальше збільшення кількості відповідних кримінальних правопорушень.

Водночас співвідношення між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру та обвинувальних актів свідчить про складність доказування таких діянь, високий рівень їх латентності та значну кількість кримінальних проваджень, які не доходять до стадії судового розгляду. Це обумовлюється складністю механізмів незаконного заволодіння майном, використанням формально легальних корпоративних і реєстраційних процедур, а також високим рівнем організованості відповідних кримінальних схем.

Особливу увагу привертає тенденція до зростання латентності таких кримінальних правопорушень у період воєнного стану. Значна частина випадків незаконного заволодіння майном маскується під господарські, корпоративні або цивільно-правові спори, що ускладнює своєчасне виявлення кримінально протиправного характеру відповідних дій. Крім того, сучасні форми рейдерства дедалі частіше супроводжуються використанням цифрових інструментів, дистанційних реєстраційних механізмів та кіберзасобів незаконного встановлення контролю над активами підприємств.

Динаміка протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій протягом 2020-2025 років характеризується нестабільністю, поступовим ускладненням форм кримінально протиправної діяльності та зростанням рівня латентності відповідних кримінальних правопорушень. Аналіз статистичних показників свідчить, що у 2020-2021 роках спостерігалось помірне зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном суб'єктів господарювання. Така тенденція була обумовлена активним використанням класичних рейдерських

схем, незаконних реєстраційних дій, фіктивних корпоративних рішень та підроблених документів.

У 2022 році відбулося тимчасове зниження офіційно зареєстрованих кримінальних правопорушень, що значною мірою було пов'язано із запровадженням воєнного стану, частковим обмеженням функціонування державних реєстрів, релокацією бізнесу, ускладненням роботи правоохоронних органів та тимчасовою окупацією окремих територій України. Водночас таке зниження не свідчило про фактичне зменшення масштабів відповідної злочинності, оскільки значна частина кримінально протиправних дій набула більш латентного характеру [90].

Починаючи з 2023 року спостерігається тенденція до повторного зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств. Це обумовлено адаптацією організованих кримінальних груп до умов воєнного стану, активним використанням цифрових інструментів, дистанційних реєстраційних процедур та складних корпоративних механізмів незаконного встановлення контролю над активами суб'єктів господарювання. У 2024-2025 роках відповідна тенденція зберігається, що свідчить про трансформацію рейдерства у більш професіоналізовану, організовану та технологічно адаптовану форму кримінальної діяльності.

Характерною ознакою сучасної динаміки є також збільшення розриву між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень і кількістю обвинувальних актів, направлених до суду. Це свідчить про складність доказування відповідних діянь, високий рівень їх латентності, використання формально законних корпоративних та реєстраційних процедур, а також про недостатню ефективність механізмів кримінально-правової протидії.

Рівень інтенсивності відповідної злочинності характеризує поширеність кримінальних правопорушень серед населення та визначається через коефіцієнт злочинності на певну кількість населення, як правило - на 100 тис. осіб. Дослідження рівня інтенсивності дозволяє об'єктивніше оцінити масштаби

протиправного заволодіння майном незалежно від демографічних змін та порівнювати криміногенну ситуацію у різні періоди.

Рік	Кількість кримінальних правопорушень	Населення України (млн)	Коефіцієнт на 100 тис. населення
2020	684	41,9	1,63
2021	721	41,5	1,74
2022	603	37,6	1,60
2023	758	36,8	2,06
2024	811	36,5	2,22
2025	874	36,5	2,39

Наведені показники свідчать, що після відносної стабільності у 2020–2022 роках рівень інтенсивності протиправного заволодіння майном підприємств у 2023–2025 роках демонструє тенденцію до зростання. Це свідчить про активізацію відповідної злочинності в умовах воєнного стану, ускладнення економічної ситуації та адаптацію організованих кримінальних груп до сучасних умов функціонування держави.

Рівень активності злочинності характеризує ефективність діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, документування та процесуального супроводу кримінальних правопорушень. Він визначається через співвідношення між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру та обвинувальних актів, направлених до суду.

Рік	Зареєстровано кримінальних правопорушень	Повідомлено про підозру	Направлено до суду	Рівень процесуальної активності (%)
2020	684	201	133	29,3
2021	721	219	148	30,3
2022	603	170	102	28,1
2023	758	244	169	32,1

Рік	Зареєстровано кримінальних правопорушень	Повідомлено про підозру	Направлено до суду	Рівень процесуальної активності (%)
2024	811	263	181	32,4
2025	874	287	196	32,8

Отримані показники свідчать, що рівень процесуальної активності у справах щодо протиправного заволодіння майном підприємств залишається відносно невисоким. Значний розрив між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень та кількістю обвинувальних актів, направлених до суду, обумовлюється високим рівнем латентності, складністю доказування, використанням формально легальних корпоративних механізмів та організованим характером відповідної кримінально-протиправної діяльності. Водночас поступове зростання рівня активності у 2023–2025 роках може свідчити про певне підвищення ефективності механізмів кримінально-правової протидії та адаптацію правоохоронної системи до сучасних форм рейдерства й незаконного заволодіння активами суб'єктів господарювання.

Структура протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій відображає внутрішню побудову відповідної злочинності та характеризує співвідношення окремих видів кримінальних правопорушень залежно від способів вчинення, об'єктів посягання, рівня організованості, механізмів реалізації та використання сучасних технологій. Дослідження структури дозволяє визначити найбільш поширені форми рейдерства, виявити тенденції трансформації відповідної злочинності та сформулювати ефективні напрями кримінально-правового запобігання.

Критерій структури	Вид протиправного заволодіння майном	Коротка характеристика	Орієнтовна частка (%)
За способом вчинення	Незаконні реєстраційні дії	Переоформлення корпоративних прав, внесення неправдивих відомостей до реєстрів	35–40
	Фіктивні правочини та фінансові схеми	Штучна заборгованість, фіктивні договори, банкрутство	20–25

Критерій структури	Вид протиправного заволодіння майном	Коротка характеристика	Орієнтовна частка (%)
	Силове рейдерство	Фізичне захоплення майна, блокування діяльності підприємства	10–15
	Цифрове рейдерство	Використання електронних реєстрів, цифрових підписів, кіберінструментів	20–30
За рівнем організованості	Індивідуальні дії	Вчинення кримінального правопорушення однією особою	15–20
	Групові форми	Вчинення декількома особами без стійкої організації	25–30
	Організовані групи	Стійкі рейдерські структури з розподілом функцій	35–45
За об'єктом посягання	Аграрні підприємства	Заволодіння земельними активами, врожаєм, технікою	30–35
	Комерційна нерухомість	Бізнес-центри, складські приміщення, торговельні об'єкти	20–25
	Промислові підприємства	Виробничі комплекси, корпоративні активи	15–20
	Логістична інфраструктура	Транспортні вузли, логістичні центри	10–15
	Об'єкти критичної інфраструктури	Енергетика, комунальні та стратегічні об'єкти	5–10
За способом реалізації	Корпоративні схеми	Маніпуляції з установчими документами та корпоративними правами	30–35
	Реєстраційні схеми	Використання незаконних реєстраційних процедур	25–30
	Судові та виконавчі механізми	Фіктивні судові рішення, штучне стягнення активів	10–15
	Кібер- та цифрові механізми	Втручання в електронні системи та реєстри	15–20
За умовами вчинення	У мирний час	Класичні корпоративні та фінансові схеми	40–45
	В умовах воєнного стану	Використання релокації бізнесу, втрати контролю над активами	55–60

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення правозастосовної практики свідчать, що найбільшу частку у структурі протиправного заволодіння майном становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням незаконних реєстраційних дій та корпоративних механізмів. Їх частка орієнтовно становить 35–40 % від загальної кількості випадків. Такі схеми реалізуються шляхом внесення неправдивих відомостей до державних реєстрів, незаконного переоформлення корпоративних прав,

використання підроблених документів, фіктивних рішень учасників товариств або маніпуляцій із повноваженнями керівних органів підприємств.

Значну частину структури відповідної злочинності становлять правопорушення, пов'язані з використанням фіктивних правочинів та фінансово-господарських схем - близько 20–25 %. У таких випадках незаконне заволодіння майном маскується під укладення цивільно-правових договорів, штучне створення заборгованості, процедури банкрутства або примусового стягнення активів. Особливістю таких схем є високий рівень латентності та складність відмежування кримінально протиправних дій від формально законної господарської діяльності.

Окрему групу становлять випадки так званого силового рейдерства, частка яких поступово зменшується і становить близько 10–15 %. Такі кримінальні правопорушення супроводжуються фізичним блокуванням діяльності підприємств, незаконним проникненням на територію об'єктів, використанням приватних охоронних структур або груп силового впливу для встановлення контролю над майном чи виробничими процесами. Незважаючи на зменшення питомої ваги силових схем, вони залишаються характерними для аграрного сектору та регіонів із підвищеним рівнем криміногенного впливу.

Суттєво зростає частка цифрового рейдерства, яка у сучасних умовах орієнтовно становить 20–30 % структури відповідної злочинності. Такі кримінальні правопорушення реалізуються через використання електронних реєстрів, цифрових підписів, дистанційних реєстраційних процедур, втручання у роботу інформаційних систем або незаконне отримання доступу до електронних баз даних. Особливої актуальності цифрові механізми набули в умовах воєнного стану та активної цифровізації державних сервісів.

За рівнем організованості переважна частина випадків протиправного заволодіння майном має груповий або організований характер. Орієнтовно 55–65 % кримінальних правопорушень вчиняються за участю кількох осіб із чітким розподілом функцій. До складу таких груп можуть входити державні реєстратори, нотаріуси, адвокати, службові особи підприємств, представники

фінансових установ та особи, які забезпечують силовий або технічний супровід незаконного заволодіння активами.

За об'єктами посягання найбільшу частку у структурі рейдерства становлять аграрні підприємства, об'єкти комерційної нерухомості, логістичні комплекси, промислові підприємства та земельні активи. В умовах воєнного стану суттєво зросла кількість посягань на релокований бізнес, об'єкти критичної інфраструктури та підприємства, що забезпечують функціонування стратегічних секторів економіки.

Таким чином, структура протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій свідчить про трансформацію рейдерства із переважно силового способу незаконного захоплення активів у складну організовану систему кримінально протиправної діяльності, що активно використовує корпоративні, фінансові та цифрові механізми незаконного встановлення контролю над майном суб'єктів господарювання.

Географія протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні характеризується нерівномірністю територіального поширення та безпосередньо залежить від рівня економічної активності регіонів, концентрації бізнесу, розвитку промисловості, логістичної інфраструктури, ринку нерухомості та інтенсивності корпоративних відносин. Аналіз регіональної структури відповідної злочинності свідчить, що найбільша кількість випадків незаконного заволодіння майном традиційно фіксується у регіонах із високим рівнем економічної концентрації та значними обсягами фінансово-господарської діяльності.

Найбільш криміногенно вразливим регіоном залишається місто Київ, що обумовлено концентрацією великого бізнесу, фінансових установ, центральних органів управління підприємствами, значною кількістю об'єктів нерухомості та активним корпоративним оборотом. У столиці найчастіше реалізуються складні корпоративні та реєстраційні схеми незаконного заволодіння майном, пов'язані з переоформленням корпоративних прав, використанням підконтрольних реєстраторів, фіктивних правочинів і маніпуляцій із державними реєстрами.

Крім того, саме у Києві спостерігається найбільша концентрація організованих груп, що спеціалізуються на рейдерській діяльності.

Високий рівень відповідної злочинності характерний також для Київської, Дніпропетровської та Одеської областей. У Київській області значна кількість випадків протиправного заволодіння майном пов'язана з ринком нерухомості, логістичними об'єктами, аграрним сектором та близькістю до столиці. Для Дніпропетровської області характерним є посягання на промислові підприємства, металургійний сектор, великі виробничі комплекси та корпоративні активи. В Одеській області суттєвий вплив на структуру відповідної злочинності мають зовнішньоекономічна діяльність, морська логістика, портова інфраструктура та операції, пов'язані з імпортом і експортом товарів.

Окрему групу становлять західні регіони України, зокрема Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області, де упродовж останніх років спостерігається поступове зростання кількості випадків незаконного заволодіння майном у зв'язку з релокацією бізнесу в умовах воєнного стану. У цих регіонах поширеними стали посягання на об'єкти комерційної нерухомості, логістичні центри, аграрні підприємства та підприємства, переміщені із зон бойових дій. Водночас у прикордонних областях додатковими криміногенними факторами виступають активізація транскордонних фінансових операцій та збільшення обсягів зовнішньоекономічної діяльності.

Особливу специфіку має географія відповідної злочинності у південних та східних регіонах України, які постраждали від бойових дій або тимчасової окупації. У таких регіонах офіційний рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень формально може бути нижчим, однак це значною мірою обумовлено високим рівнем латентності, обмеженим доступом правоохоронних органів до окремих територій, руйнуванням інфраструктури державного контролю та ускладненням фіксації кримінальних правопорушень. Водночас саме в умовах воєнного стану суттєво зросли ризики незаконного заволодіння майном підприємств, власники яких були змушені евакуюватися або втратили можливість здійснювати належний контроль за активами.

Для центральних регіонів України характерний середній рівень поширення відповідної злочинності, при цьому основними об'єктами посягання виступають аграрний сектор, земельні активи, підприємства малого та середнього бізнесу. Значна частина протиправних дій у таких регіонах реалізується через використання підроблених документів, незаконних реєстраційних процедур та корпоративних конфліктів.

Сучасна географія протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій свідчить про високу адаптивність відповідної злочинності до економічних, воєнних та соціальних змін. Територіальні особливості поширення таких кримінальних правопорушень обумовлюють необхідність диференційованого підходу до організації системи запобігання, посилення захисту державних реєстрів, розвитку ризик-орієнтованого моніторингу та концентрації правоохоронних ресурсів у найбільш криміногенно вразливих регіонах України.

Що стосується географії протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, доцільним є впровадження диференційованого регіонального підходу до запобігання відповідній злочинності з урахуванням економічних, логістичних, воєнних та криміногенних особливостей окремих територій України. Насамперед необхідним є посилення правоохоронного та аналітичного контролю у регіонах із найвищою концентрацією рейдерських ризиків — місті Києві, Київській, Дніпропетровській та Одеській областях, де зосереджені великі фінансово-промислові активи, корпоративні центри управління та значний обсяг реєстраційних і господарських операцій.

У західних регіонах України, де в умовах воєнного стану відбулася активна релокація бізнесу, доцільним є посилення моніторингу операцій із комерційною нерухомістю, корпоративними правами та земельними активами, а також впровадження додаткового контролю за змінами власників релокованих підприємств. Особливу увагу необхідно приділяти аграрному сектору, логістичним об'єктам та підприємствам критичної інфраструктури.

Для прифронтових та деокупованих територій пріоритетним напрямом має стати відновлення повноцінного функціонування державних реєстрів,

посилення цифрового контролю за реєстраційними процедурами, а також створення спеціальних механізмів перевірки ризикових операцій із майном підприємств, власники яких втратили можливість здійснювати належний контроль за активами через бойові дії чи евакуацію.

Крім того, доцільним є створення єдиної системи регіонального моніторингу рейдерських ризиків із використанням аналітичних інструментів, технологій Big Data та автоматизованого виявлення нетипових змін у державних реєстрах. Це дозволить своєчасно виявляти концентрацію ризикових операцій у конкретних регіонах, прогнозувати криміногенні тенденції та оперативно реагувати на спроби незаконного заволодіння майном підприємств.

Ціна рейдерства є комплексною кримінологічною категорією, що охоплює сукупність економічних, соціальних, інституційних та безпекових наслідків, спричинених протиправним заволодінням майном підприємств, установ та організацій. Її зміст не обмежується лише прямими матеріальними збитками, оскільки рейдерство негативно впливає на стабільність господарського обороту, інвестиційний клімат, функціонування державних інституцій та економічну безпеку держави загалом.

Статистичні показники свідчать про стійке зростання економічних втрат від відповідних кримінальних правопорушень. Так, орієнтовний обсяг збитків, завданих протиправним заволодінням майном підприємств, установ та організацій, у 2020 році становив близько 0,9–1 млрд грн, у 2021 році - понад 1,1 млрд грн, у 2022 році - близько 0,8–0,9 млрд грн, що частково було пов'язано зі зниженням офіційно зареєстрованої активності в умовах воєнного стану. Водночас уже у 2023 році сума встановлених збитків зросла до 1,5 млрд грн, у 2024 році - до 1,8 млрд грн, а у 2025 році орієнтовно перевищила 2 млрд грн [90]. Така динаміка свідчить про поступове ускладнення механізмів рейдерства, зростання вартості об'єктів посягання та активізацію організованих форм незаконного заволодіння майном.

Основною складовою ціни рейдерства залишаються прямі економічні втрати, які проявляються у незаконному вибутті корпоративних прав, земельних активів, нерухомості, фінансових ресурсів та виробничих

потужностей із законного володіння власників. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, найбільша частка випадків незаконного заволодіння майном припадає на аграрний сектор, комерційну нерухомість, логістичну інфраструктуру та промислові підприємства (Додаток Б).

Водночас значними є непрямі економічні втрати, пов'язані зі зниженням інвестиційної привабливості держави, тінізацією економіки та погіршенням конкурентного середовища. Аналіз статистичних даних свідчить, що протягом 2020-2025 років найбільша концентрація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, фіксувалася у місті Києві, Київській, Дніпропетровській та Одеській областях, тобто у регіонах із найвищою економічною активністю та значним рівнем корпоративного обороту.

Соціальна складова ціни рейдерства проявляється у втраті робочих місць, блокуванні діяльності підприємств, порушенні виробничих процесів та зростанні соціальної напруги. Особливо небезпечними є випадки незаконного заволодіння майном стратегічних або містоутворюючих підприємств, наслідки яких можуть впливати на соціально-економічну стабільність цілих регіонів.

Окрему складову становлять інституційні витрати держави, пов'язані із забезпеченням діяльності правоохоронних органів, судової системи, органів державної реєстрації та фінансового моніторингу. Так, протягом 2020-2025 років кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, коливалася від 603 до 874 щороку, однак лише близько 28-33 % проваджень доходили до стадії направлення обвинувального акта до суду, що свідчить про складність доказування та високий рівень латентності відповідної злочинності.

В умовах воєнного стану воєнно-економічна складова ціни рейдерства набуває особливої суспільної небезпеки, оскільки протиправне заволодіння майном підприємств безпосередньо впливає не лише на окремих власників чи суб'єктів господарювання, а й на економічну стійкість держави, функціонування критичної інфраструктури та рівень забезпечення потреб сектору безпеки й оборони. Повномасштабна збройна агресія РФ створила додаткові криміногенні умови, за яких рейдерські механізми почали активно

адаптуватися до нестабільності економічних процесів, релокації бізнесу, порушення логістичних ланцюгів та обмежених можливостей державного контролю у низці регіонів України.

Особливу вразливість в умовах війни демонструють підприємства аграрного сектору, логістики, енергетики, транспортної інфраструктури та оборонно-промислового комплексу. Незаконне заволодіння такими активами або встановлення контролю над ними створює ризики порушення постачання продовольства, енергоресурсів, гуманітарних вантажів та матеріально-технічного забезпечення військових потреб держави. У випадках посягання на аграрні підприємства негативні наслідки проявляються у втраті врожаю, блокуванні сільськогосподарського виробництва, незаконному відчуженні земельних активів та зниженні експортного потенціалу держави. З огляду на те, що аграрний сектор є одним із ключових джерел валютних надходжень до бюджету України, рейдерські посягання у цій сфері безпосередньо впливають на фінансову стабільність держави.

У сфері логістики та транспортної інфраструктури рейдерство створює ризики дестабілізації постачання товарів, порушення функціонування складських комплексів, логістичних центрів, транспортних вузлів та портової інфраструктури. Особливо небезпечними є випадки незаконного заволодіння майном підприємств, які забезпечують транспортування гуманітарної допомоги, військових вантажів або стратегічно важливих ресурсів. У таких умовах економічні наслідки рейдерства набувають елементів загрози національній безпеці.

Суттєвої небезпеки в умовах війни набувають посягання на об'єкти енергетичної та критичної інфраструктури. Незаконне встановлення контролю над підприємствами енергетичного сектору, об'єктами паливно-енергетичного комплексу, системами зв'язку чи комунальної інфраструктури може спричинити порушення функціонування систем життєзабезпечення населення, створити додаткові соціальні ризики та посилити наслідки воєнних дій. В умовах постійних атак на енергетичну систему України будь-які форми

незаконного втручання у діяльність таких підприємств істотно підвищують рівень суспільної небезпеки відповідних кримінальних правопорушень.

Окремою проблемою є суттєве зростання рівня латентності рейдерства під час воєнного стану. У прифронтових та тимчасово окупованих регіонах державний контроль за господарською діяльністю, реєстраційними процедурами та обігом майна є обмеженим, що створює сприятливі умови для незаконного заволодіння активами підприємств. Частина власників бізнесу була змушена евакуюватися, втратила можливість здійснювати оперативне управління підприємствами або фізично контролювати стан активів, що значно спростило реалізацію рейдерських схем. Крім того, в умовах війни значна кількість випадків незаконного заволодіння майном не реєструється через порушення роботи державних органів, складність доступу до територій або неможливість своєчасного звернення потерпілих до правоохоронних органів.

Воєнний стан також сприяв активізації цифрових форм рейдерства. Використання дистанційних реєстраційних процедур, електронних підписів, втручання у державні реєстри та кіберінструментів дозволяє організованим групам незаконно переоформлювати корпоративні права та активи навіть за відсутності фізичного доступу до майна. У сучасних умовах такі механізми набувають особливої небезпеки через підвищену залежність державного управління та господарської діяльності від електронних систем.

Таким чином, воєнно-економічна складова ціни рейдерства в умовах воєнного стану виходить далеко за межі звичайних майнових втрат і безпосередньо впливає на економічну безпеку держави, стійкість критичної інфраструктури, функціонування оборонного сектору та здатність держави забезпечувати базові потреби населення. Це обумовлює необхідність посилення кримінально-правового захисту стратегічних підприємств, удосконалення системи цифрової безпеки державних реєстрів та розвитку спеціальних механізмів запобігання рейдерству в умовах воєнного стану.

Однією з найбільш характерних особливостей протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій є високий рівень латентності відповідної злочинності. Латентність у даному випадку означає прихованість

значної частини кримінальних правопорушень від офіційного обліку, правоохоронних органів та системи кримінальної юстиції. Реальні масштаби рейдерства значно перевищують офіційні статистичні показники, що обумовлено складністю виявлення, доказування та правової оцінки відповідних протиправних дій.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, судової практики та експертних оцінок, орієнтовний рівень латентності протиправного заволодіння майном підприємств в Україні протягом останніх років становить близько 60–70 %. Це означає, що значна частина випадків незаконного встановлення контролю над майном, корпоративними правами або активами підприємств офіційно не реєструється як кримінальні правопорушення або кваліфікується як господарські, корпоративні чи цивільно-правові спори.

Однією з основних причин високої латентності є складний механізм реалізації сучасних рейдерських схем. У більшості випадків протиправне заволодіння майном маскується під формально законні корпоративні, реєстраційні чи фінансово-господарські процедури. Використання підроблених документів, фіктивних правочинів, незаконних реєстраційних дій, маніпуляцій із корпоративними правами або процедур банкрутства створює зовнішні ознаки правомірності відповідних дій, що істотно ускладнює своєчасне виявлення кримінально протиправного характеру посягання.

Суттєвим фактором латентності є також небажання потерпілих суб'єктів господарювання звертатися до правоохоронних органів. Це обумовлюється тривалістю кримінального провадження, складністю доведення відповідних фактів, ризиком втрати ділової репутації, недовірою до ефективності механізмів державного захисту та побоюванням подальшого тиску з боку організаторів рейдерських схем. Особливо характерною така ситуація є для малого та середнього бізнесу.

Високий рівень латентності пов'язаний і з корупційною складовою відповідної злочинності. У ряді випадків незаконне заволодіння майном супроводжується використанням корупційних зв'язків у державних органах, залученням підконтрольних реєстраторів, нотаріусів або службових осіб, що

створює додаткові перешкоди для своєчасного реагування правоохоронної системи.

В умовах воєнного стану рівень латентності рейдерства додатково зріс. Це пов'язано з тимчасовою окупацією окремих територій, релокацією бізнесу, обмеженням доступу до державних реєстрів, ускладненням діяльності правоохоронних органів та фактичною неможливістю оперативного контролю за активами підприємств у прифронтових регіонах. Частина власників підприємств була змушена залишити місце ведення бізнесу, що створило сприятливі умови для прихованого незаконного переоформлення майна або корпоративних прав.

Окрему небезпеку становить латентність цифрового рейдерства. Використання електронних реєстрів, цифрових підписів, дистанційних реєстраційних процедур та кіберінструментів дозволяє організаторам відповідних схем здійснювати незаконне заволодіння активами без фізичного контакту з об'єктом посягання та з мінімальним ризиком швидкого викриття.

Високий рівень латентності негативно впливає на ефективність кримінально-правової протидії рейдерству, спотворює реальну картину стану відповідної злочинності та ускладнює формування ефективної державної політики у сфері захисту права власності. У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення механізмів виявлення рейдерських схем, посилення цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, підвищення рівня міжвідомчої взаємодії та формування спеціалізованих аналітичних систем протидії незаконному заволодінню майном підприємств, установ та організацій.

Отже, проведені дослідження показали, що протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій є одним із найбільш суспільно небезпечних видів економічної злочинності, який негативно впливає на стабільність господарського обороту, інвестиційний клімат, функціонування критичної інфраструктури та економічну безпеку держави. Встановлено, що сучасне рейдерство характеризується високим рівнем організованості, професіоналізації та адаптивності до цифрових і воєнних умов, а також активним використанням корпоративних, реєстраційних, фінансових та

кібермеханізмів незаконного встановлення контролю над активами суб'єктів господарювання.

Аналіз кількісних показників засвідчив тенденцію до поступового зростання кількості випадків протиправного заволодіння майном підприємств після 2022 року, незважаючи на високий рівень латентності відповідної злочинності. Встановлено, що реальні масштаби рейдерства істотно перевищують офіційні статистичні показники, оскільки значна частина таких кримінальних правопорушень маскується під господарські, корпоративні або цивільно-правові спори. Найбільша концентрація рейдерських ризиків характерна для регіонів із високим рівнем економічної активності, а також для аграрного сектору, ринку нерухомості, логістичної інфраструктури та підприємств стратегічного значення.

Дослідження структури відповідної злочинності дозволило встановити домінування незаконних реєстраційних дій, корпоративних схем та цифрового рейдерства, тоді як частка силових способів незаконного заволодіння майном поступово зменшується. В умовах воєнного стану особливої актуальності набули посягання на релокований бізнес, об'єкти критичної інфраструктури, аграрні підприємства та підприємства, діяльність яких має стратегічне значення для забезпечення економічної стійкості держави.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення кримінального законодавства шляхом нормативного закріплення сучасних форм рейдерства, уточнення ознак об'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень, розширення кола суб'єктів кримінальної відповідальності та посилення відповідальності за незаконні реєстраційні дії, цифрове втручання у державні реєстри та організовані форми протиправного заволодіння майном.

Зокрема, доцільним є створення окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій, до якого автоматично вноситимуться відомості про багаторазові зміни засновників, керівників або місцезнаходження юридичних осіб протягом короткого періоду часу, а також випадки проведення реєстраційних дій державними реєстраторами, щодо яких уже фіксувалися порушення законодавства. Наявність таких ризик-індикаторів дозволить

автоматично формувати повідомлення для правоохоронних органів та Міністерства юстиції України про потенційні рейдерські загрози. Необхідність запровадження окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій обумовлена насамперед стійкою тенденцією до зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном юридичних осіб. Проведений аналіз статистичних даних свідчить, що упродовж 2020–2025 років кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, зросла з 684 до 874 випадків, що свідчить про активізацію рейдерських посягань та ускладнення механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю. Водночас сучасні рейдерські схеми дедалі частіше реалізуються через багаторазові зміни засновників, керівників або місцезнаходження юридичних осіб протягом короткого проміжку часу, використання підконтрольних державних реєстраторів та маніпулювання електронними реєстрами. За таких умов створення окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій дозволить забезпечити автоматизоване виявлення підозрілих корпоративних змін, оперативне інформування правоохоронних органів і Міністерства юстиції України про потенційні рейдерські загрози, а також підвищить ефективність превентивного реагування на спроби незаконного встановлення корпоративного контролю. Таку пропозицію підтримали й опитані практичні працівники (Додаток А).

Також пропонуємо законодавчо закріпити обов'язкову відеофіксацію всіх нотаріальних та реєстраційних дій, пов'язаних зі зміною корпоративних прав, складу учасників юридичної особи або керівника підприємства, із подальшим збереженням відповідних матеріалів у централізованій електронній системі. Це сприятиме підвищенню рівня доказовості у кримінальних провадженнях та ускладнить використання фіктивних документів і підставних осіб у рейдерських схемах.

Доцільність законодавчого закріплення обов'язкової відеофіксації нотаріальних та реєстраційних дій також обумовлена зростанням кількості рейдерських посягань та високим рівнем їх латентності. Практика свідчить, що значна частина незаконних реєстраційних змін здійснюється із використанням

підроблених документів, підставних осіб або за відсутності реального волевиявлення власників корпоративних прав. У багатьох випадках саме складність доказування факту незаконного проведення реєстраційних дій унеможливорює ефективне досудове розслідування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим запровадження обов'язкової відеофіксації процедур зміни корпоративних прав, складу учасників юридичної особи або керівника підприємства із подальшим збереженням відповідних матеріалів у централізованій електронній системі сприятиме підвищенню рівня доказовості у кримінальних провадженнях, ускладнить використання фіктивних документів і підставних осіб у механізмі рейдерських схем, а також забезпечить додаткові гарантії захисту корпоративних прав та законних інтересів власників юридичних осіб.

2.2. Детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Очевидні випадки рейдерських захоплень в Україні свідчать не лише про наявність системних проблем у сфері захисту права власності, а й демонструють специфіку корпоративної культури ведення бізнесу окремими фінансово-промисловими групами, а також недостатню ефективність державних механізмів запобігання незаконному перерозподілу активів. Поширення рейдерських практик негативно впливає на інвестиційну привабливість держави, формує високі ризики для внутрішніх та іноземних інвесторів і свідчить про недостатній рівень гарантій недоторканності права власності в Україні.

Одним із найбільш відомих прикладів корпоративного конфлікту міжнародного масштабу стало поглинання компанії Arcelor корпорацією Mittal Steel. Попередньо погоджена менеджментом угода про об'єднання з російською компанією Северсталь фактично була зірвана після того, як Mittal Steel звернулася безпосередньо до акціонерів із вигіднішою пропозицією. При цьому акціонерам було запропоновано збільшений пакет акцій майбутньої об'єднаної

компанії, що дозволило отримати їх підтримку та змінити перебіг корпоративної угоди. У науковій літературі та публічному дискурсі зазначений випадок нерідко розглядається як приклад агресивного корпоративного поглинання із використанням переваг доступу до інсайдерської інформації та механізмів впливу на акціонерів.

Показовими для українських реалій є також численні корпоративні конфлікти, пов'язані з перерозподілом контролю над стратегічними підприємствами енергетичної, промислової та транспортної сфер. Зокрема, значного суспільного резонансу набули конфлікти навколо підприємств енергетичного сектору, зокрема спроби зміни контролю над обласними енергопостачальними компаніями («Обленерго»), корпоративні суперечки щодо НПК Галичина, Інгулецького гірничо-збагачувального комбінату, а також конфлікти, пов'язані з діяльністю Укрнафти.

Окремої уваги заслуговують рейдерські атаки на підприємства за участю іноземного капіталу, зокрема конфлікти навколо Telenor, а також корпоративні спори щодо Крюківського вагонобудівного заводу, Київспецмонтажу та інших підприємств. Подібні випадки свідчать про те, що рейдерство в Україні нерідко виходить за межі суто корпоративних конфліктів і поєднується із використанням адміністративного ресурсу, політичного впливу, незаконних реєстраційних дій, маніпулюванням корпоративними процедурами та застосуванням судових механізмів у приватних інтересах.

Водночас необхідно враховувати, що окремі приклади корпоративних конфліктів, які в публічному просторі називають рейдерством, можуть мати різну правову природу та не завжди містять ознаки кримінально протиправного заволодіння майном [126; 127]. Частина таких ситуацій фактично є наслідком недосконалості корпоративного законодавства, конфліктів між акціонерами або агресивних, але формально законних механізмів корпоративного контролю. Саме тому важливого значення набуває чітке розмежування легальних недружніх поглинань та кримінальних форм рейдерства, що супроводжуються використанням підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, корупційних механізмів чи насильства [132].

Зазначені приклади підтверджують необхідність подальшого вдосконалення механізмів кримінально-правового, корпоративного та адміністративного захисту права власності в Україні, забезпечення прозорості корпоративних процедур, зміцнення незалежності судової системи та формування ефективної державної політики у сфері запобігання рейдерству.

Недружні захоплення та рейдерські атаки суттєво негативно впливають на міжнародний імідж держави, рівень інвестиційної привабливості та довіру до національної системи захисту права власності. Подібні корпоративні конфлікти формують у потенційних інвесторів уявлення про нестабільність економічного середовища, високі ризики незаконного перерозподілу активів та недостатню ефективність державних механізмів захисту бізнесу. Особливо негативний резонанс мають випадки рейдерських посягань за участю іноземних інвесторів, оскільки вони безпосередньо впливають на міжнародну репутацію держави та її позиції у глобальних рейтингах інвестиційної безпеки [12].

Рейдерство загалом є характерним явищем для держав із перехідною економікою, де процеси приватизації, формування ринкових інститутів та становлення корпоративного сектору супроводжувалися недосконалістю законодавства, високим рівнем корупції та недостатньою ефективністю державного контролю. У таких умовах виникають можливості для незаконного або напівлегального перерозподілу власності, зокрема через приватизацію стратегічних підприємств за заниженою вартістю, маніпулювання корпоративними процедурами чи використання адміністративного ресурсу.

Зазначені обставини свідчать про необхідність комплексного вдосконалення системи запобігання рейдерству в Україні, зокрема шляхом підвищення ефективності державної реєстрації, забезпечення прозорості корпоративних процедур, посилення кримінально-правового захисту права власності, розвитку цифрових механізмів контролю та зміцнення незалежності судової системи [21, с. 129-139].

Для цього потрібно розглянути детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

З цього приводу зазначимо, що сучасний стан детермінації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації характеризується складним комплексом взаємопов'язаних соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, корупційних та цифрових чинників, які формують сприятливе середовище для поширення рейдерських посягань. У сучасних умовах незаконне встановлення корпоративного контролю над юридичними особами набуває дедалі більш організованого, технологічного та латентного характеру, а механізми вчинення відповідних кримінальних правопорушень постійно трансформуються під впливом цифровізації економіки, розвитку електронних реєстрів та ускладнення корпоративних відносин.

З урахуванням сучасного стану поширення рейдерських посягань, механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю та особливостей функціонування системи державної реєстрації доцільно виокремити комплексну класифікацію детермінант протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Соціально-економічні детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації становлять одну з базових груп чинників, які формують сприятливе середовище для поширення рейдерських посягань. Їх вплив обумовлений нестабільністю економічних процесів, кризовими явищами у сфері господарської діяльності, високим рівнем тінізації економіки та зниженням рівня економічної безпеки держави. У сучасних умовах соціально-економічні фактори значною мірою визначають рівень вразливості суб'єктів господарювання до незаконного встановлення корпоративного контролю та сприяють трансформації рейдерства у більш організовану й технологічну форму кримінально протиправної діяльності.

Однією з основних соціально-економічних детермінантів є фінансова нестабільність підприємств та зниження їх економічної стійкості. Значна частина суб'єктів господарювання функціонує в умовах обмеженого доступу до кредитних ресурсів, накопичення заборгованості, дефіциту обігових коштів та загальної економічної невизначеності. Саме фінансово ослаблені підприємства

найчастіше стають об'єктами рейдерських посягань, оскільки мають знижений рівень корпоративного захисту та обмежені можливості для швидкого реагування на незаконні реєстраційні дії. Наприклад, в аграрному секторі поширеними залишаються випадки незаконного переоформлення права оренди земельних ділянок або зміни керівництва підприємств у період фінансових труднощів чи під час збору врожаю, коли підприємство фактично не має можливості оперативно захищати свої корпоративні права.

Особливої актуальності зазначена проблема набула в умовах воєнного стану. Значна кількість підприємств зазнала руйнувань, втрати виробничих потужностей, вимушеної релокації або порушення логістичних ланцюгів. У таких умовах окремі суб'єкти господарювання фактично втратили можливість належного контролю за корпоративною документацією, реєстраційними процедурами та захистом своїх активів. Це створює додаткові можливості для використання рейдерських механізмів, зокрема шляхом незаконної зміни керівництва підприємств, переоформлення корпоративних прав або внесення змін до державних реєстрів за допомогою підроблених документів.

Суттєвий вплив на поширення рейдерства має також високий рівень тінізації економіки та недостатня прозорість корпоративних відносин. Використання складних схем власності, номінальних засновників, фіктивних підприємств та офшорних механізмів ускладнює встановлення реальних власників активів і створює сприятливі умови для незаконного встановлення корпоративного контролю. У практичній діяльності нерідко виникають ситуації, коли підприємства не мають належно оформленої корпоративної документації або не здійснюють системного контролю за змінами у державних реєстрах, що значно полегшує реалізацію рейдерських схем.

Окремою проблемою є концентрація значних економічних активів у стратегічно важливих сферах господарювання. Підприємства аграрного сектору, будівництва, логістики, енергетики, нерухомості або підприємства, що володіють земельними ресурсами чи об'єктами критичної інфраструктури, залишаються найбільш привабливими для рейдерських посягань. Наприклад, поширеними є випадки незаконного переоформлення права власності на

об'єкти нерухомості або корпоративних прав будівельних компаній через використання підроблених рішень загальних зборів учасників чи незаконних реєстраційних дій.

Важливою соціально-економічною проблемою залишається також низький рівень корпоративної та цифрової безпеки суб'єктів господарювання. Значна частина підприємств не використовує сучасні механізми захисту корпоративних прав, не здійснює постійного моніторингу змін у державних реєстрах, не впроваджує внутрішні системи комплаєнсу та кіберзахисту. У результаті рейдерські схеми дедалі частіше реалізуються через незаконний доступ до корпоративної інформації, використання електронних ключів, втручання в інформаційні системи або підроблення електронних документів.

У зв'язку з цим доцільним є впровадження комплексу організаційно-правових та економічних заходів запобігання рейдерству. Насамперед потребує вдосконалення система корпоративного захисту суб'єктів господарювання шляхом запровадження обов'язкового моніторингу змін у державних реєстрах, використання багатофакторної автентифікації під час проведення корпоративних процедур та підвищення рівня цифрової безпеки підприємств. Доцільним є також створення державної системи автоматичного інформування власників корпоративних прав про будь-які реєстраційні зміни щодо їх підприємств.

Крім того, необхідним є посилення державного контролю у сфері корпоративного управління та державної реєстрації, зокрема через створення Реєстру ризикових реєстраційних дій, запровадження автоматизованого моніторингу підозрілих корпоративних змін та обов'язкової відеофіксації нотаріальних і реєстраційних процедур. Окремого значення набуває необхідність державної підтримки підприємств, що функціонують в умовах воєнного стану або зазнали релокації, оскільки саме економічна нестабільність і послаблення внутрішнього корпоративного контролю суттєво підвищують ризики незаконного встановлення корпоративного контролю.

Наступним видом детермінантів є правові, які безпосередньо впливають на поширення рейдерських посягань та формують умови для незаконного

встановлення корпоративного контролю. Їх вплив обумовлений насамперед недосконалістю нормативно-правового регулювання у сфері корпоративних відносин, державної реєстрації, судового захисту корпоративних прав та кримінально-правової протидії рейдерству. Наявність законодавчих прогалин, термінологічної неузгодженості та суперечностей у правозастосовній практиці створює сприятливе середовище для використання формально законних механізмів у протиправних цілях.

Однією з основних правових детермінантів є недостатня визначеність кримінально-правових норм, спрямованих на протидію рейдерству. Аналіз положень ст. 206-2 КК України свідчить про наявність низки техніко-юридичних недоліків, зокрема нечіткість окремих ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, відсутність законодавчого визначення поняття «рейдерство», складність відмежування незаконного встановлення корпоративного контролю від цивільно-правових або господарських спорів, а також дублювання окремих ознак із положеннями ст.ст. 190, 357, 358 КК України. Це негативно впливає на єдність правозастосовної практики та створює труднощі під час кримінально-правової кваліфікації рейдерських посягань.

Важливим фактором є також недоліки нормативного регулювання у сфері державної реєстрації юридичних осіб та корпоративних прав. Чинне законодавство не забезпечує належного механізму автоматизованого контролю за ризиковими реєстраційними діями, своєчасного інформування власників корпоративних прав про внесення змін до державних реєстрів та ефективного блокування підозрілих реєстраційних операцій. У практичній діяльності це створює можливості для використання підроблених документів, незаконного переоформлення корпоративних прав або зміни керівництва підприємств без відома їх законних власників.

Суттєвий вплив на поширення рейдерства мають також проблеми судового захисту корпоративних прав. Тривалість судових процедур, неоднаковість судової практики, складність оперативного забезпечення позову та виконання судових рішень створюють додаткові можливості для реалізації

рейдерських схем. На практиці нерідко виникають ситуації, коли навіть після встановлення незаконності реєстраційних дій фактичне повернення контролю над підприємством або його активами потребує значного часу, що дозволяє рейдерам виводити активи, змінювати структуру власності або припиняти діяльність юридичної особи.

Окремою проблемою залишається фрагментарність правового регулювання у сфері запобігання рейдерству. Наразі відповідні правові механізми розпорошені між кримінальним, цивільним, господарським, корпоративним, антикорупційним та реєстраційним законодавством, що ускладнює формування цілісної системи запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю. Відсутність окремого спеціалізованого нормативно-правового акта у сфері запобігання рейдерству також негативно впливає на ефективність державної політики у цій сфері.

Таким чином, наявність правових детермінантів обумовлює необхідність удосконалення кримінального законодавства, модернізації системи державної реєстрації, забезпечення єдності правозастосовної практики та формування комплексного нормативного механізму запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю.

Організаційно-управлінські детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації охоплюють сукупність недоліків у функціонуванні системи державного управління, державної реєстрації, корпоративного контролю та міжвідомчої взаємодії, які створюють сприятливі умови для реалізації рейдерських схем. Їх вплив проявляється насамперед у недостатній ефективності механізмів контролю за реєстраційними процедурами, слабкому рівні координації між державними органами, а також у неналежній організації внутрішніх систем корпоративного управління суб'єктів господарювання.

Однією з ключових організаційно-управлінських детермінантів є недосконалість функціонування системи державної реєстрації юридичних осіб та речових прав. Відсутність ефективного автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій, недостатній контроль за діяльністю державних

реєстраторів і нотаріусів, а також можливість оперативного внесення змін до державних реєстрів без належної перевірки документів створюють умови для незаконного переоформлення корпоративних прав та встановлення контролю над підприємствами. Практика свідчить, що значна частина рейдерських схем реалізується саме через незаконні або сумнівні реєстраційні дії, які своєчасно не виявляються державними органами.

Суттєвою проблемою залишається недостатній рівень міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами, Міністерством юстиції України, судами та суб'єктами державної реєстрації. Відсутність єдиної інформаційно-аналітичної системи обміну даними, несвоєчасне реагування на ризикові корпоративні зміни та складність оперативного блокування незаконних реєстраційних дій негативно впливають на ефективність протидії рейдерству. У багатьох випадках правоохоронні органи отримують інформацію про незаконне встановлення корпоративного контролю вже після завершення реєстраційних процедур або фактичного виведення активів підприємства.

Окремою організаційно-управлінською проблемою є недостатній рівень внутрішнього корпоративного контролю самих суб'єктів господарювання. Значна кількість підприємств не здійснює постійного моніторингу змін у державних реєстрах, не впроваджує внутрішніх процедур захисту корпоративних прав, не використовує механізмів корпоративного комплаєнсу та цифрової безпеки. У результаті підприємства стають більш уразливими до незаконного втручання в систему управління, зміни складу учасників або керівництва юридичної особи.

Важливим фактором є також недостатня спеціалізація правоохоронних органів у сфері розслідування корпоративних кримінальних правопорушень. Складний багатокомпонентний характер рейдерських схем, використання цифрових технологій, підроблених документів та незаконних реєстраційних дій потребують спеціальних знань у сфері корпоративного, господарського, інформаційного та кримінального права. Водночас на практиці нерідко спостерігається недостатній рівень підготовки слідчих та оперативних

працівників щодо особливостей документування й доказування механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю.

Крім того, негативний вплив має недостатня ефективність системи внутрішнього контролю у сфері державної служби та діяльності суб'єктів реєстраційних повноважень. Відсутність належних механізмів оцінки ризикової поведінки державних реєстраторів, недостатній рівень перевірки законності вчинених реєстраційних дій та несвоєчасне реагування на дисциплінарні порушення створюють додаткові можливості для використання адміністративних процедур у механізмі рейдерських посягань [140; 160].

Таким чином, організаційно-управлінські детермінанти мають системний характер та безпосередньо впливають на ефективність державної політики у сфері запобігання незаконному заволодінню майном юридичних осіб. Їх наявність обумовлює необхідність модернізації системи державної реєстрації, удосконалення міжвідомчої взаємодії, посилення внутрішнього корпоративного контролю та підвищення рівня спеціалізації правоохоронних органів у сфері протидії рейдерству.

Окремої уваги у системі детермінант протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації потребує корупція, яка виступає одним із ключових факторів поширення та функціонування сучасних рейдерських механізмів. Саме корупційна складова у багатьох випадках забезпечує можливість незаконного встановлення корпоративного контролю, приховування протиправної діяльності та мінімізацію ризиків притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Корупція фактично створює сприятливе середовище для використання формально законних адміністративних, реєстраційних і судових процедур у протиправних цілях.

Особливу небезпеку становить корупція у сфері державної реєстрації юридичних осіб та речових прав. Практика свідчить, що значна частина рейдерських схем реалізується за участю державних реєстраторів або нотаріусів, які шляхом зловживання службовими повноваженнями вносять незаконні зміни до державних реєстрів, здійснюють реєстраційні дії на підставі підроблених документів або свідомо ігнорують порушення вимог

законодавства. У таких випадках корупційний фактор фактично перетворює державні реєстраційні механізми на інструмент незаконного встановлення корпоративного контролю.

Суттєвий вплив корупція справляє також на сферу судового захисту корпоративних прав. У практичній діяльності трапляються випадки використання сумнівних судових рішень, штучного затягування судових процедур, безпідставного забезпечення позовів або блокування діяльності законних власників підприємств. Наявність корупційних зв'язків у судовій системі може використовуватися для легалізації незаконних корпоративних змін, створення формальних підстав для переоформлення активів або ускладнення повернення контролю над підприємством його законним власникам.

Окремою проблемою є корупційний вплив на діяльність правоохоронних органів. У деяких випадках рейдерські посягання супроводжуються безпідставним закриттям кримінальних проваджень, несвоєчасним внесенням відомостей до ЄРДР, штучним затягуванням досудового розслідування або неналежним документуванням кримінально протиправної діяльності. Це суттєво підвищує рівень латентності незаконного заволодіння майном юридичних осіб та формує у правопорушників відчуття безкарності.

Корупція та рейдерство перебувають у тісному взаємозв'язку, що підтверджується не лише характером механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю, а й окремими кількісними показниками правозастосовної практики. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень та судової практики свідчить, що орієнтовно у 60–70 % випадків рейдерських посягань незаконне встановлення контролю над юридичними особами супроводжується використанням корупційних механізмів у сфері державної реєстрації, нотаріальної діяльності або судового захисту корпоративних прав. При цьому у близько 45–50 % випадків незаконне внесення змін до державних реєстрів здійснюється за участю або за сприяння державних реєстраторів чи інших осіб, уповноважених на проведення реєстраційних дій.

Зазначимо, що аналіз кількісно-якісних показників протиправного заволодіння майном юридичних осіб також свідчить про наявність прямої залежності між рівнем латентності рейдерських посягань та корупційною вразливістю державних інституцій. Так, упродовж 2020–2025 років орієнтовний рівень латентності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, зріс із 55–60 % до 67–72 %. Однією з причин такого зростання є саме використання корупційних зв'язків для блокування досудового розслідування, затягування судових процедур або маскуванню рейдерських посягань під цивільно-правові та господарські спори.

Суттєвий кореляційний зв'язок простежується також між поширенням рейдерства та рівнем порушень у сфері державної реєстрації. За даними Міністерства юстиції України та результатами аналізу практики розгляду скарг у сфері державної реєстрації, значна частина оскаржених реєстраційних дій пов'язана саме зі зміною складу учасників юридичних осіб, переоформленням корпоративних прав або зміною керівництва підприємств без належного волевиявлення законних власників. У багатьох випадках такі дії супроводжуються використанням підроблених документів, фіктивних рішень загальних зборів або неправомірним доступом до електронних реєстрів.

Крім того, аналіз сучасних рейдерських схем свідчить, що найбільш поширеними сферами незаконного встановлення корпоративного контролю залишаються аграрний сектор, будівництво, нерухомість та підприємства, пов'язані із земельними ресурсами. Саме у цих сферах найчастіше поєднуються високий рівень економічної зацікавленості з корупційною вразливістю процедур державної реєстрації та судового захисту корпоративних прав.

Таким чином, наведені показники свідчать про наявність стійкого кореляційного зв'язку між рівнем корупції та поширенням рейдерських посягань. Корупція фактично виступає одним із ключових механізмів забезпечення латентності, організованості та ефективності незаконного заволодіння майном юридичних осіб, що обумовлює необхідність посилення антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, цифрового

моніторингу реєстраційних дій та кримінально-правового реагування на використання службового становища у механізмі рейдерських схем.

Інформаційно-технологічні детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації набувають дедалі більшого значення у сучасних умовах цифровізації державного управління, корпоративних процедур та систем державної реєстрації. Активне впровадження електронних реєстрів, цифрових сервісів, дистанційних механізмів ідентифікації та електронного документообігу, з одного боку, сприяє спрощенню господарської діяльності та підвищенню ефективності адміністративних процедур, а з іншого — створює нові можливості для реалізації рейдерських схем із використанням кіберінструментів, втручання в інформаційні системи та незаконного доступу до корпоративних даних.

Однією з ключових інформаційно-технологічних детермінант є недостатній рівень захисту державних електронних реєстрів та інформаційних систем. Практика свідчить, що незаконне встановлення корпоративного контролю дедалі частіше реалізується через несанкціоноване внесення змін до державних реєстрів, використання викрадених або скомпрометованих електронних ключів, підроблення електронних документів та незаконний доступ до інформаційних систем. У таких випадках цифрові технології фактично перетворюються на інструмент легалізації рейдерських посягань.

Суттєвий вплив має також недостатній рівень цифрової безпеки самих суб'єктів господарювання. Значна частина підприємств не використовує сучасних механізмів кіберзахисту, багатофакторної автентифікації, систем моніторингу доступу до корпоративних даних або внутрішнього контролю за використанням електронних цифрових підписів. У результаті рейдерські схеми можуть реалізовуватися шляхом отримання незаконного доступу до корпоративної документації, електронних ключів або інформаційних систем підприємства. Особливо вразливими залишаються малі та середні підприємства, які не мають достатніх ресурсів для забезпечення належного рівня цифрової безпеки.

Окремою проблемою є використання інформаційно-комунікаційних технологій для приховування або координації рейдерських схем. Сучасні організовані групи активно використовують анонімні електронні сервіси, зашифровані канали зв'язку, дистанційні механізми подання документів та інші цифрові інструменти, що ускладнює виявлення, документування та доказування відповідної кримінально протиправної діяльності. У поєднанні з високим рівнем латентності це суттєво ускладнює діяльність правоохоронних органів у сфері протидії незаконному встановленню корпоративного контролю.

Важливим фактором є також недостатня інтеграція інформаційних систем державних органів та відсутність автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій. На практиці це призводить до ситуацій, коли незаконні зміни у державних реєстрах не виявляються своєчасно, а власники корпоративних прав дізнаються про факт незаконного переоформлення активів або зміни керівництва вже після завершення реєстраційних процедур. Відсутність єдиної системи аналізу ризикових операцій та автоматичного інформування про підозрілі корпоративні зміни також підвищує рівень латентності рейдерських посягань.

Крім того, інформаційно-технологічні детермінанти тісно пов'язані з трансформацією сучасного рейдерства у цифрову форму. Якщо раніше незаконне встановлення корпоративного контролю переважно здійснювалося шляхом фізичного захоплення підприємств або використання паперових документів, то сьогодні дедалі частіше рейдерські схеми реалізуються через маніпулювання електронними реєстрами, цифровими підписами, корпоративними інформаційними системами та електронними сервісами державного управління.

Таким чином, інформаційно-технологічні детермінанти є одним із найбільш динамічних факторів поширення сучасного рейдерства. Їх наявність обумовлює необхідність посилення цифрового захисту державних реєстрів, удосконалення систем кібербезпеки суб'єктів господарювання, впровадження автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій та формування

спеціалізованих механізмів кримінологічного запобігання цифровим формам незаконного встановлення корпоративного контролю.

Воєнно-політичні детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації набули особливого значення в умовах повномасштабної збройної агресії проти України та запровадження воєнного стану. Сучасні воєнно-політичні процеси суттєво впливають на функціонування економіки, стабільність корпоративних відносин, діяльність державних інституцій та ефективність механізмів захисту корпоративних прав, що створює додаткові можливості для поширення рейдерських посягань і незаконного встановлення корпоративного контролю.

Однією з ключових воєнно-політичних детермінант є загальна дестабілізація економічного та управлінського середовища в умовах воєнного стану. Значна кількість підприємств зазнала руйнувань, втрати активів, вимушеної релокації або порушення виробничих і логістичних процесів. У таких умовах суб'єкти господарювання нерідко втрачають можливість належного контролю за корпоративною документацією, діяльністю структурних підрозділів та змінами у державних реєстрах, що створює сприятливі умови для незаконного встановлення корпоративного контролю.

Суттєвий вплив має також переміщення бізнесу та вимушена релокація підприємств із територій активних бойових дій або тимчасово окупованих територій. У багатьох випадках підприємства функціонують у кризовому режимі, мають обмежений доступ до документації, електронних ключів, реєстраційних документів та корпоративних архівів. Це підвищує ризики використання підроблених документів, незаконного переоформлення корпоративних прав або внесення змін до державних реєстрів без відома законних власників підприємств.

Окремою воєнно-політичною проблемою є послаблення деяких механізмів державного контролю та збільшення навантаження на правоохоронні органи, судову систему та органи державної реєстрації. В умовах воєнного стану значна частина ресурсів держави спрямовується на забезпечення оборони та національної безпеки, що може негативно впливати на

ефективність контролю у сфері корпоративних відносин та запобігання економічним кримінальним правопорушенням. У результаті окремі рейдерські схеми залишаються поза належною увагою правоохоронних органів або розслідуються із суттєвими затримками.

Важливим фактором є також підвищення рівня економічної вразливості стратегічно важливих підприємств, особливо у сферах аграрного виробництва, логістики, енергетики, будівництва та нерухомості. В умовах воєнного стану контроль над такими активами набуває не лише економічного, а й стратегічного значення, що підвищує рівень зацікавленості організованих груп у незаконному встановленні корпоративного контролю над відповідними суб'єктами господарювання.

Крім того, воєнно-політичні процеси сприяють зростанню рівня латентності рейдерських посягань. В умовах воєнного стану окремі факти незаконного заволодіння майном юридичних осіб можуть залишатися непоміченими через обмежені можливості власників бізнесу оперативно реагувати на незаконні корпоративні зміни, складність доступу до судового захисту або фізичну неможливість здійснення контролю за діяльністю підприємства на територіях, наближених до зони бойових дій.

Окремого значення набуває також використання воєнного стану як формального приводу для маніпулювання корпоративними процедурами, зміни структури власності або приховування незаконних реєстраційних дій. У деяких випадках рейдерські схеми можуть маскуватися під антикризові заходи, процедури релокації бізнесу або відновлення діяльності підприємств після бойових дій.

Таким чином, воєнно-політичні детермінанти суттєво впливають на сучасний стан поширення протиправного заволодіння майном юридичних осіб та обумовлюють трансформацію рейдерства у більш латентну, організовану та технологічну форму кримінально протиправної діяльності. Їх наявність потребує посилення державного контролю у сфері корпоративних відносин в умовах воєнного стану, удосконалення механізмів захисту корпоративних прав релокованих підприємств, підвищення рівня цифрової безпеки бізнесу та

формування спеціалізованих механізмів кримінологічного запобігання рейдерству в умовах воєнно-політичної нестабільності.

Варто зазначити, що воєнний стан та пов'язані з ним воєнно-політичні процеси перебувають у прямому кореляційному зв'язку зі зростанням ризиків протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій. Повномасштабна збройна агресія проти України суттєво вплинула на функціонування економіки, стабільність корпоративних відносин, діяльність державних інституцій та рівень захищеності суб'єктів господарювання, що створило додаткові можливості для активізації рейдерських посягань. Аналіз статистичних показників свідчить, що після початку повномасштабної війни кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном юридичних осіб, демонструє тенденцію до зростання.

Наявна динаміка свідчить про існування взаємозалежності між воєнно-політичною нестабільністю та поширенням рейдерських посягань. Одним із ключових факторів такої кореляції є суттєве зростання економічної вразливості суб'єктів господарювання в умовах війни. Руйнування підприємств, релокація бізнесу, порушення логістичних ланцюгів, дефіцит фінансових ресурсів та послаблення внутрішнього корпоративного контролю створюють сприятливе середовище для незаконного встановлення корпоративного контролю. Особливо вразливими залишаються підприємства аграрного сектору, будівництва, нерухомості та суб'єкти господарювання, пов'язані із земельними ресурсами або об'єктами критичної інфраструктури.

Суттєвий кореляційний зв'язок простежується також між воєнним станом та рівнем латентності рейдерських посягань. У 2020 році орієнтовний рівень латентності незаконного заволодіння майном юридичних осіб становив 55–60 %, тоді як у 2025 році він зріс до 67–72 %. Це обумовлено тим, що в умовах війни власники підприємств нерідко втрачають можливість здійснювати належний контроль за корпоративними процедурами, своєчасно реагувати на незаконні реєстраційні дії або оперативно звертатися до правоохоронних органів і суду. Крім того, значне навантаження на державні інституції та переорієнтація ресурсів держави на забезпечення оборони і національної

безпеки можуть негативно впливати на ефективність протидії економічним кримінальним правопорушенням.

Окрему небезпеку становить використання воєнного стану як інструменту маскуванню незаконних корпоративних змін. У практичній діяльності окремі рейдерські схеми реалізуються під виглядом антикризових заходів, релокації підприємств, зміни структури управління або відновлення діяльності суб'єктів господарювання після бойових дій. У таких умовах воєнно-політична нестабільність фактично створює додаткові можливості для прихованого незаконного встановлення корпоративного контролю.

Таким чином, війна виступає не лише зовнішнім кризовим фактором, а й потужною детермінантою трансформації сучасного рейдерства, що безпосередньо впливає на рівень поширення, організованості та латентності протиправного заволодіння майном юридичних осіб. Це обумовлює необхідність формування спеціалізованих механізмів захисту корпоративних прав в умовах воєнного стану, посилення контролю за реєстраційними процедурами щодо релокованих підприємств та удосконалення системи кримінологічного запобігання рейдерству в умовах воєнно-політичної нестабільності.

Морально-психологічні детермінанти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації охоплюють сукупність деформацій правосвідомості, моральних установок, поведінкових моделей та психологічних чинників, які формують толерантне ставлення до незаконного встановлення корпоративного контролю та сприяють поширенню рейдерських практик у сфері господарської діяльності. Їх вплив проявляється як на рівні окремих учасників корпоративних відносин, так і на рівні суспільного сприйняття економічної злочинності, корупції та незаконних механізмів перерозподілу власності.

Однією з ключових морально-психологічних детермінантів є правовий нігілізм та низький рівень правової культури у сфері корпоративних відносин. У частини учасників господарської діяльності зберігається сприйняття рейдерства як «ефективного» способу отримання контролю над активами,

особливо в умовах економічної нестабільності та високого рівня конкуренції. У таких випадках незаконне заволодіння майном юридичних осіб нерідко виправдовується економічною доцільністю, недосконалістю законодавства або переконанням у можливості уникнення юридичної відповідальності.

Суттєвий вплив має також толерантність до корупційних практик та використання неформальних механізмів вирішення корпоративних конфліктів. У практичній діяльності нерідко спостерігається готовність окремих учасників господарських відносин використовувати адміністративний ресурс, корупційні зв'язки або незаконний вплив на державні органи для досягнення економічної вигоди. Така деформація морально-правових установок сприяє легітимізації протиправної поведінки та знижує рівень суспільного осуду рейдерських посягань.

Окремою морально-психологічною проблемою є зростання рівня соціальної напруги, економічної тривожності та психологічної нестабільності в умовах воєнного стану. Війна, економічні втрати, нестабільність ринку праці та загальне погіршення соціально-економічної ситуації можуть сприяти посиленню мотивації до незаконного перерозподілу активів та використання кримінально протиправних способів отримання прибутку. У таких умовах частина осіб може розглядати рейдерство як спосіб швидкого економічного збагачення або компенсації фінансових втрат.

Важливим фактором є також низький рівень корпоративної етики та внутрішньої культури управління у деяких суб'єктів господарювання. Відсутність належних механізмів добросовісного корпоративного управління, нехтування принципами прозорості, внутрішнього контролю та захисту корпоративних прав створюють додаткові умови для корпоративних конфліктів, які можуть трансформуватися у рейдерські посягання.

Крім того, морально-психологічні детермінанти тісно пов'язані з високим рівнем латентності незаконного заволодіння майном юридичних осіб. У багатьох випадках потерпілі суб'єкти господарювання не звертаються до правоохоронних органів через недовіру до системи правосуддя, переконання у неефективності захисту корпоративних прав або побоювання подальшого тиску

з боку учасників рейдерських схем. Це сприяє формуванню відчуття безкарності у правопорушників та подальшому поширенню рейдерських практик.

Таким чином, морально-психологічні детермінанти мають суттєвий вплив на поширення протиправного заволодіння майном юридичних осіб, оскільки формують сприятливе соціально-психологічне середовище для легітимізації незаконних механізмів перерозподілу власності. Їх наявність обумовлює необхідність підвищення рівня правової культури у сфері корпоративних відносин, формування нетерпимості до корупційних та рейдерських практик, зміцнення довіри до правоохоронної та судової системи, а також розвитку механізмів корпоративної етики та добросовісного управління.

Отже, проведений аналіз детермінантів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій свідчить, що сучасне рейдерство має складний багатофакторний характер та формується під впливом взаємопов'язаних соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, корупційних, інформаційно-технологічних, воєнно-політичних і морально-психологічних чинників. Їх сукупний вплив створює сприятливе криміногенне середовище для незаконного встановлення корпоративного контролю, поширення рейдерських схем та підвищення рівня латентності відповідних кримінальних правопорушень.

Установлено, що ключовими детермінантами рейдерства виступають економічна нестабільність суб'єктів господарювання, недосконалість кримінального та реєстраційного законодавства, недостатня ефективність державного контролю у сфері корпоративних відносин, високий рівень корупції у системі державної реєстрації та судового захисту корпоративних прав, а також активна цифровізація корпоративних процедур за недостатнього рівня кіберзахисту державних реєстрів і суб'єктів господарювання. Окремого значення набувають воєнно-політичні процеси, які в умовах воєнного стану суттєво підвищують рівень економічної вразливості підприємств, ускладнюють механізми державного контролю та сприяють трансформації рейдерства у більш латентну й організовану форму кримінально протиправної діяльності.

Водночас встановлено, що значний вплив на поширення незаконного заволодіння майном юридичних осіб мають морально-психологічні фактори, зокрема правовий нігілізм, толерантність до корупційних практик, низький рівень корпоративної етики та недовіра до правоохоронної і судової системи. Саме поєднання економічних, організаційних, корупційних та психологічних чинників формує умови для функціонування сучасних рейдерських механізмів та забезпечує високий рівень їх латентності.

У зв'язку з цим ефективне запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій потребує комплексного підходу, який поєднуватиме вдосконалення кримінального законодавства, модернізацію системи державної реєстрації, посилення антикорупційного контролю, підвищення рівня цифрової безпеки суб'єктів господарювання, розвиток міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів та формування належного рівня правової культури у сфері корпоративних відносин. Лише системне усунення комплексу зазначених детермінант дозволить підвищити ефективність кримінологічного запобігання рейдерству та забезпечити належний рівень захисту корпоративних прав і економічної безпеки держави.

2.3. Кримінологічна класифікація осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації

Кримінологічна класифікація осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, має важливе значення для формування ефективної системи кримінологічного запобігання рейдерству та вдосконалення механізмів кримінально-правової запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю. Дослідження особи правопорушника дозволяє виявити типові соціально-демографічні, професійні, психологічні, морально-правові та криміногенні характеристики учасників рейдерських схем, а також встановити особливості їх мотивації, способів організації протиправної діяльності та механізмів взаємодії між окремими співучасниками.

Сучасне рейдерство характеризується високим рівнем організованості, складним багатокомпонентним механізмом реалізації та активним використанням правових, адміністративних, фінансових і цифрових інструментів. У зв'язку з цим особи, які вчиняють протиправне заволодіння майном юридичних осіб, нерідко мають спеціальні знання у сфері корпоративного, господарського, реєстраційного або інформаційного права, володіють досвідом роботи у сфері державної реєстрації, фінансового управління, юриспруденції чи корпоративного адміністрування, а також використовують корупційні зв'язки та сучасні інформаційно-комунікаційні технології для реалізації незаконного встановлення корпоративного контролю.

Особливістю сучасних рейдерських посягань є також участь у їх механізмі значної кількості різних суб'єктів, серед яких можуть бути організатори рейдерських схем, державні реєстратори, нотаріуси, адвокати, представники охоронних структур, фінансові посередники, ІТ-фахівці та інші особи, які забезпечують юридичний, організаційний, інформаційний або силовий супровід незаконного заволодіння майном юридичних осіб. Це свідчить про високий рівень професіоналізації та організованості відповідної кримінально протиправної діяльності.

Водночас кримінологічне дослідження особи рейдера має важливе значення не лише для характеристики механізмів вчинення кримінального правопорушення, а й для встановлення системи детермінант відповідної протиправної поведінки, формування типології учасників рейдерських схем та розроблення ефективних заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій.

Під рейдером зазвичай розуміють професійного виконавця або організатора незаконного захоплення майна чи корпоративного контролю, який використовує комплекс правових, адміністративних, фінансових, інформаційних та нерідко кримінально протиправних механізмів для досягнення поставленої мети. У багатьох випадках рейдер виступає як

найманий спеціаліст, що діє в інтересах замовника захоплення та забезпечує практичну реалізацію рейдерської схеми [86].

Для встановлення контролю над підприємством рейдери можуть використовувати широкий спектр протиправних методів. До найбільш поширених належать:

- 1) підроблення установчих, реєстраційних або корпоративних документів;
- 2) фальсифікація рішень органів управління підприємства;
- 3) використання підроблених або незаконно отриманих судових рішень;
- 4) незаконне внесення змін до державних реєстрів;
- 5) знищення або підроблення реєстрів власників акцій чи корпоративних прав;
- 6) незаконне переоформлення корпоративного контролю;
- 7) створення паралельних органів управління підприємством;
- 8) штучне розмивання пакетів акцій шляхом додаткових емісій;
- 9) незаконне відчуження акцій або активів підприємства;
- 10) використання корупційних зв'язків у судових, правоохоронних чи реєстраційних органах;
- 11) застосування інформаційного тиску та так званого «чорного PR».

Особливу небезпеку становить використання корупційних механізмів та адміністративного ресурсу, оскільки це дозволяє рейдерам створювати видимість законності своїх дій та суттєво ускладнює захист прав законних власників. У багатьох випадках саме взаємодія між організаторами рейдерського захоплення та окремими представниками державних інституцій стає ключовим фактором успішної реалізації незаконного встановлення корпоративного контролю.

Метою рейдера зазвичай є отримання контролю над найбільш ліквідними активами підприємства в інтересах замовника захоплення. Після встановлення такого контролю активи можуть бути перепродані, виведені з власності підприємства, використані для подальших фінансових операцій або інтегровані

в інші бізнес-проекти. У ряді випадків рейдерське захоплення супроводжується фактичним припиненням діяльності підприємства, ліквідацією його виробничої бази чи незаконним виведенням майна.

Таким чином, рейдерство є складним організованим явищем, реалізація якого потребує координації дій багатьох суб'єктів та використання комплексу юридичних, фінансових, адміністративних і кримінально протиправних механізмів, спрямованих на незаконний перерозподіл права власності та корпоративного контролю.

У сучасній науковій та експертній літературі рейдерів класифікують за різними критеріями залежно від способів здійснення рейдерських дій, характеру використовуваних механізмів, організаційної структури, суб'єктного складу та кінцевої мети захоплення. Такий підхід дозволяє більш повно дослідити природу рейдерства, особливості його реалізації та рівень суспільної небезпеки відповідних протиправних посягань.

Одним із основних критеріїв класифікації є характер використання незаконних та неринкових інструментів встановлення контролю над підприємством. За цим критерієм рейдери можуть застосовувати:

- переважно корпоративно-правові механізми;
- адміністративний ресурс;
- фінансові та інформаційні інструменти;
- силові методи впливу;
- комплексні комбіновані схеми із поєднанням різних способів

захоплення.

Залежно від рівня організованості та колективності дій рейдерство може здійснюватися:

- окремими особами (рейдерами-одинаками);
- організованими групами;
- взаємопов'язаними мережами осіб;
- злочинними організаціями, що спеціалізуються на корпоративних

захопленнях.

Найбільшу суспільну небезпеку становлять організовані форми рейдерства, оскільки вони передбачають наявність чіткої координації дій, розподілу ролей між учасниками, використання професійного юридичного та фінансового супроводу, а також можливість залучення корупційних зв'язків у державних органах.

За суб'єктним складом дослідники виокремлюють приватне та державне рейдерство. Приватне рейдерство здійснюється в інтересах окремих фізичних осіб, комерційних структур або фінансово-промислових груп з метою отримання корпоративного контролю чи заволодіння активами підприємства.

Натомість державне рейдерство пов'язується з використанням державного або адміністративного ресурсу для незаконного втручання у діяльність суб'єктів господарювання, примусового перерозподілу власності чи встановлення контролю над підприємствами за участю або сприяння окремих представників органів державної влади чи місцевого самоврядування.

За кінцевою спрямованістю рейдерські захоплення поділяють на інвестиційні та ліквідаційні.

Інвестиційне рейдерство має на меті подальше використання підприємства як функціонуючого бізнесу, інтеграцію його у структуру нового власника або отримання прибутку від подальшої господарської діяльності. У таких випадках агресор зацікавлений у збереженні активів, виробничих потужностей та економічного потенціалу підприємства.

Ліквідаційне рейдерство, навпаки, спрямоване переважно на швидке виведення, розподіл або продаж окремих ліквідних активів підприємства. У результаті такого захоплення підприємство часто припиняє свою діяльність, а його майно реалізується або передається третім особам.

За характером використовуваних технологій рейдерські атаки можуть базуватися:

- на переважному використанні силових механізмів;
- на застосуванні корпоративних, реєстраційних та юридичних технологій;

- на поєднанні силових, інформаційних, фінансових і правових інструментів.

Силове рейдерство супроводжується фізичним захопленням підприємства, блокуванням доступу до майна, використанням охоронних структур або незаконного примусу. Корпоративне рейдерство реалізується через маніпуляції з акціями, корпоративними правами, реєстраційними процедурами, судовими рішеннями чи органами управління підприємства. [130].

Досліджуючи типологію рейдерів, науковці виокремлюють декілька основних типів суб'єктів, які беруть участь у реалізації рейдерських схем, залежно від їх ролі, рівня організованості, професійної підготовки та способів впливу на процес незаконного встановлення контролю над підприємствами [23].

Тип 1. Новий підприємницький клас (рейдери-замовники)

До цієї категорії належать особи, які, як правило, мають високий рівень освіти, добре орієнтуються у сфері юриспруденції, корпоративного управління, фінансів та сучасного законодавства, зокрема знають його прогалини та способи їх використання у власних інтересах. Для таких осіб характерні високий рівень організованості, прагматизм та орієнтація на досягнення економічного результату будь-якими засобами. Вони володіють значними фінансовими ресурсами, отриманими внаслідок попередніх корпоративних захоплень або інших фінансових операцій, та виступають замовниками рейдерських проєктів, визначаючи стратегічні цілі захоплення.

Тип 2. «Білі комірці» кримінального середовища

Представники цього типу зазвичай мають значний досвід участі у криміналізованих економічних процесах, що сформувалися ще у 1990-х роках. Вони, як правило, уникають публічності та діють через підконтрольні структури або посередників. Їх основна мета полягає у встановленні контролю над конкретними активами — підприємствами, торговельними мережами, земельними ділянками чи іншими ліквідними об'єктами. Такі особи нерідко мають стійкі зв'язки з представниками судової системи, виконавчої влади,

правоохоронних органів та можуть використовувати корупційні механізми для забезпечення реалізації рейдерських схем. Часто до цієї категорії належать колишні працівники правоохоронних органів або особи, пов'язані з кримінальними структурами.

Тип 3. Виконавці

Ця категорія охоплює осіб, які безпосередньо виконують окремі дії у межах рейдерського проєкту. Найчастіше це молоді люди без стабільного соціального становища, належного рівня освіти чи матеріального забезпечення, які залучаються до виконання силових або технічних завдань за грошову винагороду. До їх функцій можуть належати фізичне блокування підприємств, участь у силових конфліктах, пошкодження майна, створення штучних конфліктних ситуацій або інші дії, спрямовані на забезпечення фактичного контролю над об'єктом захоплення.

Тип 4. Виконавці-професіонали

До цієї групи належать професійні учасники рейдерських схем, які спеціалізуються на юридичному, організаційному чи адміністративному супроводі корпоративних захоплень. Вони володіють спеціальними знаннями щодо трансформації незаконних дій у формально правомірну форму, орієнтуються у механізмах судового, реєстраційного та виконавчого провадження, знають особливості функціонування правоохоронної системи та можливі конфлікти інтересів у діяльності державних органів. Такі особи часто забезпечують легалізацію результатів рейдерського захоплення через судові рішення, реєстраційні дії або корпоративні процедури.

Тип 5. Державні чиновники

Окремі дослідники та експерти виділяють державних службовців як один із найбільш небезпечних типів учасників рейдерських процесів. Йдеться про випадки використання адміністративного ресурсу, державних інституцій або повноважень органів влади для сприяння незаконному встановленню контролю над підприємствами чи активами. У цьому контексті використовується поняття «державного рейдерства» або «державного рекету», коли інтереси окремих державних структур, посадових осіб чи пов'язаних із ними суб'єктів

реалізуються шляхом тиску на бізнес, маніпулювання регуляторними процедурами, незаконного втручання у господарську діяльність або використання правоохоронних механізмів у корпоративних конфліктах.

Водночас у межах рейдерських проєктів можуть залучатися й інші учасники — як окремі особи, так і організовані групи. До них можуть належати політичні діячі, представники судової системи, працівники правоохоронних органів, державні реєстратори, нотаріуси, представники засобів масової інформації, працівники контролюючих органів, представники фінансових та охоронних структур.

Участь таких суб'єктів може бути як активною, так і опосередкованою — через інформаційний вплив, адміністративне сприяння, прийняття процесуальних рішень, забезпечення доступу до корпоративної документації або створення умов для реалізації незаконного встановлення контролю над підприємством [85].

Таким чином, рейдерство є складним багаторівневим явищем, у реалізації якого беруть участь різні категорії осіб - від організаторів та фінансових замовників до безпосередніх виконавців, професійних юридичних посередників і представників державних інституцій. Це додатково підтверджує високий рівень організованості сучасних рейдерських схем та необхідність комплексного підходу до їх кримінально-правового запобігання.

У структурі організованих рейдерських схем ключову роль, як правило, відіграє група юридичних та фінансових фахівців, які забезпечують підготовку, координацію та правовий супровід незаконного встановлення контролю над підприємством. Найчастіше до такої групи входять адвокати, юристи корпоративного профілю, фахівці з господарського та кримінального права, а також особи, які мають досвід судової, слідчої або правоохоронної діяльності та відповідні зв'язки у державних органах.

На початковому етапі рейдерського проєкту така група здійснює комплексний збір та аналіз інформації щодо підприємства, яке становить інтерес для замовника захоплення. Предметом дослідження стають:

- історія приватизації або акціонування підприємства;

- законність формування статутного капіталу;
- особливості корпоративної структури;
- порядок проведення емісій акцій;
- наявність корпоративних конфліктів;
- фінансовий стан підприємства;
- можливі порушення у господарській діяльності;
- вразливі місця у внутрішньому управлінні та документації.

Особлива увага приділяється виявленню юридичних або процесуальних порушень, які можуть бути використані для ініціювання цивільно-правового, господарського чи кримінального переслідування власників або керівництва підприємства. На основі отриманої інформації визначаються найбільш уразливі елементи корпоративної структури та формується поетапний план реалізації рейдерського захоплення.

На цьому ж етапі розраховується фінансовий бюджет рейдерської операції, до якого можуть включатися витрати на юридичний супровід, інформаційні кампанії, судові процеси, організацію силового супроводу, а також неофіційні витрати, пов'язані з використанням корупційних механізмів або залученням представників державних структур.

У межах організованої рейдерської групи зазвичай існує чіткий розподіл функцій між учасниками. Окремі особи або підгрупи можуть відповідати за:

- взаємодію із судовими органами;
- організацію реєстраційних дій;
- контакти з правоохоронними органами;
- вплив на податкові чи контролюючі структури;
- інформаційне супроводження;
- фінансове забезпечення операції;
- силову підтримку захоплення.

Окремим елементом рейдерської схеми часто виступає проведення так званої PR-кампанії або інформаційної операції. Її метою є формування у суспільстві, засобах масової інформації чи серед працівників підприємства громадської думки, вигідної для організаторів захоплення. Для цього можуть

використовуватися публікації у медіа, інформаційні вкиди, дискредитація власників або менеджменту підприємства, поширення відомостей про нібито незаконність діяльності компанії чи порушення прав акціонерів.

На завершальному етапі рейдерська операція нерідко супроводжується фактичним силовим встановленням контролю над підприємством. Для цього можуть залучатися приватні охоронні структури, групи фізичної підтримки або інші особи, які забезпечують блокування доступу до майна, зміну керівництва, охорону об'єкта чи усунення законних власників від управління підприємством.

У ряді випадків діяльність таких охоронних структур може опосередковано координуватися через адміністративні або дозвільні механізми, пов'язані з діяльністю органів державної влади чи правоохоронної системи. Це додатково ускладнює запобігання рейдерським захопленням та створює видимість законності відповідних дій [26].

Важливою особливістю рейдерських схем є поетапне залучення учасників лише на тих стадіях, де їх участь є необхідною. Така модель організації дозволяє мінімізувати прямі зв'язки між окремими виконавцями та організаторами захоплення, ускладнює документування кримінально протиправної діяльності та створює додаткові труднощі для правоохоронних органів у процесі доказування [29; 31].

Водночас за наявності достатніх доказів координації дій, попередньої організації, розподілу функцій та спільної мети незаконного встановлення контролю над підприємством діяльність таких осіб може кваліфікуватися як діяльність організованої групи або злочинної організації відповідно до положень кримінального законодавства України.

Як уже зазначалося, характерною особливістю протиправного заволодіння майном підприємств є те, що об'єктом рейдерського посягання може стати як суб'єкт господарювання, який перебуває у кризовому фінансовому стані, так і стабільне та економічно успішне підприємство. Наявність фінансових труднощів не є обов'язковою передумовою рейдерського захоплення, оскільки у багатьох випадках визначальним фактором виступає

економічна привабливість активів підприємства або можливість встановлення контролю над його господарською діяльністю [33].

Серед основних факторів, які підвищують ризик протиправного заволодіння майном юридичної особи, доцільно виокремити такі:

- наявність ліквідних активів або цілісного майнового комплексу - особливий інтерес для рейдерів становлять підприємства, які володіють цінними активами, нерухомістю, земельними ділянками, виробничими потужностями, корпоративними правами або іншими об'єктами, що можуть бути швидко реалізовані чи інтегровані у бізнес-структури агресора;
- наявність стабільних виробничих або торговельних процесів - функціонуюче підприємство з налагодженими бізнес-процесами, ринками збуту, клієнтською базою та прибутковою діяльністю є економічно привабливим об'єктом для встановлення корпоративного контролю;
- наявність не врегульованих корпоративних конфліктів - суперечності між засновниками, акціонерами, учасниками товариства або керівництвом підприємства створюють сприятливі умови для втручання третіх осіб та використання внутрішніх конфліктів у процесі рейдерського захоплення;
- неналежний рівень інформаційної прозорості та корпоративної безпеки - недоліки у веденні корпоративної документації, непрозорість структури власності, слабкий контроль за доступом до інформації, порушення процедур внутрішнього управління або нехтування заходами інформаційної безпеки можуть істотно полегшувати реалізацію рейдерських схем.

Таким чином, об'єктами рейдерських посягань стають не лише фінансово слабкі підприємства, а й економічно успішні компанії, які мають цінні активи або стратегічне значення для потенційних агресорів.

За оцінками фахівців, значна частина витрат під час реалізації рейдерських захоплень пов'язана не стільки з безпосереднім встановленням контролю над підприємством, скільки з використанням корупційних механізмів. Зокрема, суттєві ресурси можуть спрямовуватися на незаконний вплив на представників судової системи, правоохоронних органів, державних

реєстраторів або інших посадових осіб, рішення чи дії яких здатні вплинути на результат корпоративного конфлікту.

Використання корупційних зв'язків дозволяє рейдерам:

- отримувати необхідні судові рішення;
- забезпечувати проведення незаконних реєстраційних дій;
- блокувати діяльність законного керівництва підприємства;
- ініціювати кримінальні провадження щодо власників або менеджменту;
- створювати штучні перешкоди у господарській діяльності;
- забезпечувати силову підтримку захоплення.

Саме тому ефективне запобігання рейдерству неможлива без належного функціонування незалежної судової системи, прозорості діяльності державних органів, мінімізації корупційних ризиків та забезпечення реального захисту права власності [40]. Відсутність таких гарантій створює умови, за яких навіть економічно стабільні та успішні підприємства можуть ставати об'єктами незаконного корпоративного захоплення.

У доповнення до наведеного слід зазначити, що однією з ключових передумов поширення рейдерства в Україні є деформація окремих елементів судової системи та недосконалість процесуального законодавства, що створює ризики корупційного впливу на процес прийняття судових рішень. За таких умов судові та правоохоронні механізми можуть використовуватися не лише для захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а й як інструмент тиску та незаконного встановлення контролю над підприємствами.

У межах рейдерських схем органи державної влади нерідко використовуються агресором для досягнення декількох взаємопов'язаних цілей, зокрема:

- збору конфіденційної інформації щодо діяльності підприємства;
- отримання доступу до корпоративної та фінансової документації;
- здійснення адміністративного або процесуального тиску на власників та керівництво підприємства;

- створення штучних перешкод для нормального функціонування компанії;
- дестабілізації господарської діяльності суб'єкта господарювання;
- забезпечення умов для подальшого встановлення корпоративного контролю.

Аналіз типових механізмів рейдерських захоплень свідчить, що окремі державні органи можуть відігравати важливу роль у реалізації незаконних схем перерозподілу власності. Особливе значення при цьому мають правоохоронні органи, оскільки надані їм законом повноваження дозволяють істотно впливати як на фізичних, так і на юридичних осіб.

Одним із найбільш поширених механізмів тиску на власників підприємств є використання кримінального провадження як інструменту обмеження можливостей особи щодо захисту своїх майнових інтересів. Типовим прикладом може бути незаконне або необґрунтоване застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою, щодо власника або керівника підприємства в межах кримінального провадження, яке нерідко ґрунтується на сумнівних матеріалах, сфабрикованих документах або формальних підставах.

Перебування особи під вартою суттєво обмежує її можливості щодо оперативного реагування на рейдерські дії, координації захисту підприємства, участі у корпоративному управлінні та судових процесах. У таких умовах організатори рейдерського захоплення отримують додаткові можливості для дестабілізації діяльності компанії, перехоплення управлінської ініціативи та встановлення фактичного контролю над активами підприємства.

Не менш поширеним є використання слідчих та процесуальних дій як інструменту тиску безпосередньо на юридичну особу. У межах кримінальних проваджень можуть створюватися формальні підстави для проведення обшуків, виїмок документів, арешту майна або блокування банківських рахунків підприємства. Такі дії нерідко призводять до:

- фактичного блокування господарської діяльності;
- порушення виробничих процесів;

- вилучення корпоративної та бухгалтерської документації;
- обмеження доступу до фінансових ресурсів;
- дестабілізації системи управління підприємством;
- створення негативного інформаційного фону навколо компанії.

Особливо небезпечним є вилучення документів або технічних засобів, що забезпечують функціонування системи офіційного документообігу підприємства, оскільки це може фактично паралізувати роботу компанії та створити передумови для подальших рейдерських дій.

Таким чином, використання правоохоронних, судових та адміністративних механізмів у межах рейдерських схем свідчить про високий рівень організованості сучасного рейдерства та його тісний зв'язок із корупційними ризиками у діяльності державних інституцій. Це обумовлює необхідність посилення гарантій незалежності судової системи, удосконалення процесуального законодавства, забезпечення ефективного контролю за діяльністю правоохоронних органів та створення дієвих механізмів захисту права власності й корпоративної безпеки суб'єктів господарювання.

Ще одним із ключових чинників поширення рейдерства в Україні є високий рівень корумпованості органів, уповноважених здійснювати державну реєстрацію прав, юридичних осіб та корпоративних змін. Корупційні ризики у сфері державної реєстрації протягом тривалого часу набули системного характеру та суттєво впливають на ефективність механізмів захисту права власності і корпоративних прав суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах корупція у реєстраційній сфері нерідко сприймається як складова функціонування окремих адміністративних механізмів, що створює сприятливе середовище для реалізації рейдерських схем. Саме через незаконні або фіктивні реєстраційні дії часто відбувається зміна власників підприємств, керівників, складу учасників товариства, переоформлення корпоративних прав або встановлення контролю над активами юридичних осіб.

Суттєвий негативний вплив на запобігання рейдерству має також недосконалість функціонування державних реєстрів. До основних проблем у цій сфері належать:

- недостатній рівень технічного захисту реєстрів;
- ризики несанкціонованого доступу до інформації;
- недосконалі механізми автентифікації користувачів;
- відсутність належного контролю за внесенням змін до реєстраційних даних;
- недостатній рівень захисту каналів передачі інформації між державними реєстраторами та технічними адміністраторами;
- обмежена ефективність систем внутрішнього аудиту та моніторингу реєстраційних дій.

Окремою проблемою є поєднання принципу відкритості державних реєстрів із недостатнім рівнем інформаційної безпеки. Хоча відкритість даних є важливим елементом демократичної та прозорої системи державного управління, у сфері корпоративних відносин вона може створювати додаткові ризики для захисту права власності та нотаріальної таємниці.

Відомості, що містяться у державних реєстрах, можуть використовуватися для підготовки підроблених документів, фальсифікації корпоративних рішень, незаконного оформлення довіреностей або здійснення інших шахрайських дій. Наявність у відкритому доступі значного обсягу інформації про юридичну особу, її учасників, структуру власності та майновий стан полегшує підготовку рейдерських схем і створює умови для незаконного втручання у діяльність підприємств.

Особливу небезпеку становлять випадки, коли на підставі підроблених або недостовірних документів проводяться незаконні реєстраційні дії щодо:

- зміни складу учасників товариства;
- призначення нового керівництва;
- переоформлення корпоративних прав;
- відчуження майна;
- внесення змін до установчих документів;
- встановлення контролю над підприємством [86].

Наслідки таких дій можуть бути надзвичайно суттєвими, оскільки навіть короткочасне незаконне внесення змін до державних реєстрів дозволяє

рейдерам отримати фактичний контроль над активами, рахунками, документацією та господарською діяльністю підприємства.

Водночас процедура скасування незаконних реєстраційних дій є тривалою та складною. У багатьох випадках для поновлення порушених прав власники змушені роками брати участь у судових процесах, доводити недійсність документів, оскаржувати реєстраційні записи та відновлювати корпоративний контроль над підприємством. При цьому доказування факту підроблення документів або незаконності реєстраційних дій часто ускладнюється використанням формально належно оформлених документів, електронних підписів чи багаторівневих корпоративних схем.

Таким чином, корумпованість реєстраційної системи та технічна недосконалість державних реєстрів створюють одну з ключових передумов для поширення сучасних форм рейдерства. Це обумовлює необхідність комплексного вдосконалення механізмів державної реєстрації, посилення інформаційної безпеки, запровадження ефективного моніторингу реєстраційних дій, підвищення відповідальності державних реєстраторів та забезпечення належного захисту корпоративних прав і права власності суб'єктів господарювання [85].

З урахуванням результатів аналізу 68 матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, доцільно виокремити сучасну кримінологічну типологію осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій в Україні.

Організатори рейдерських схем (приблизно 28 %).

До цієї групи належать особи, які безпосередньо планують механізм незаконного встановлення корпоративного контролю, визначають об'єкт рейдерського посягання, координують діяльність інших учасників та забезпечують фінансування відповідної протиправної діяльності. Як правило, це особи віком 35–55 років, які мають вищу юридичну, економічну або управлінську освіту, досвід підприємницької діяльності та значний рівень соціальних або корупційних зв'язків.

Корупційно-адміністративні учасники (близько 18 %).

До цієї категорії належать державні реєстратори, нотаріуси, службові особи органів державної влади або місцевого самоврядування, які шляхом зловживання службовими повноваженнями забезпечують внесення незаконних змін до державних реєстрів, сприяють використанню підроблених документів або створюють адміністративні перешкоди для законних власників підприємств. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що саме ця група осіб у багатьох випадках забезпечує формальну легалізацію рейдерських схем.

Юридично-консультаційні учасники (приблизно 21 %).

До цієї групи належать адвокати, юристи, корпоративні консультанти та інші фахівці, які забезпечують правовий супровід рейдерських схем, готують фіктивні рішення загальних зборів, договори, статутні документи або інші юридичні конструкції, спрямовані на маскування незаконного встановлення корпоративного контролю під цивільно-правові чи корпоративні спори.

Інформаційно-технологічні учасники (близько 9 %).

Окрему категорію становлять ІТ-фахівці та особи, які забезпечують технічний супровід незаконного встановлення корпоративного контролю. До їх функцій належать втручання в інформаційні системи, використання викрадених електронних ключів, маніпулювання електронними реєстрами, підроблення електронних документів та інші форми цифрового супроводу рейдерських схем. Встановлено, що роль цієї категорії осіб суттєво зростає в умовах цифровізації корпоративних процедур.

Фінансово-посередницькі учасники (приблизно 12 %).

До цієї групи належать особи, які забезпечують фінансове супроводження рейдерських схем, зокрема через використання фіктивних договорів, штучне створення заборгованості, проведення сумнівних фінансових операцій або легалізацію активів після незаконного встановлення корпоративного контролю.

Силові учасники рейдерських схем (близько 7 %).

Цю групу становлять особи, які забезпечують фізичний супровід незаконного встановлення корпоративного контролю, зокрема блокування доступу до підприємства, психологічний тиск на працівників або власників

бізнесу, охорону незаконно захоплених об'єктів чи участь у конфліктних ситуаціях під час реалізації рейдерської схеми. Хоча роль силового компоненту поступово зменшується, у низці випадків він продовжує використовуватися як додатковий механізм тиску.

Формальні або підставні учасники (приблизно 5 %).

До цієї категорії належать особи, які формально виступають новими засновниками, керівниками або представниками юридичної особи, однак фактично не здійснюють реального управління підприємством. Їх використання спрямоване на приховування справжніх організаторів рейдерської схеми та ускладнення встановлення кінцевих бенефіціарів незаконного встановлення корпоративного контролю.

Отже, проведені дослідження кримінологічної типології осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій, а також аналіз 68 матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, свідчать, що сучасне рейдерство в Україні характеризується високим рівнем організованості, професіоналізації та функціонального розподілу ролей між учасниками рейдерських схем. Встановлено, що у близько 72 % досліджених кримінальних проваджень незаконне встановлення корпоративного контролю здійснювалося групою осіб із чітким розподілом функцій між організаторами, юридичними консультантами, державними реєстраторами, фінансовими посередниками та іншими учасниками рейдерських механізмів. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив встановити, що у 64 % випадків реалізація рейдерських схем супроводжувалася використанням незаконних реєстраційних дій, а у 58 % — використанням підроблених документів, фіктивних рішень загальних зборів або незаконним переоформленням корпоративних прав. При цьому у 46 % досліджених випадків встановлено наявність ознак корупційного сприяння з боку державних реєстраторів, нотаріусів або інших службових осіб, що свідчить про тісний взаємозв'язок сучасного рейдерства з корупційними механізмами у сфері державної реєстрації та корпоративного управління.

Дослідження також показало, що сучасне рейдерство дедалі більше трансформується у високотехнологічну форму економічної злочинності. Так, у 37 % досліджених кримінальних проваджень встановлено використання електронних реєстрів, цифрових ключів, електронного документообігу або інших інформаційно-комунікаційних технологій для незаконного встановлення корпоративного контролю. Це свідчить про зростання ролі інформаційно-технологічної складової у механізмі сучасних рейдерських посягань.

Крім того, аналіз кримінальних проваджень дозволив визначити типові характеристики осіб, які беруть участь у рейдерських схемах. У більшості випадків організаторами незаконного заволодіння майном юридичних осіб виступали особи віком від 35 до 55 років, які мали вищу юридичну, економічну або управлінську освіту, досвід підприємницької діяльності або роботи у сфері корпоративного управління. У близько 41 % випадків учасники рейдерських схем раніше вже брали участь у корпоративних конфліктах, господарських спорах або інших економічних правопорушеннях.

Висновки до Розділу 2

1. Аналіз кількісних показників засвідчив тенденцію до поступового зростання кількості випадків протиправного заволодіння майном підприємств після 2022 року, незважаючи на високий рівень латентності відповідної злочинності. Встановлено, що реальні масштаби рейдерства істотно перевищують офіційні статистичні показники, оскільки значна частина таких кримінальних правопорушень маскується під господарські, корпоративні або цивільно-правові спори. Найбільша концентрація рейдерських ризиків характерна для регіонів із високим рівнем економічної активності, а також для аграрного сектору, ринку нерухомості, логістичної інфраструктури та підприємств стратегічного значення.

Дослідження структури відповідної злочинності дозволило встановити домінування незаконних реєстраційних дій, корпоративних схем та цифрового рейдерства, тоді як частка силових способів незаконного заволодіння майном

поступово зменшується. В умовах воєнного стану особливої актуальності набули посягання на релокований бізнес, об'єкти критичної інфраструктури, аграрні підприємства та підприємства, діяльність яких має стратегічне значення для забезпечення економічної стійкості держави.

2. Проведений аналіз детермінантів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій свідчить, що сучасне рейдерство має складний багатофакторний характер та формується під впливом взаємопов'язаних соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, корупційних, інформаційно-технологічних, воєнно-політичних і морально-психологічних чинників. Їх сукупний вплив створює сприятливе криміногенне середовище для незаконного встановлення корпоративного контролю, поширення рейдерських схем та підвищення рівня латентності відповідних кримінальних правопорушень.

3. Проведений аналіз кримінальних проваджень та статистичних показників дозволив сформулювати авторську кримінологічну типологію осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій. Встановлено, що сучасне рейдерство характеризується високим рівнем організованості та професіоналізації, а найбільш поширеними категоріями є організатори корпоративних схем (близько 28 %), корупційно орієнтовані учасники - державні реєстратори, нотаріуси та посадові особи (22 %), а також особи, які спеціалізуються на використанні цифрових технологій та втручанні в інформаційні системи (14 %). Це свідчить про трансформацію рейдерства у складну високотехнологічну форму економічної злочинності.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИПРАВНОМУ ЗАВОЛОДІННЮ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації

Загальносоціальні заходи запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації становлять систему економічних, соціальних, правових, організаційних, інформаційних та управлінських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють поширенню рейдерства. На відміну від спеціально-кримінологічних заходів, загальносоціальне запобігання орієнтоване не лише на безпосереднє запобігання окремим кримінальним правопорушенням, а насамперед на формування стабільного соціально-економічного та правового середовища, у якому можливості незаконного встановлення корпоративного контролю будуть суттєво обмежені.

Одним із ключових напрямів загальносоціального запобігання є забезпечення економічної стабільності та підтримки суб'єктів господарювання. Економічна нестабільність, фінансова вразливість підприємств, кризові явища у сфері господарювання та значний рівень тінізації економіки створюють сприятливі умови для рейдерських посягань. У зв'язку з цим важливого значення набуває реалізація державних програм підтримки малого та середнього бізнесу, розвиток прозорого інвестиційного середовища, зменшення адміністративного тиску на підприємництво та забезпечення стабільності господарських відносин.

Україна поступово впроваджує політику відкритості для внутрішніх та іноземних інвестицій, що розглядається як один із ключових напрямів забезпечення економічного розвитку держави, модернізації виробництва та інтеграції у світовий економічний простір. Водночас одним із найбільш

суттєвих факторів, що негативно впливають на формування сприятливого інвестиційного клімату, залишається проблема рейдерства.

На сучасному етапі рейдерство набуло в Україні масштабного та системного характеру, створюючи реальні загрози стабільності господарського обороту, гарантіям права власності та економічній безпеці держави. Незаконні корпоративні захоплення суттєво підривають довіру інвесторів до національної правової системи, знижують рівень захищеності бізнесу та формують високі інвестиційні ризики.

Варто зазначити, що за своєю природою антирейдерський захист включає широкий спектр правових, організаційних, економічних, інформаційних та управлінських заходів. У структурі такої системи можна виокремити:

- превентивні заходи, спрямовані на недопущення виникнення умов для рейдерської атаки;
- контрзаходи, що застосовуються безпосередньо під час або після спроби незаконного захоплення підприємства.

Превентивний компонент антирейдерського захисту передбачає насамперед формування ефективної системи корпоративного управління, забезпечення прозорості структури власності, належне юридичне оформлення активів, контроль за станом реєстраційних даних, удосконалення фінансової дисципліни та створення внутрішньої системи економічної безпеки підприємства. Контрзаходи, своєю чергою, можуть включати судовий захист, оперативне реагування на незаконні реєстраційні дії, інформаційний супровід конфлікту, взаємодію з правоохоронними органами та застосування законних механізмів фізичного захисту майна.

У сучасних умовах рейдерство набуває ознак системного соціально-економічного явища, що створює загрозу не лише окремим підприємствам або галузям економіки, а й стабільності ринкового середовища та економічній безпеці держави загалом. Поширення незаконних механізмів перерозподілу власності негативно впливає на інвестиційний клімат, підриває довіру до інституту приватної власності, дестабілізує господарський оборот та стримує розвиток підприємницької діяльності.

Саме тому більшість економічно розвинених держав приділяють значну увагу формуванню спеціального законодавства та інституційних механізмів протидії рейдерству. У багатьох європейських країнах функціонують спеціалізовані механізми контролю за корпоративними поглинаннями, системи захисту прав акціонерів, а також дієві процедури моніторингу реєстраційних і корпоративних дій.

В Україні ж проблема рейдерства тривалий час характеризувалася недостатньою ефективністю державного реагування. Значна кількість рейдерських атак залишалася фактично безкарною через недосконалість законодавства, високий рівень корупції, слабкість судової та правоохоронної систем, а також наявність прогалин у сфері державної реєстрації та корпоративного управління. У зв'язку з цим удосконалення законодавчої бази та створення комплексної системи антирейдерського захисту є об'єктивно необхідними умовами забезпечення економічної безпеки держави.

Останніми роками в Україні значного поширення набули рейдерські схеми, пов'язані з використанням так званих «чорних реєстраторів» та недобросовісних нотаріусів. Активізація цього різновиду рейдерства значною мірою обумовлена реформуванням системи державної реєстрації речових прав та юридичних осіб, проведеним у 2015 році. Унаслідок зазначеної реформи було ліквідовано централізовану державну реєстраційну службу, а її повноваження передано широкому колу суб'єктів державної реєстрації, зокрема державним реєстраторам органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, а також нотаріусам.

Одночасно із децентралізацією системи державної реєстрації було значно спрощено доступ до державних реєстрів, а паперові правовстановлюючі документи втратили статус обов'язкового підтвердження права власності. Хоча такі зміни були спрямовані на спрощення адміністративних процедур та цифровізацію державних сервісів, на практиці вони створили додаткові можливості для зловживань у сфері державної реєстрації та сприяли поширенню рейдерських захоплень.

Сутність зазначеної рейдерської схеми полягає у незаконному внесенні змін до державних реєстрів щодо права власності на майно, корпоративних прав або права управління юридичною особою. Як правило, реалізація такої схеми здійснюється у декілька послідовних етапів.

На початковому етапі за допомогою підроблених документів, фальсифікованих корпоративних рішень або неправосудних судових рішень до відповідного державного реєстру вносяться недостовірні відомості про перехід права власності чи корпоративного контролю до підставної особи. Одночасно із цим відомості про законного власника можуть бути змінені або видалені. Таким чином створюється формальна юридична підстава для подальшого встановлення контролю над майном або підприємством.

Наступним етапом є фактичне захоплення об'єкта, що нерідко супроводжується застосуванням фізичного або психологічного тиску. Законні власники та працівники підприємства можуть бути позбавлені доступу до приміщень, документації, фінансових ресурсів чи систем управління підприємством. При цьому особи, які здійснюють захоплення, формально посилаються на внесені до державного реєстру зміни, створюючи видимість законності своїх дій.

Завершальним етапом рейдерської схеми зазвичай виступає відчуження захопленого майна або корпоративних прав на користь так званого «добросовісного набувача». У багатьох випадках майно перепродається декілька разів через ланцюг підконтрольних осіб або фіктивних правочинів, що суттєво ускладнює процес відновлення порушених прав законного власника та повернення активів.

Особливу суспільну небезпеку цього виду рейдерства становить використання формально законних механізмів державної реєстрації для легалізації незаконного перерозподілу власності. Використання недоліків системи державних реєстрів, корупційних зв'язків та прогалин у механізмах контролю за діяльністю реєстраторів і нотаріусів створює серйозні загрози стабільності цивільного обороту, гарантіям права власності та інвестиційній безпеці держави.

У зв'язку з цим особливого значення набуває необхідність удосконалення системи державної реєстрації, посилення контролю за законністю реєстраційних дій, підвищення рівня захисту державних реєстрів та встановлення ефективних механізмів кримінально-правової відповідальності за незаконне втручання у сферу державної реєстрації прав власності та корпоративного контролю [13].

Державна влада в Україні тривалий час реагувала на поширення рейдерства із суттєвим запізненням, що значною мірою було обумовлено недооцінкою масштабів та суспільної небезпеки цього явища на початкових етапах його розвитку. У період становлення ринкової економіки та приватизаційних процесів законодавче регулювання корпоративних відносин, державної реєстрації та захисту права власності залишалося фрагментарним і недостатньо адаптованим до нових економічних реалій. Це створило сприятливі умови для формування та поширення різноманітних схем незаконного перерозподілу власності [66]

Доцільно відмітити, що в сучасних умовах універсального механізму захисту підприємства від рейдерських посягань не існує, оскільки способи незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання постійно трансформуються та адаптуються до змін у законодавстві й економічному середовищі. Водночас ефективність рейдерської атаки значною мірою залежить від рівня підготовленості підприємства до потенційних загроз, структури корпоративного управління, стану правового забезпечення діяльності та наявності комплексної системи превентивного захисту.

У науковій літературі обґрунтовано наголошується, що одним із найбільш ефективних напрямів протидії рейдерству є саме превентивний захист підприємства. Зокрема, слушною є позиція Т. М. Бабич, відповідно до якої стратегічною метою превентивного захисту має бути максимальне підвищення вартості потенційного захоплення підприємства для рейдера, унаслідок чого реалізація рейдерської атаки стає економічно не вигідною та нерентабельною.

З огляду на це система антирейдерського захисту повинна будуватися за принципом багаторівневої оборони, що передбачає створення декількох

взаємопов'язаних механізмів захисту права власності, корпоративного контролю та активів підприємства. Власник або керівництво суб'єкта господарювання мають своєчасно формувати ефективну структуру корпоративного управління, забезпечувати прозорість механізмів прийняття рішень та мінімізувати можливості використання внутрішніх корпоративних конфліктів у рейдерських схемах.

Досвід економічно розвинених держав свідчить, що ефективне запобігання рейдерству повинна здійснюватися комплексно - як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і на рівні державної політики. Такий підхід обумовлений багатофакторним характером рейдерства, яке поєднує елементи корпоративних конфліктів, економічної злочинності, корупції, зловживань у сфері державного управління та недосконалості правового регулювання.

На державному рівні запобігання рейдерству має реалізовуватися шляхом формування й упровадження цілісної антирейдерської політики, спрямованої на забезпечення належного захисту права власності, корпоративних прав та стабільності господарського обороту. Водночас на рівні окремого підприємства важливе значення має створення ефективної системи самозахисту від можливих рейдерських посягань.

Хоча кожна рейдерська атака має індивідуальний характер і реалізується із використанням специфічних механізмів, у науковій та практичній площині можна виокремити низку загальних напрямів антирейдерського самозахисту підприємств.

Першим і одним із найбільш важливих напрямів є юридичний захист підприємства. Його основою виступає формування чіткої та стабільної системи корпоративного управління, належне юридичне оформлення права власності та забезпечення прозорості корпоративної історії підприємства. Особливе значення має:

- наявність законної та документально підтвердженої історії приватизації;
- належне оформлення корпоративних прав;

- чіткий розподіл повноважень органів управління;
- систематичний правовий аудит установчих і корпоративних документів;
- контроль за станом державної реєстрації майнових і корпоративних прав.

Належний юридичний супровід діяльності підприємства значною мірою ускладнює можливість використання правових прогалин або корпоративних конфліктів у рейдерських схемах.

Другим важливим напрямом є соціальний захист підприємства, який передбачає роботу з трудовим колективом, профспілковими організаціями, колишніми працівниками та іншими особами, пов'язаними з діяльністю підприємства. Практика свідчить, що внутрішні конфлікти, незадоволення працівників або відсутність ефективної комунікації часто використовуються рейдерами для отримання внутрішньої інформації та дестабілізації діяльності суб'єкта господарювання.

У межах соціального захисту важливе значення мають:

- формування позитивного іміджу підприємства;
- підтримання належної корпоративної культури;
- реалізація програм соціальної відповідальності;
- благодійна діяльність;
- ефективна взаємодія із засобами масової інформації та громадськістю.

Такі заходи сприяють зміцненню репутації підприємства та підвищують рівень суспільної підтримки у випадку можливих конфліктних ситуацій.

Третім напрямом є фінансовий захист підприємства, який передбачає забезпечення прозорості фінансової діяльності та мінімізацію ризиків порушення фінансового й податкового законодавства. Значна кількість рейдерських атак реалізується через використання фінансових порушень, штучне створення заборгованості або ініціювання процедур банкрутства.

У зв'язку з цим важливими складовими фінансового захисту є:

- ведення прозорості бухгалтерської та податкової звітності;

- регулярне проведення внутрішнього аудиту;
- контроль за фінансовими ризиками;
- своєчасне виявлення проблемної кредиторської заборгованості;
- запобігання використанню незаконних фінансових схем.

Прозорість фінансової діяльності значно зменшує можливості використання фінансових інструментів у рейдерських схемах.

Четвертим напрямом є фізичний захист підприємства, який включає комплекс практичних заходів щодо забезпечення безпеки майнових об'єктів та персоналу. У багатьох випадках об'єктом рейдерського інтересу виступає саме нерухоме майно підприємства, тому фізична охорона виробничих приміщень, адміністративних будівель, складів та інших об'єктів має важливе значення.

До заходів фізичного захисту належать:

- організація професійної охорони підприємства;
- контроль доступу до об'єктів;
- використання систем відеоспостереження;
- забезпечення охорони документації та матеріальних цінностей;
- розроблення алгоритмів реагування на спроби силового захоплення.

Суттєве значення у системі загальносоціального запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій має антикорупційна політика держави, оскільки саме корупція у сфері державної реєстрації, нотаріальної діяльності, судового захисту корпоративних прав та діяльності окремих правоохоронних органів залишається одним із ключових чинників поширення рейдерства в Україні. Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у близько 46 % випадків незаконного встановлення корпоративного контролю наявні ознаки корупційного сприяння з боку державних реєстраторів, нотаріусів або інших службових осіб, які шляхом зловживання повноваженнями забезпечували внесення незаконних змін до державних реєстрів, переоформлення корпоративних прав або зміну керівництва підприємств без відома законних власників.

Практика свідчить, що однією з найбільш поширених корупційних схем у сфері рейдерства є незаконне проведення реєстраційних дій на підставі

підроблених документів або фіктивних рішень загальних зборів учасників юридичної особи. Наприклад, у низці кримінальних проваджень державні реєстратори здійснювали переоформлення корпоративних прав або зміну директора підприємства на підставі документів, підписи у яких були підробленими, або за відсутності реального волевиявлення учасників товариства. У подальшому це створювало формальні юридичні підстави для встановлення контролю над активами підприємства, блокування рахунків, зміни статутних документів або незаконного відчуження майна.

Поширеним механізмом залишається також використання так званих «чорних реєстраторів» - осіб, які систематично здійснюють сумнівні або незаконні реєстраційні дії за винагороду. Наявність значної кількості реєстраційних повноважень, недостатній рівень автоматизованого контролю та обмеженість механізмів оперативного блокування незаконних змін створюють умови для повторного використання одних і тих самих реєстраторів у різних рейдерських схемах. У деяких випадках незаконні реєстраційні дії проводилися навіть в інших регіонах України, що ускладнювало своєчасне реагування законних власників підприємств та правоохоронних органів.

Окрему проблему становить використання корупційних механізмів у судовій сфері. У практичній діяльності рейдерські схеми нерідко супроводжуються отриманням судових рішень про забезпечення позову, арешт корпоративних прав або заборону проведення реєстраційних дій, які фактично використовуються як інструмент тиску на законних власників підприємств. В окремих випадках судові процедури можуть використовуватися для легалізації незаконного встановлення корпоративного контролю або створення штучних юридичних перешкод для повернення майна законним власникам.

Суттєвий вплив на поширення рейдерства має також недостатній рівень цифрового контролю за діяльністю державних реєстраторів та нотаріусів. На практиці значна частина незаконних реєстраційних дій здійснюється у позаробочий час, із використанням скомпрометованих електронних ключів або шляхом внесення великої кількості змін до реєстрів протягом короткого

проміжку часу. Водночас чинна система моніторингу таких дій не забезпечує належного автоматичного виявлення ризикових операцій.

У зв'язку з цим доцільним є посилення антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації та корпоративного управління шляхом впровадження комплексних цифрових механізмів моніторингу. Насамперед пропонується створення окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій, до якого автоматично вноситимуться відомості про багаторазові зміни засновників, керівників або місцезнаходження юридичних осіб протягом короткого періоду часу, проведення реєстраційних дій у позаробочий час, використання реєстраторів із підвищеним рівнем скарг або проведення масових реєстраційних операцій одним суб'єктом державної реєстрації. Наявність таких ризик-індикаторів дозволить автоматично формувати повідомлення для Міністерства юстиції України та правоохоронних органів про потенційні рейдерські загрози.

Крім того, доцільним є законодавче закріплення обов'язкової відеофіксації всіх нотаріальних та реєстраційних дій, пов'язаних зі зміною корпоративних прав, керівництва або складу учасників юридичної особи, із подальшим збереженням відповідних матеріалів у централізованій електронній системі. Це дозволить суттєво підвищити рівень доказовості у кримінальних провадженнях, ускладнить використання підставних осіб та фіктивних документів, а також створить додаткові механізми персональної відповідальності державних реєстраторів і нотаріусів.

Важливого значення набуває також автоматизація окремих процедур державної реєстрації та мінімізація впливу людського фактору на прийняття реєстраційних рішень. Зокрема, доцільним є впровадження систем автоматичного сповіщення власників корпоративних прав про будь-які зміни у державних реєстрах, багатофакторної автентифікації при проведенні реєстраційних дій та механізмів автоматичного тимчасового блокування підозрілих реєстраційних операцій до проведення додаткової перевірки.

Окремим напрямом загальносоціального запобігання є забезпечення належного рівня цифрової безпеки корпоративних і державних інформаційних

систем. Сучасне рейдерство дедалі частіше реалізується через використання електронних реєстрів, цифрових підписів, дистанційних механізмів державної реєстрації та втручання в інформаційні системи. Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у близько 37 % випадків незаконного встановлення корпоративного контролю використовувалися електронні реєстри, викрадені або скомпрометовані цифрові ключі, підроблені електронні документи чи інші інформаційно-комунікаційні технології. Це свідчить про трансформацію сучасного рейдерства у високотехнологічну форму економічної злочинності, у межах якої цифрові механізми фактично стають одним із ключових інструментів незаконного заволодіння корпоративними правами та активами юридичних осіб.

Практика свідчить, що одним із найбільш поширених способів реалізації цифрових рейдерських схем є незаконне використання електронних цифрових підписів державних реєстраторів, нотаріусів або посадових осіб підприємств. У низці кримінальних проваджень встановлено випадки внесення незаконних змін до державних реєстрів у позаробочий час або з використанням електронних ключів, доступ до яких був отриманий шляхом кіберзлому, фішингових атак або неналежного зберігання засобів електронної ідентифікації. У результаті здійснювалися незаконні зміни керівництва підприємств, складу учасників юридичних осіб або переоформлення корпоративних прав без відома законних власників.

Окрему небезпеку становить недостатній рівень інтегрованого контролю за ризиковими реєстраційними діями. На практиці система державної реєстрації не завжди забезпечує автоматичне виявлення нетипових або потенційно небезпечних змін, зокрема багаторазової зміни засновників чи керівників протягом короткого періоду часу, масових реєстраційних дій одним реєстратором або проведення реєстраційних операцій щодо підприємств із високим рівнем корпоративного конфлікту. Це створює сприятливі умови для прихованої реалізації рейдерських схем та суттєво ускладнює їх своєчасне виявлення.

У зв'язку з цим необхідним є комплексне удосконалення системи цифрового захисту державних реєстрів та корпоративних інформаційних систем. Насамперед доцільним є впровадження багатофакторної автентифікації для всіх суб'єктів державної реєстрації, використання додаткового біометричного підтвердження особи при проведенні реєстраційних дій, а також автоматичного сповіщення власників корпоративних прав про будь-які зміни у державних реєстрах через декілька незалежних каналів комунікації.

Важливим також є створення системи автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних операцій із використанням алгоритмів аналізу поведінкових та технічних ризик-індикаторів. Зокрема, система повинна автоматично фіксувати спроби масових реєстраційних змін, проведення реєстраційних дій у позаробочий час, використання IP-адрес із підвищеним рівнем ризику, а також повторне використання реєстраторів, щодо яких уже надходили скарги або відкривалися дисциплінарні чи кримінальні провадження. У разі виявлення таких ризикових операцій доцільним є автоматичне тимчасове блокування відповідних реєстраційних дій до проведення додаткової перевірки.

Крім того, необхідним є посилення вимог до цифрової безпеки самих суб'єктів господарювання. Доцільним видається законодавче закріплення обов'язкового внутрішнього аудиту цифрової безпеки для стратегічно важливих підприємств, використання захищених механізмів зберігання електронних ключів, впровадження корпоративних систем контролю доступу до електронних документів та періодичне оновлення засобів кіберзахисту. Особливого значення набуває також проведення систематичних навчань щодо цифрової безпеки для посадових осіб підприємств та суб'єктів державної реєстрації.

Таким чином, забезпечення належного рівня цифрової безпеки державних реєстрів та корпоративних інформаційних систем є одним із ключових напрямів загальносоціального запобігання сучасному рейдерству, оскільки саме цифровізація корпоративних процедур у поєднанні з недостатнім рівнем

кіберзахисту створює нові криміногенні можливості для незаконного встановлення корпоративного контролю.

Крім того, у сучасних умовах особливого значення набуває забезпечення стабільності функціонування бізнесу в умовах воєнного стану, оскільки повномасштабна збройна агресія суттєво підвищила економічну вразливість суб'єктів господарювання та створила додаткові криміногенні ризики у сфері захисту корпоративних прав. Проведений аналіз статистичних показників свідчить, що після початку повномасштабної війни кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, демонструє тенденцію до зростання: якщо у 2022 році було зареєстровано 603 відповідних кримінальних правопорушення, то у 2025 році їх кількість зросла до 874. Одночасно збільшився й орієнтовний рівень латентності рейдерських посягань - із 55–60 % у 2020 році до 67-72 % у 2025 році. Це свідчить про наявність прямого кореляційного зв'язку між воєнно-політичною нестабільністю, економічною кризою та поширенням механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю.

В умовах воєнного стану значна кількість підприємств зазнала руйнувань, втрати активів, вимушеної релокації або порушення виробничих і логістичних процесів. Особливо вразливими залишаються підприємства аграрного сектору, будівництва, логістики, енергетики та суб'єкти господарювання, пов'язані із земельними ресурсами або об'єктами критичної інфраструктури. У багатьох випадках релоковані підприємства функціонують в умовах обмеженого доступу до корпоративної документації, електронних ключів, бухгалтерських архівів та систем внутрішнього контролю, що створює додаткові можливості для використання підроблених документів, незаконного переоформлення корпоративних прав або маніпулювання державними реєстрами.

Окрему проблему становить використання воєнного стану як формального приводу для прихованої реалізації рейдерських схем. На практиці незаконні зміни керівництва підприємств, переоформлення корпоративних прав або незаконне відчуження активів можуть маскуватися під антикризові заходи, процедури релокації бізнесу, відновлення діяльності підприємств після бойових

дій або зміну структури управління у зв'язку з воєнними ризиками. Водночас значне навантаження на державні органи та переорієнтація ресурсів держави на забезпечення оборони й національної безпеки нерідко ускладнюють своєчасне реагування на відповідні рейдерські посягання.

У зв'язку з цим важливими елементами загальносоціального запобігання рейдерству в умовах воєнного стану повинні стати підтримка релокованих підприємств, спрощення процедур відновлення господарської діяльності, забезпечення захисту корпоративних прав суб'єктів господарювання, що постраждали внаслідок бойових дій, а також посилення контролю за реєстраційними процедурами щодо стратегічно важливих об'єктів. Доцільним видається впровадження спеціального режиму моніторингу реєстраційних дій щодо підприємств критичної інфраструктури, аграрного сектору та релокованого бізнесу, автоматичне інформування власників про будь-які зміни у державних реєстрах, а також тимчасове посилення процедур перевірки документів при зміні корпоративних прав або керівництва таких підприємств.

Крім того, необхідним є створення спеціалізованих механізмів захисту корпоративних прав підприємств, що перебувають на територіях, наближених до зони бойових дій, або зазнали руйнувань внаслідок воєнних дій. Важливого значення набуває також розвиток цифрових механізмів дистанційного контролю за корпоративними процедурами та забезпечення належного рівня кіберзахисту релокованих підприємств, які нерідко функціонують в умовах підвищених інформаційно-технологічних ризиків.

Таким чином, ефективна система запобігання рейдерству повинна поєднувати державні механізми захисту права власності із комплексною системою внутрішнього самозахисту підприємства. Лише поєднання правових, організаційних, фінансових, соціальних та фізичних заходів дозволяє мінімізувати ризики незаконного захоплення підприємств та забезпечити стабільність функціонування суб'єктів господарювання в умовах сучасного економічного середовища [46, с. 84-85].

Водночас слушною є позиція С. М. Москаленка щодо того, що ефективна протидія рейдерству значною мірою залежить від своєчасного впровадження

підприємством комплексу організаційних, правових, фінансових та управлінських заходів превентивного характеру. Науковець обґрунтовано зазначає, що навіть відносно прості механізми корпоративного та економічного захисту здатні суттєво ускладнити реалізацію рейдерської атаки та знизити привабливість підприємства для потенційних агресорів.

Одним із найбільш ефективних способів протидії рейдерству є концентрація акціонерного капіталу або викуп часток у тих учасників чи акціонерів, які фактично не беруть участі в діяльності підприємства. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики використання міноритарних пакетів акцій у корпоративних конфліктах, а також ускладнює можливість отримання рейдерами доступу до корпоративних механізмів впливу на діяльність суб'єкта господарювання.

Важливим превентивним заходом є також реструктуризація структурних підрозділів підприємства зі зміною їх організаційно-правового статусу. Подібні заходи можуть бути спрямовані на оптимізацію системи управління активами, розмежування функцій між окремими юридичними особами та підвищення рівня захищеності найбільш цінних майнових комплексів.

Серед механізмів корпоративного захисту окреме значення має контрольне скуповування акцій та проведення додаткової емісії цінних паперів. Такі інструменти можуть використовуватися для недопущення концентрації корпоративних прав у руках потенційних рейдерів та збереження контролю над підприємством з боку основних власників.

Важливу роль у системі антирейдерського захисту відіграє також чітке визначення правового статусу майна та проведення своєчасної переоцінки активів підприємства. В умовах підвищеного ризику рейдерських посягань доцільною може бути структуризація власності із використанням дочірніх підприємств та інших організаційних механізмів розподілу активів. У практиці корпоративного захисту інколи застосовуються також механізми створення контрольованої заборгованості або передання окремих об'єктів нерухомості та активів у заставу чи користування в межах кредитних відносин, що ускладнює можливість їх швидкого незаконного відчуження.

Суттєве значення має недопущення виникнення та накопичення простроченої кредиторської заборгованості. Практика свідчить, що саме механізми скупки боргів підприємства та ініціювання процедур банкрутства нерідко використовуються рейдерами як інструмент встановлення контролю над активами суб'єкта господарювання.

Не менш важливим напрямом є вдосконалення роботи менеджменту та персоналу підприємства. Наявність внутрішніх корпоративних конфліктів, порушень трудових прав працівників або неналежного кадрового управління створює додаткові ризики використання внутрішньої інформації та залучення працівників до реалізації рейдерських схем. У зв'язку з цим важливими є:

- недопущення конфліктних ситуацій у трудовому колективі;
- дотримання вимог трудового законодавства;
- забезпечення ефективної системи внутрішньої комунікації;
- підтримання належного рівня корпоративної культури.

Особливого значення набуває також підвищення загальної культури ведення бізнесу суб'єктами господарювання. Прозорість фінансової діяльності, дотримання принципів добросовісної конкуренції, підтримання позитивної ділової репутації та відмова від використання незаконних схем господарювання сприяють зниженню ризиків рейдерських атак та підвищують рівень довіри до підприємства з боку партнерів, інвесторів і державних органів.

У сучасних умовах важливим елементом економічної безпеки підприємства є використання службами безпеки методів конкурентної розвідки. Йдеться про систематичний моніторинг інформації щодо потенційних корпоративних конфліктів, змін у структурі власності, руху акцій, судових спорів, дій конкурентів та інших факторів, які можуть свідчити про підготовку рейдерської атаки [93; 94].

Крім того, вагому роль у запобіганні рейдерству може відігравати взаємодія підприємства із громадськістю та засобами масової інформації. Публічне висвітлення фактів незаконного втручання у діяльність суб'єкта господарювання, залучення громадського контролю та формування суспільного

резонансу нерідко виступають додатковим стримувальним фактором для потенційних рейдерів [80, с. 119; 95].

Обговорюючи питання ефективності механізмів протидії рейдерству, доцільно погодитися з позицією С. М. Москаленка, який наголошує на необхідності комплексного підходу до боротьби з незаконними захопленнями підприємств. З огляду на складний та багатоаспектний характер рейдерства, ефективна протидія цьому явищу потребує поєднання правових, організаційних, інформаційних та інституційних заходів.

Одним із важливих елементів протидії рейдерству науковець визначає активну участь громадськості та засобів масової інформації. Публічне висвітлення фактів рейдерських атак, незаконного втручання у діяльність підприємств, корупційних проявів або неправомірних судових рішень має важливе превентивне та суспільно-контрольне значення. Розголос у засобах масової інформації сприяє приверненню уваги державних органів, громадськості та бізнес-середовища до конкретних випадків порушення права власності, а також ускладнює реалізацію незаконних схем через підвищення рівня суспільного контролю.

У сучасних умовах інформаційна відкритість та медійний супровід корпоративних конфліктів можуть виступати додатковим механізмом стримування потенційних рейдерів, особливо у випадках, коли незаконні дії здійснюються за участю корумпованих посадових осіб або із використанням неправосудних судових рішень.

Поряд із тим позиція щодо необхідності «силового» відстоювання об'єктів потребує правового уточнення. Захист підприємства від протиправного захоплення має здійснюватися виключно в межах чинного законодавства та із дотриманням принципу верховенства права. У цьому контексті йдеться насамперед про використання законних механізмів фізичної охорони майна, забезпечення контролю доступу до об'єктів, залучення професійних охоронних структур та реалізацію права на необхідний захист від протиправних дій. Практика свідчить, що оперативне реагування на спроби незаконного проникнення або блокування діяльності підприємства нерідко дозволяє

мінімізувати негативні наслідки рейдерської атаки на початкових етапах її реалізації.

Важливе значення у системі запобіганні рейдерству мають також скоординовані дії правоохоронних органів держави. Зокрема, ефективна боротьба з рейдерством потребує належної взаємодії між Службою безпеки України, Національною поліцією України, Офісом Генерального прокурора та іншими правоохоронними та контролюючими органами.

Координація діяльності зазначених інституцій має бути спрямована на своєчасне виявлення ознак підготовки рейдерських атак, припинення незаконних реєстраційних дій, документування фактів підроблення документів, корупційних правопорушень і незаконного втручання у господарську діяльність.

Водночас однією з ключових передумов ефективного запобігання рейдерству залишається реальна боротьба з корупцією. Саме високий рівень корумпованості окремих представників судової системи, правоохоронних органів, державних реєстраторів та інших посадових осіб традиційно розглядається як один із головних факторів поширення рейдерства в Україні.

У зв'язку з цим особливого значення набуває:

- забезпечення реальної незалежності судової влади;
- посилення відповідальності суддів, правоохоронців та державних службовців за участь у рейдерських схемах;
- удосконалення механізмів внутрішнього контролю та дисциплінарної відповідальності;
- забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення;
- підвищення прозорості діяльності державних органів [80, с. 119].

Водночас важливу роль у запобіганні рейдерству відіграє й сам бізнес, який повинен забезпечувати належний рівень корпоративної, фінансової, інформаційної та юридичної безпеки. Лише поєднання державної антирейдерської політики з ефективною системою превентивного самозахисту

підприємств здатне забезпечити належний рівень захисту права власності та стабільність функціонування економічної системи держави [155, с. 573-580].

На підставі аналізу сучасних механізмів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, статистичних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, матеріалів кримінальних проваджень та сучасних воєнно-політичних і цифрових викликів нами виокремлено пріоритетні напрями загальносоціального запобігання рейдерству, які відповідають сучасним умовам трансформації незаконного встановлення корпоративного контролю.

Першим напрямом є створення системи автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій та цифрового антирейдерського контролю. У зв'язку зі зростанням кількості рейдерських схем, пов'язаних із незаконним використанням електронних реєстрів, цифрових підписів та дистанційних механізмів державної реєстрації, доцільним є створення окремого Реєстру ризикових реєстраційних дій, до якого автоматично вноситимуться відомості про багаторазову зміну керівників або засновників підприємств, проведення реєстраційних дій у позаробочий час, масові реєстраційні операції одним реєстратором або повторне використання суб'єктів державної реєстрації, щодо яких уже надходили скарги чи відкривалися дисциплінарні провадження. Також доцільним є впровадження механізму автоматичного тимчасового блокування ризикових реєстраційних дій до проведення додаткової перевірки Міністерством юстиції України.

Другим напрямом є посилення цифрової безпеки державних реєстрів та корпоративних інформаційних систем. Установлено, що близько 37 % досліджених рейдерських посягань супроводжувалися використанням цифрових технологій, електронних ключів або втручанням в інформаційні системи. У зв'язку з цим доцільним є законодавче закріплення обов'язкової багатофакторної автентифікації при проведенні реєстраційних дій, впровадження біометричної ідентифікації державних реєстраторів і нотаріусів, автоматичного інформування власників корпоративних прав про будь-які зміни

у державних реєстрах, а також обов'язкового аудиту цифрової безпеки для стратегічно важливих підприємств.

Третім напрямом є посилення антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації та корпоративного управління. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у близько 46 % випадків рейдерських посягань наявні ознаки корупційного сприяння з боку державних реєстраторів, нотаріусів або інших службових осіб. У зв'язку з цим доцільним є запровадження обов'язкової відеофіксації всіх нотаріальних та реєстраційних дій щодо зміни корпоративних прав, створення системи автоматичного аналізу дисциплінарних ризиків у діяльності державних реєстраторів, а також тимчасове автоматичне блокування доступу до реєстрів для суб'єктів державної реєстрації, щодо яких відкрито кримінальні провадження за фактами незаконних реєстраційних дій.

Четвертим напрямом є формування спеціального механізму захисту релокованого та постраждалого внаслідок війни бізнесу. В умовах воєнного стану суттєво зросла економічна вразливість суб'єктів господарювання, а кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, зросла з 603 у 2022 році до 874 у 2025 році. У зв'язку з цим доцільним є впровадження спеціального режиму моніторингу реєстраційних дій щодо релокованих підприємств, підприємств критичної інфраструктури та суб'єктів господарювання, які функціонують у прифронтових регіонах, а також запровадження додаткової перевірки змін корпоративних прав щодо таких підприємств.

П'ятим напрямом є розвиток системи корпоративного комплаєнсу та внутрішнього антирейдерського захисту бізнесу. Доцільним є законодавче стимулювання впровадження на підприємствах внутрішніх механізмів контролю за корпоративними процедурами, систем оцінки рейдерських ризиків, аудиту цифрової безпеки та механізмів захисту електронного документообігу. Особливого значення набуває також проведення спеціалізованого навчання керівників підприємств щодо сучасних механізмів протидії рейдерству та цифровим загрозам.

Таким чином, сучасна система загальносоціального запобігання рейдерству повинна враховувати цифрову трансформацію корпоративних процедур, високий рівень корупційної вразливості системи державної реєстрації, воєнно-політичні ризики та організований характер сучасних рейдерських схем. У зв'язку з цим зазначені заходи доцільно передбачити в окремому нормативно-правовому акті у сфері запобігання протиправному заволодінню майном юридичних осіб та захисту корпоративних прав, який би визначав систему суб'єктів запобігання рейдерству, механізми цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, особливості захисту стратегічно важливих підприємств і релокованого бізнесу, а також комплекс організаційних, антикорупційних та інформаційно-технологічних заходів протидії сучасним рейдерським механізмам.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи та заходи індивідуально-профілактичного запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації

Спеціально-кримінологічне запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій є одним із ключових напрямів системи протидії сучасному рейдерству та охоплює комплекс спеціалізованих правових, організаційних, інформаційно-аналітичних, оперативно-розшукових і профілактичних заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію та усунення криміногенних чинників, що безпосередньо сприяють незаконному встановленню корпоративного контролю. На відміну від загальносоціального запобігання, яке орієнтоване на усунення широкого комплексу соціально-економічних та правових детермінант злочинності, спеціально-кримінологічні заходи мають цілеспрямований характер і спрямовуються безпосередньо на протидію конкретним механізмам рейдерських посягань, діяльності організованих груп та криміногенним процесам у сфері корпоративних і реєстраційних відносин.

Необхідність удосконалення системи спеціально-кримінологічного запобігання рейдерству обумовлюється суттєвою трансформацією сучасних механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю. Сучасне рейдерство дедалі більше характеризується високим рівнем організованості, професіоналізації та використання складних цифрових, корупційних і правових механізмів. Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у 72 % випадків рейдерські посягання здійснювалися групою осіб із чітким функціональним розподілом ролей, у 64 % випадків супроводжувалися незаконними реєстраційними діями, у 58 % - використанням підроблених документів, а у 37 % - втручанням у електронні інформаційні системи або використанням цифрових технологій. Це свідчить про формування нових криміногенних ризиків, які потребують адаптації системи спеціально-кримінологічного запобігання до сучасних умов цифровізації корпоративних процедур та функціонування організованих економічних кримінальних практик.

Особливого значення проблема спеціально-кримінологічного запобігання рейдерству набуває в умовах воєнного стану, коли економічна нестабільність, релокація бізнесу, послаблення окремих механізмів державного контролю та зростання рівня латентності економічної злочинності створюють додаткові можливості для незаконного заволодіння майном юридичних осіб. У таких умовах підвищується роль правоохоронних органів, органів державної реєстрації, антикорупційних інституцій та спеціалізованих механізмів міжвідомчої взаємодії у сфері оперативного виявлення та припинення рейдерських схем.

У зв'язку з цим спеціально-кримінологічне запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій повинно охоплювати не лише традиційні заходи правоохоронної діяльності, а й сучасні цифрові механізми моніторингу ризикових реєстраційних дій, антикорупційний контроль у сфері державної реєстрації, спеціалізований аналіз корпоративних конфліктів, механізми оперативного блокування незаконних реєстраційних

змін, а також систему профілактичної взаємодії між державними органами та суб'єктами господарювання.

Прийняття перших комплексних антирейдерських заходів на законодавчому рівні відбулося лише у середині 2000-х років, коли рейдерство набуло масового характеру та почало становити реальну загрозу економічній безпеці держави, стабільності господарського обороту й інвестиційній привабливості України. Саме в цей період проблема незаконного захоплення підприємств стала предметом активного обговорення не лише у наукових колах, а й на рівні органів державної влади та правоохоронної системи.

Упродовж останніх п'ятнадцяти років в Україні було ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на протидію рейдерству та вдосконалення механізмів захисту права власності й корпоративних прав суб'єктів господарювання. Зокрема, законодавчі зміни стосувалися:

- удосконалення системи державної реєстрації юридичних осіб і речових прав на нерухоме майно;
- посилення контролю за діяльністю державних реєстраторів і нотаріусів;
- запровадження механізмів оскарження незаконних реєстраційних дій;
- криміналізації окремих форм незаконного заволодіння майном та корпоративними правами;
- удосконалення процедур корпоративного управління;
- запровадження електронних механізмів контролю та моніторингу реєстраційних дій.

Окрему увагу держава почала приділяти цифровізації реєстраційних процедур, створенню електронних реєстрів та підвищенню рівня прозорості у сфері корпоративних правовідносин. Водночас практика застосування відповідного законодавства свідчить, що запроваджені механізми не завжди забезпечують належний рівень захисту права власності, а окремі прогалини у законодавстві та недоліки функціонування державних інституцій продовжують використовуватися у рейдерських схемах.

Таким чином, хоча протягом останніх років в Україні сформовано певну нормативно-правову основу протидії рейдерству, проблема незаконного захоплення підприємств залишається актуальною та потребує подальшого вдосконалення законодавства, посилення інституційних механізмів захисту права власності та забезпечення ефективного функціонування правоохоронної й судової систем.

Одним із перших кроків держави у сфері нормативно-правового забезпечення протидії рейдерству стало ухвалення Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року. Прийняття зазначеного нормативно-правового акта мало важливе значення для підвищення рівня прозорості судової діяльності та забезпечення відкритості судочинства, що розглядалося як один із механізмів запобігання зловживанням у сфері корпоративних і майнових правовідносин.

До ухвалення цього закону доступ до судових рішень був суттєво обмеженим, що створювало сприятливі умови для винесення неправосудних або формально необґрунтованих рішень, які нерідко використовувалися у рейдерських схемах. Відсутність належної публічності судової практики ускладнювала контроль за діяльністю судів, сприяла корупційним ризикам та дозволяла використовувати судові механізми як інструмент незаконного перерозподілу власності.

Основною метою Закону стало забезпечення відкритості судових рішень шляхом створення системи їх офіційного оприлюднення та надання вільного доступу до них. У результаті реалізації положень Закону було створено Єдиний державний реєстр судових рішень, що забезпечив можливість отримання інформації про судові акти у відкритому електронному форматі.

Запровадження відкритого доступу до судових рішень мало важливе значення для протидії рейдерству з декількох причин. По-перше, це сприяло підвищенню рівня прозорості діяльності судової системи та зменшенню можливостей для прихованого ухвалення неправосудних рішень. По-друге, відкритість судової практики дозволила суб'єктам господарювання оперативніше виявляти незаконні судові рішення, що могли використовуватися

для внесення неправомірних змін до державних реєстрів або встановлення контролю над підприємствами. По-третє, функціонування електронного реєстру створило додаткові умови для громадського контролю за діяльністю судових органів.

Водночас практика застосування цього Закону свідчить, що сама по собі відкритість судових рішень не змогла повністю усунути ризики використання судової системи у рейдерських схемах. Незважаючи на створення механізмів публічного доступу до судових актів, проблема винесення сумнівних або неправосудних рішень, які використовувалися для незаконного заволодіння майном та корпоративними правами, тривалий час залишалася актуальною.

Таким чином, ухвалення Закону України «Про доступ до судових рішень» стало важливим етапом формування системи протидії рейдерству в Україні та започаткувало процес підвищення прозорості судової діяльності. Разом із тим ефективність цього механізму значною мірою залежить від належного функціонування судової системи, забезпечення незалежності суддів та реального дотримання принципів законності й верховенства права.

Важливе значення для запобігання рейдерським проявам, пов'язаним із маніпулюванням корпоративними правами учасників господарських товариств, мало також прийняття постанови Пленуму Верховного Суду України про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову від 22 грудня 2006 року № 9 [117].

Прийняття зазначеної постанови було обумовлене необхідністю уніфікації судової практики щодо застосування заходів забезпечення позову, які тривалий час активно використовувалися у рейдерських схемах як інструмент незаконного впливу на діяльність суб'єктів господарювання. До ухвалення відповідних роз'яснень суди нерідко виносили ухвали про забезпечення позову без належної перевірки обґрунтованості заявлених вимог, що створювало можливість для блокування діяльності підприємств, обмеження корпоративних прав учасників товариств, накладення арештів на майно або заборони здійснення управлінських рішень.

Особливу небезпеку становила практика використання забезпечення позову у корпоративних конфліктах, коли за допомогою судових ухвал фактично створювалися передумови для незаконного встановлення контролю над підприємствами. Такі заходи могли застосовуватися для заборони проведення загальних зборів учасників чи акціонерів, блокування рішень органів управління, зміни керівництва підприємства або обмеження реалізації корпоративних прав власників.

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 спрямовувала суди на необхідність дотримання принципів обґрунтованості, співмірності та законності при вирішенні питань щодо забезпечення позову. Зокрема, судам було роз'яснено необхідність перевірки наявності реальної загрози невиконання або утруднення виконання судового рішення, а також недопустимість застосування заходів забезпечення позову, які фактично призводять до вирішення спору по суті ще до ухвалення остаточного рішення у справі [117].

Зокрема, судам заборонялося вживати заходів забезпечення позову, пов'язаних із обмеженням реалізації корпоративних процедур та функціонування органів управління юридичних осіб. Йшлося, зокрема, про недопустимість:

- заборони скликання загальних зборів учасників або акціонерів товариства;
- заборони складення списків акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- заборони надання реєстру акціонерів;
- обмеження надання приміщень для проведення зборів;
- заборони підбиття підсумків голосування з питань порядку денного тощо.

Запровадження таких обмежень було обумовлене поширеною практикою використання механізмів забезпечення позову для блокування діяльності органів управління господарських товариств та незаконного впливу на корпоративне управління. У багатьох випадках відповідні судові ухвали

фактично паралізували діяльність підприємств, унеможливлювали проведення загальних зборів, прийняття управлінських рішень або зміну керівництва, що створювало сприятливі умови для реалізації рейдерських схем.

Окрему увагу у постанові було приділено питанням забезпечення позову у справах щодо захисту трудових та корпоративних прав. Зокрема, судам було роз'яснено недопустимість забезпечення позову шляхом:

- зупинення дії рішення про звільнення позивача;
- зобов'язання відповідача або інших осіб не перешкоджати позивачеві у виконанні попередніх трудових обов'язків.

Такі обмеження пояснювалися тим, що застосування подібних заходів фактично призводило до вирішення спору по суті ще до ухвалення остаточного судового рішення. Іншими словами, інститут забезпечення позову використовувався не як тимчасовий механізм захисту прав, а як інструмент фактичного поновлення особи на посаді або встановлення контролю над діяльністю підприємства без повного судового розгляду справи.

Практика свідчила, що саме через подібні ухвали про забезпечення позову нерідко реалізовувалися рейдерські механізми встановлення контролю над суб'єктами господарювання. Використовуючи судові рішення про тимчасове поновлення на посаді або заборону вчинення певних корпоративних дій, зацікавлені особи отримували можливість впливати на управління підприємством, доступ до документації, фінансових ресурсів та майна.

Важливим етапом формування державної політики у сфері протидії рейдерству стало ухвалення Указ Президента України «Про заходи щодо посилення захисту права власності» від 12 лютого 2007 року № 103/2007. Прийняття зазначеного Указу засвідчило офіційне визнання державою масштабності проблеми рейдерства та необхідності комплексного вдосконалення механізмів захисту права власності й корпоративних прав.

Указом Кабінету Міністрів України за участі Верховного Суду України та Генеральної прокуратури України було доручено здійснити аналіз фактів рейдерства в Україні та за результатами такого аналізу, з урахуванням міжнародного досвіду протидії незаконним захопленням підприємств,

підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство [114; 116].

Зазначене доручення мало принципове значення для розвитку кримінально-правових механізмів захисту права власності, оскільки на той момент українське законодавство не містило окремої комплексної норми, яка б прямо передбачала відповідальність за рейдерські захоплення. Наявні кримінально-правові засоби були фрагментарними та не забезпечували належного рівня протидії складним схемам незаконного встановлення контролю над підприємствами, майном або корпоративними правами.

Особливу увагу в Указі було приділено необхідності забезпечення прав та законних інтересів акціонерів під час вирішення корпоративних конфліктів. Це було обумовлено тим, що значна частина рейдерських схем реалізовувалася саме через маніпулювання корпоративними процедурами, використання недоліків депозитарної системи, незаконне переоформлення корпоративних прав та зловживання механізмами управління акціонерними товариствами.

Крім того, Указом Президента України було доручено розробити та запропонувати внесення змін до законодавства, яке регулює:

- депозитарну діяльність;
- обіг цінних паперів;
- управління корпоративними правами держави.

Такі заходи були спрямовані на підвищення рівня захисту корпоративних прав, удосконалення системи обліку цінних паперів та мінімізацію ризиків незаконного втручання у структуру власності суб'єктів господарювання. Особливого значення це набувало в умовах поширення рейдерських схем, пов'язаних із підробленням реєстрів власників акцій, маніпулюванням депозитарною системою та незаконним переоформленням корпоративних прав.

Прийняття Указу № 103/2007 фактично стало одним із перших комплексних кроків держави у напрямі формування системної антирейдерської політики. Документ започаткував процес удосконалення кримінального, корпоративного та фінансового законодавства, спрямованого на забезпечення захисту права власності та стабільності господарського обороту [115]

Водночас практика подальшого розвитку антирейдерського законодавства свідчить, що ефективність реалізації положень Указу значною мірою залежала не лише від формального вдосконалення нормативно-правової бази, а й від реального функціонування судової системи, діяльності правоохоронних органів та рівня протидії корупційним проявам у сфері державного управління й корпоративних відносин.

Ще однією суттєвою проблемою на той час була відсутність належної міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами, органами державної реєстрації, судовою системою та органами виконавчої влади у сфері протидії рейдерству. Незаконні поглинання та захоплення підприємств мали комплексний характер і нерідко супроводжувалися використанням підроблених документів, корупційних механізмів, незаконних реєстраційних дій та зловживань у сфері корпоративного управління. Водночас діяльність державних органів у цій сфері залишалася фрагментарною та недостатньо скоординованою, що ускладнювало оперативне реагування на рейдерські посягання та створювало умови для високого рівня латентності відповідних кримінальних правопорушень.

Тому з метою забезпечення координації діяльності державних органів, формування єдиного підходу до протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств, а також удосконалення механізмів захисту прав інвесторів і власників корпоративних прав було створено Міжвідомчу комісію з питань захисту прав інвесторів, запобігання протиправному поглинанню та захопленню підприємств відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 257 від 21 лютого 2007 року. Створення зазначеного органу стало одним із перших кроків держави у напрямі формування інституційного механізму координації заходів із запобігання рейдерству, налагодження міжвідомчої взаємодії та вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту права власності та корпоративних прав.

Основною метою діяльності Комісії визначалося сприяння координації дій органів державної влади у сфері захисту прав інвесторів, забезпечення стабільності корпоративних правовідносин та протидії рейдерським проявам.

Крім того, на Комісію покладалися функції підготовки пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері протидії незаконному поглинанню й захопленню підприємств.

З метою виконання покладених завдань Комісія була наділена низкою організаційно-координаційних повноважень. Зокрема, до її компетенції належало:

- проведення моніторингу стану виконання органами виконавчої влади заходів щодо протидії порушенням прав інвесторів, незаконному поглинанню та захопленню підприємств;
- забезпечення оперативного обміну інформацією між державними органами щодо фактів рейдерських проявів;
- організація збору та систематизації інформації про випадки незаконного поглинання й захоплення підприємств;
- аналіз звернень фізичних та юридичних осіб на предмет наявності ознак рейдерства;
- участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів у сфері захисту права власності та корпоративних прав;
- підготовка рекомендацій і пропозицій для Кабінету Міністрів України щодо вдосконалення державної політики у сфері протидії рейдерству;
- інформування громадськості про результати своєї діяльності.

Водночас, як обґрунтовано зазначається у науковій літературі, діяльність Міжвідомчої комісії з питань захисту прав інвесторів, протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств характеризувалася обмеженою ефективністю, що значною мірою було зумовлено відсутністю у неї реальних владних та імперативних повноважень. Комісія фактично виконувала консультативно-координаційну функцію та не мала процесуальних або адміністративних механізмів безпосереднього впливу на діяльність органів державної влади чи суб'єктів, причетних до рейдерських схем.

Рішення Комісії мали переважно дорадчий і рекомендаційний характер, унаслідок чого їх виконання не було обов'язковим для органів державної влади, правоохоронних органів або інших суб'єктів публічного управління.

Відсутність механізмів примусового виконання рішень Комісії істотно обмежувала її можливості щодо оперативного реагування на факти незаконного поглинання та захоплення підприємств.

На практиці це призводило до ситуацій, коли окремі державні органи фактично ігнорували рекомендації Комісії або не вживали належних заходів для усунення виявлених порушень. Крім того, Комісія не була наділена повноваженнями щодо проведення самостійних перевірок, застосування санкцій, скасування незаконних реєстраційних дій чи ініціювання обов'язкових для виконання процедур реагування.

Відсутність дієвого механізму міжвідомчої взаємодії та належного рівня інституційної спроможності суттєво знижувала ефективність функціонування Комісії як елементу державної системи протидії рейдерству. У результаті її діяльність переважно зводилася до збору інформації, аналізу окремих випадків рейдерських захоплень та підготовки рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і практики правозастосування [15, с. 81].

Важливим етапом формування нормативного підходу до розуміння рейдерства в Україні стало офіційне закріплення цього терміна у Декларації цілей та завдань державного бюджету на 2008 рік, схваленій Постановою Кабінету Міністрів України № 316 від 01.03.2007. Саме у зазначеному документі термін «рейдерство» вперше отримав офіційне нормативне тлумачення на рівні державного акта.

Відповідно до положень Декларації рейдерством було визнано протиправне захоплення підприємства. Хоча таке визначення мало досить загальний і лаконічний характер, його поява стала важливим кроком у процесі офіційного визнання державою існування проблеми незаконного заволодіння підприємствами та необхідності формування спеціальних механізмів протидії цьому явищу.

Запровадження нормативного визначення рейдерства мало не лише теоретичне, а й практичне значення. Насамперед це сприяло формуванню єдиного підходу до розуміння сутності рейдерських захоплень у діяльності органів державної влади, правоохоронної системи та суб'єктів господарювання.

Крім того, офіційне використання терміна «рейдерство» у державному нормативному акті засвідчило визнання державою суспільної небезпеки цього явища та необхідності його законодавчого врегулювання [38].

Важливим кроком на шляху законодавчого закріплення заходів з протидії рейдерству стало прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 [105].

Важливе значення у формуванні механізмів протидії рейдерству та вдосконаленні корпоративного законодавства України мало ухвалення Закону України «Про акціонерні товариства», який визначив порядок створення, діяльності, реорганізації, виділу та припинення акціонерних товариств, їхній правовий статус, а також права й обов'язки акціонерів. Одним із ключових завдань зазначеного Закону стало посилення рівня захисту корпоративних прав акціонерів та мінімізація ризиків незаконного встановлення контролю над акціонерними товариствами. Закон був спрямований на вдосконалення механізмів корпоративного управління, забезпечення прозорості діяльності акціонерних товариств і зниження рівня корпоративних конфліктів, які нерідко використовувалися як підґрунтя для реалізації рейдерських схем.

Важливим аспектом закону стало запровадження більш гнучких і водночас чітко регламентованих процедур ухвалення рішень щодо діяльності акціонерного товариства. Законодавець намагався створити баланс між забезпеченням ефективного корпоративного управління та належним захистом прав міноритарних і мажоритарних акціонерів.

Суттєве значення для запобігання рейдерству мало встановлення чіткої заборони на штучне обмеження права власності акціонера, що сприяло зміцненню гарантій реалізації корпоративних прав та захисту інтересів учасників акціонерних товариств.

Однією з найбільш важливих новел стало запровадження обов'язкової бездокументарної форми існування акцій. Відповідно до положень Закону акції акціонерних товариств стали виключно іменними та могли існувати лише у бездокументарній формі. Таке нововведення було спрямоване на мінімізацію ризиків підроблення цінних паперів, маніпуляцій із реєстрами акціонерів та

незаконного переоформлення корпоративних прав, що тривалий час активно використовувалося у рейдерських схемах.

Крім того, Законом було передбачено більш прозорий механізм придбання та відчуження значних пакетів акцій, у тому числі контрольних пакетів. Такі положення сприяли підвищенню прозорості корпоративних відносин, зменшенню ризиків прихованого встановлення контролю над підприємствами та формуванню цивілізованого ринку корпоративного контролю.

Наступним важливим етапом розвитку національного антирейдерського законодавства стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій» та Закону України «Про внесення змін до статті 67 Господарського процесуального кодексу України щодо забезпечення позову». Прийняття зазначених нормативно-правових актів стало реакцією держави на значне поширення рейдерських схем, пов'язаних із використанням недоліків корпоративного, господарського та процесуального законодавства.

Основною метою прийняття цих законів було вдосконалення правових механізмів захисту підприємств, установ та організацій від незаконного встановлення контролю, а також обмеження можливостей використання судових процедур і корпоративних механізмів у рейдерських захопленнях.

Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій» був спрямований на посилення гарантій захисту права власності та корпоративних прав суб'єктів господарювання. Зокрема, законодавчі зміни стосувалися:

- удосконалення порядку діяльності органів управління господарських товариств;
- регулювання процедур скликання та проведення загальних зборів;
- забезпечення належного обліку корпоративних прав;
- посилення контролю за діяльністю реєстраторів і депозитарних установ;

- мінімізації можливостей незаконного переоформлення корпоративних прав.

Особливе значення для протидії рейдерству мало вдосконалення механізмів захисту акціонерів та запровадження додаткових гарантій прозорості корпоративного управління. Законодавець намагався усунути окремі прогалини, які активно використовувалися під час незаконних захоплень підприємств, зокрема через маніпулювання реєстрами акціонерів, проведення фіктивних загальних зборів або незаконну зміну керівництва суб'єкта господарювання.

Прийняття зазначених законів стало важливим етапом формування комплексного механізму протидії рейдерству в Україні. Законодавчі зміни були спрямовані на підвищення рівня захисту корпоративних прав, мінімізацію зловживань процесуальними механізмами та обмеження можливостей незаконного втручання у діяльність суб'єктів господарювання.

Разом із тим практика застосування цих нормативно-правових актів засвідчила, що навіть суттєве вдосконалення законодавства не може повністю усунути проблему рейдерства без належного функціонування судової системи, ефективної діяльності правоохоронних органів та мінімізації корупційних ризиків у сфері державного управління й корпоративних відносин [108].

Подальшим етапом формування державної політики у сфері запобігання рейдерству стало ухвалення Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств», яким було затверджено комплексний план заходів, адресований органам державної виконавчої влади та спрямований на вдосконалення механізмів захисту права власності й корпоративних прав.

Прийняття зазначеного розпорядження засвідчило перехід держави до більш системного підходу у сфері запобігання рейдерству. На відміну від попередніх нормативно-правових актів, які переважно стосувалися окремих аспектів корпоративного або процесуального законодавства, затверджений План заходів передбачав комплексне вдосконалення організаційних, правових і

технічних механізмів захисту суб'єктів господарювання від незаконних захоплень.

Одним із ключових напрямів Плану заходів стало доручення щодо підготовки та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів, спрямованих на посилення протидії рейдерству. Йшлося, зокрема, про необхідність удосконалення кримінального, корпоративного, господарського та процесуального законодавства з метою усунення прогалин, які використовувалися у рейдерських схемах.

Особлива увага приділялася вдосконаленню порядку обігу акцій акціонерних товариств. Необхідність таких змін була обумовлена значною кількістю випадків незаконного переоформлення корпоративних прав, маніпулювання реєстрами власників цінних паперів та використання недоліків депозитарної системи під час рейдерських захоплень.

У зв'язку з цим Планом заходів передбачалося розроблення системи електронного документообігу між учасниками депозитарної системи. Запровадження електронних механізмів обміну інформацією мало сприяти підвищенню прозорості операцій із цінними паперами, мінімізації ризиків підроблення документів та посиленню контролю за рухом корпоративних прав.

Важливим напрямом стало також удосконалення порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих. Необхідність таких змін пояснювалася тим, що процедури банкрутства та санації підприємств нерідко використовувалися як інструмент рейдерського впливу й незаконного встановлення контролю над майном суб'єктів господарювання.

Крім того, План заходів передбачав внесення змін до порядку державної реєстрації права власності, що було спрямовано на мінімізацію можливостей незаконного переоформлення майна та використання недоліків реєстраційної системи у рейдерських схемах. Особливого значення це набувало в умовах поширення практики незаконних реєстраційних дій, здійснюваних із використанням підроблених документів або неправосудних судових рішень [100].

Важливим етапом удосконалення кримінально-правових механізмів запобігання рейдерству стало ухвалення Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Прийняття цього Закону було спрямоване на вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, підвищення рівня захисту корпоративних прав та мінімізацію можливостей використання реєстраційних і корпоративних процедур у рейдерських схемах.

Особливого значення зазначений Закон набув у контексті криміналізації окремих проявів рейдерства. Його положення були спрямовані на усунення низки законодавчих прогалин, які тривалий час використовувалися для незаконного встановлення контролю над юридичними особами, зміни складу учасників або керівництва підприємств, а також незаконного переоформлення корпоративних прав.

Законодавчі зміни стосувалися, зокрема, удосконалення процедур державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, підвищення вимог до достовірності документів, що подаються для проведення реєстраційних дій, а також посилення контролю за діяльністю державних реєстраторів.

Однією з ключових цілей прийняття Закону було ускладнення механізмів незаконної зміни керівництва або складу учасників юридичних осіб на підставі підроблених документів, фіктивних рішень органів управління чи неправосудних судових актів. Саме такі дії традиційно становили основу багатьох рейдерських схем в Україні.

Крім того, закон сприяв посиленню відповідальності за порушення порядку здійснення реєстраційних процедур та створив додаткові правові передумови для притягнення до юридичної відповідальності осіб, причетних до незаконного втручання у діяльність суб'єктів господарювання.

У контексті запобігання рейдерству зазначені зміни мали важливе превентивне значення, оскільки були спрямовані на підвищення рівня

захищеності корпоративних прав, стабільності господарського обороту та прозорості функціонування системи державної реєстрації.

Поряд із тим практика застосування відповідних законодавчих новел засвідчила, що ефективність криміналізації окремих проявів рейдерства значною мірою залежить від належного функціонування системи державної реєстрації, діяльності правоохоронних органів та реального забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за незаконні дії у сфері корпоративних правовідносин [110].

Важливим результатом ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» стало внесення змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на криміналізацію окремих найбільш поширених проявів рейдерської діяльності.

Зокрема, Кримінальний кодекс України було доповнено статтями 205¹ та 206², які закріпили спеціальні склади кримінальних правопорушень у сфері незаконного втручання у діяльність суб'єктів господарювання та протиправного заволодіння їхнім майном.

Стаття 205¹ КК України встановила кримінальну відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця. Запровадження цієї норми було обумовлене значним поширенням рейдерських схем, пов'язаних із використанням підроблених протоколів загальних зборів, довіреностей, статутних документів та інших офіційних документів для незаконної зміни керівництва підприємств, складу учасників або власників корпоративних прав.

Криміналізація таких дій мала важливе превентивне значення, оскільки саме механізми незаконної державної реєстрації тривалий час залишалися одним із найбільш поширених інструментів рейдерських захоплень в Україні. У багатьох випадках протиправне переоформлення корпоративних прав або зміна керівництва підприємства здійснювалися саме на підставі підроблених документів, що подавалися державним реєстраторам.

Не менш важливим кроком стало доповнення Кримінального кодексу України статтею 206², якою встановлено кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи чи організації. Запровадження цієї норми стало фактично першою спробою комплексного кримінально-правового реагування на прояви рейдерства як самостійного суспільно небезпечного явища.

Стаття 206² КК України була спрямована на кримінально-правову охорону права власності та корпоративних прав від незаконного встановлення контролю над суб'єктами господарювання, майновими комплексами або активами підприємств. Її прийняття мало важливе значення для подолання фрагментарності кримінально-правового регулювання у сфері протидії рейдерству, оскільки до цього окремі рейдерські дії кваліфікувалися за різними статтями Кримінального кодексу - шахрайство, самоправство, підроблення документів, зловживання повноваженнями тощо.

Серед законодавчих ініціатив останніх років, спрямованих на вдосконалення механізмів захисту права власності та протидії рейдерству, особливе значення має Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності», ухвалений 06 жовтня 2016 року. У науковій та практичній площині зазначений нормативно-правовий акт отримав назву «антирейдерського» закону, оскільки його положення були спрямовані на усунення найбільш поширених механізмів незаконного заволодіння майном та корпоративними правами через зловживання у сфері державної реєстрації.

Прийняття цього Закону стало реакцією держави на суттєве поширення рейдерських схем, пов'язаних із незаконними реєстраційними діями, використанням підроблених документів, зловживаннями з боку державних реєстраторів і нотаріусів, а також недосконалістю системи електронного документообігу та державних реєстрів.

Одним із ключових напрямів законодавчих змін стало вдосконалення та посилення кримінальної відповідальності за окремі правопорушення, які найчастіше використовувалися у рейдерських схемах. Важливим напрямом

удосконалення антирейдерського законодавства стало посилення юридичної відповідальності за діяння, які найчастіше використовуються під час незаконного заволодіння майном та корпоративними правами. Законодавець підвищив рівень кримінально-правового захисту законної господарської діяльності, передбачив більш сувору відповідальність за фальсифікацію документів, що подаються для проведення державної реєстрації, а також за зловживання повноваженнями з боку суб'єктів, уповноважених на надання публічних послуг, зокрема державних реєстраторів, нотаріусів і виконавців.

Необхідність таких змін була зумовлена поширенням практики використання незаконних реєстраційних дій та підробленої документації як основних механізмів реалізації рейдерських схем. Посилення відповідальності мало на меті створення додаткових правових запобіжників проти неправомірного втручання у сферу власності та корпоративного управління.

Поряд із кримінально-правовими заходами було вдосконалено й механізми адміністративної відповідальності. Зокрема, встановлено більш суворі санкції за недотримання посадовими особами визначених законодавством строків та процедур державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань, а також речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Такі нововведення спрямовані на підвищення прозорості реєстраційних процедур, зміцнення контролю за діяльністю уповноважених суб'єктів та зменшення ризиків незаконного впливу на процеси державної реєстрації.

Водночас комплексних змін зазнала нормативно-правова база, що регламентує державну реєстрацію прав на нерухоме майно, реєстрацію юридичних осіб та громадських об'єднань, порядок припинення нотаріальної діяльності, а також використання електронного підпису й електронного документообігу. У сукупності зазначені новації були спрямовані на підвищення рівня захисту права власності, забезпечення достовірності реєстраційних даних та ускладнення реалізації рейдерських посягань.

Особливого значення набуло вдосконалення механізмів контролю за діяльністю державних реєстраторів і нотаріусів, оскільки практика свідчила про

значну кількість випадків участі окремих посадових осіб у незаконних схемах переоформлення майна та корпоративних прав. Законодавець намагався посилити захист державних реєстрів, ускладнити можливість внесення неправомірних змін до них та підвищити рівень відповідальності за порушення реєстраційного законодавства.

Таким чином, ухвалення «антирейдерського» Закону 2016 року стало важливим етапом розвитку національної системи захисту права власності та протидії незаконному заволодінню майном. Запроваджені законодавчі зміни були спрямовані на вдосконалення реєстраційних процедур, посилення юридичної відповідальності за незаконні дії у сфері державної реєстрації та підвищення рівня захисту майнових і корпоративних прав суб'єктів господарювання [111].

Одним із найбільш важливих нормативно-правових актів останніх років у сфері протидії рейдерству став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності». Прийняття цього Закону було спрямоване на подальше вдосконалення механізмів захисту права власності, усунення прогалин у сфері державної реєстрації майнових і корпоративних прав, а також мінімізацію можливостей використання реєстраційних процедур у рейдерських схемах.

У пояснювальній записці до законопроекту законодавець прямо вказував на наявність системних проблем у сфері державної реєстрації та необхідність усунення механізмів, які створювали сприятливі умови для незаконного заволодіння майном і корпоративними правами. Закон передбачив комплекс змін, спрямованих на підвищення рівня захищеності власників нерухомості та суб'єктів господарювання.

Однією з найбільш важливих новел стало припинення діяльності так званих акредитованих суб'єктів у сфері державної реєстрації. Необхідність такого кроку обґрунтовувалася тим, що значна кількість акредитованих суб'єктів брала участь у сумнівних або відверто незаконних реєстраційних діях, пов'язаних із рейдерськими захопленнями. Практика свідчила, що через недосконалість системи контролю окремі суб'єкти державної реєстрації

використовувалися для незаконного переоформлення права власності, корпоративних прав або внесення неправомірних змін до державних реєстрів.

Важливим елементом антирейдерського захисту стало запровадження обов'язковості нотаріального посвідчення договорів про відчуження корпоративних прав. Метою такого нововведення було ускладнення механізмів незаконного переоформлення часток у статутному капіталі юридичних осіб та посилення контролю за достовірністю правочинів у сфері корпоративних правовідносин.

Крім того, закон упровадив принцип одночасності вчинення нотаріальної дії та державної реєстрації прав. Такий механізм був спрямований на мінімізацію ризиків внесення незаконних змін до реєстрів між моментом посвідчення правочину та проведенням державної реєстрації, що раніше нерідко використовувалося у рейдерських схемах.

Суттєвого посилення зазнала також відповідальність за порушення встановлених реєстраційних процедур. Законодавець прагнув підвищити рівень дисципліни у сфері державної реєстрації та створити додаткові гарантії законності діяльності державних реєстраторів і нотаріусів.

Результати наукових досліджень та аналіз правозастосовної практики дають підстави стверджувати, що поширення рейдерства в Україні має комплексний характер і обумовлене сукупністю взаємопов'язаних факторів. Насамперед серед основних причин поширення рейдерства дослідники виділяють:

- недосконалість і фрагментарність національної нормативно-правової бази;
- наявність прогалин у законодавстві, що регулює корпоративні конфлікти та процедури злиття і поглинання;
- відсутність розвиненого та прозорого фондового ринку;
- високий рівень корумпованості посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів і судової системи;

- недосконалість процесуального законодавства та механізмів виконання судових рішень;
- низьку ефективність діяльності правоохоронних органів, судів та органів примусового виконання рішень;
- сумнівне або незаконне походження активів окремих підприємств, насамперед приватизованих із використанням непрозорих схем;
- недостатній рівень правової підготовки керівництва та юридичних служб суб'єктів господарювання;
- непрозорість фінансової діяльності підприємств, що створює додаткові ризики їх уразливості до рейдерських атак;
- тривалу економічну кризу та фінансову нестабільність значної кількості підприємств.

Особливу увагу дослідники звертають на те, що непрозорість господарської діяльності та використання окремими підприємствами незаконних або напівлегальних схем ведення бізнесу суттєво підвищують ризики рейдерських захоплень. Відповідно, чим більш прозорою, правомірною та структурованою є діяльність суб'єкта господарювання, тим менше можливостей для використання проти нього рейдерських механізмів [112].

Важливу роль у системі спеціально-кримінологічного та інституційного запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій в Україні відіграє Рада бізнес-омбудсмена. Зазначений інститут було створено у 2014 році відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння щодо підтримки Антикорупційної ініціативи для України, підписаного Кабінетом Міністрів України, Європейським банком реконструкції та розвитку, Організацією економічного співробітництва та розвитку, а також провідними бізнес-асоціаціями. Основною метою створення Ради бізнес-омбудсмена стало формування незалежного механізму захисту суб'єктів господарювання від неправомірних дій органів державної влади, корупційного тиску, адміністративних зловживань та інших порушень прав бізнесу.

Одним із ключових напрямів діяльності Ради бізнес-омбудсмена є розгляд скарг суб'єктів господарювання щодо неправомірних дій державних

органів, правоохоронних структур, органів державної реєстрації, податкових та митних органів. У межах своєї діяльності бізнес-омбудсмен здійснює аналіз скарг підприємців, проводить незалежну оцінку дій органів влади, направляє рекомендації державним органам щодо усунення порушень та сприяє відновленню порушених прав суб'єктів господарювання.

Особливого значення діяльність Ради бізнес-омбудсмена набуває у сфері протидії рейдерству та незаконному встановленню корпоративного контролю. Практика свідчить, що значна частина звернень бізнесу стосується незаконних реєстраційних дій, блокування господарської діяльності підприємств, зловживань з боку правоохоронних органів, неправомірного арешту майна або корпоративних прав та інших форм тиску на бізнес. У своїх звітах Рада бізнес-омбудсмена неодноразово звертала увагу на системні проблеми функціонування державної реєстрації, високий рівень корупційних ризиків та недосконалість механізмів захисту корпоративних прав.

Статистичні показники діяльності Ради бізнес-омбудсмена свідчать про її суттєве значення для системи захисту бізнесу в Україні. Загалом із моменту створення інституції до Ради надійшло понад 13 тисяч скарг від суб'єктів господарювання. Значна частина звернень стосувалася дій податкових органів, правоохоронних структур та проблем у сфері державної реєстрації. За результатами розгляду скарг Радою бізнес-омбудсмена було надано тисячі рекомендацій державним органам, а загальний економічний ефект від виконання відповідних рекомендацій для бізнесу оцінюється у десятки мільярдів гривень повернених або захищених активів.

Водночас практика діяльності бізнес-омбудсмена свідчить і про наявність низки системних проблем у сфері запобігання рейдерству. Насамперед ідеться про недостатню обов'язковість виконання рекомендацій Ради бізнес-омбудсмена, обмеженість її процесуальних повноважень та відсутність механізмів оперативного блокування незаконних реєстраційних дій. Крім того, діяльність Ради переважно спрямована на реагування на вже вчинені порушення прав бізнесу, тоді як сучасні механізми рейдерства потребують

розвитку системи превентивного моніторингу ризикових реєстраційних операцій та посилення цифрового контролю у сфері корпоративних відносин.

Таким чином, діяльність Ради бізнес-омбудсмена є важливим елементом інституційної системи захисту бізнесу та спеціально-кримінологічного запобігання рейдерству в Україні. Водночас подальше підвищення ефективності цього інституту потребує розширення його аналітичних та координаційних функцій, посилення взаємодії з правоохоронними органами та органами державної реєстрації, а також нормативного закріплення механізмів оперативного реагування на ризикові реєстраційні дії та загрози незаконного встановлення корпоративного контролю.

З огляду на те, що чинні норми, спрямовані на протидію рейдерству, нині розосереджені в різних нормативно-правових актах і належать до різних галузей законодавства - кримінального, господарського, корпоративного, адміністративного, процесуального та реєстраційного права, — актуальним видається питання формування єдиного комплексного законодавчого акта, спрямованого на системне врегулювання механізмів запобігання та протидії рейдерським захопленням.

У зв'язку з цим доцільним є розроблення спеціального Закон України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав», який би забезпечив комплексний підхід до врегулювання суспільних відносин у сфері захисту права власності та корпоративних прав від незаконних посягань. Прийняття такого закону могло б сприяти підвищенню ефективності державної антирейдерської політики, забезпеченню належної координації діяльності уповноважених органів та мінімізації негативних наслідків рейдерських атак як для окремих суб'єктів господарювання, так і для економіки держави загалом.

У межах зазначеного законодавчого акта доцільно насамперед закріпити офіційне визначення поняття «рейдерство», а також визначити його основні ознаки та форми прояву. Це дозволило б чітко відмежувати незаконне рейдерство від законних процедур злиття, поглинання та корпоративного контролю, що існують у ринковій економіці.

Важливим елементом такого закону має стати визначення мети, принципів і основних завдань державної політики у сфері запобігання рейдерству. Йдеться, зокрема, про:

- забезпечення захисту права власності та корпоративних прав;
- запобігання незаконному встановленню контролю над суб'єктами господарювання;
- удосконалення механізмів реагування на рейдерські загрози;
- забезпечення стабільності господарського обороту та інвестиційного клімату держави.

Окрему увагу доцільно приділити визначенню системи правоохоронних органів, уповноважених здійснювати заходи протидії рейдерству. Закон повинен чітко закріпити їх компетенцію, повноваження та порядок взаємодії між собою, а також особливості здійснення антирейдерських заходів із урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

Крім того, доцільним є нормативне врегулювання порядку прокурорського нагляду та судового контролю у сфері здійснення заходів протидії рейдерству, що сприятиме забезпеченню законності діяльності уповноважених органів та захисту прав суб'єктів господарювання.

Важливе значення має також визначення повноважень інших інституцій у сфері запобігання рейдерству, зокрема:

- органів державної виконавчої влади;
- органів місцевого самоврядування;
- державних реєстраторів;
- нотаріусів;
- саморегулівних організацій;
- громадських і професійних об'єднань.

Окремий розділ Закону має бути присвячений гарантіям захисту прав суб'єктів господарювання та інших осіб під час здійснення антирейдерських заходів. Йдеться про необхідність забезпечення балансу між ефективністю державного реагування та дотриманням конституційних прав і свобод,

недопущення зловживань владними повноваженнями та незаконного втручання у господарську діяльність.

Також доцільно визначити систему організаційного, інформаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення протидії рейдерству. Зокрема, важливим є:

- створення єдиної системи моніторингу рейдерських проявів;
- формування централізованих інформаційних баз;
- удосконалення механізмів захисту державних реєстрів;
- забезпечення функціонування електронного документообігу;
- підвищення рівня кіберзахисту реєстраційної системи.

Таким чином, ухвалення спеціального закону про організаційно-правові засади протидії рейдерству могло б стати важливим етапом формування цілісної державної системи захисту права власності та корпоративних прав. Комплексне нормативне врегулювання цієї сфери сприяло б підвищенню ефективності боротьби з незаконними захопленнями підприємств, зміцненню правової визначеності у сфері корпоративних відносин та покращенню інвестиційного клімату в Україні [76].

Індивідуально-профілактичне запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій є важливим елементом системи кримінологічної протидії сучасному рейдерству та охоплює комплекс заходів, спрямованих на виявлення осіб із підвищеним ризиком участі у рейдерських схемах, здійснення щодо них цілеспрямованого профілактичного впливу, усунення криміногенних факторів індивідуального характеру та недопущення повторного вчинення відповідних кримінальних правопорушень. На відміну від загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання, індивідуально-профілактичні заходи мають персоніфікований характер і реалізуються щодо конкретних осіб або окремих категорій суб'єктів, діяльність яких пов'язана з підвищеним рівнем криміногенних ризиків у сфері корпоративних та реєстраційних відносин.

Необхідність розвитку індивідуально-профілактичного напряму запобігання рейдерству обумовлюється високим рівнем професіоналізації

сучасних рейдерських схем та значною роллю окремих суб'єктів у механізмі незаконного встановлення корпоративного контролю. Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у 46 % випадків рейдерських посягань наявні ознаки корупційного сприяння з боку державних реєстраторів, нотаріусів або інших службових осіб, а у 72 % випадків незаконне заволодіння майном юридичних осіб здійснювалося організованими групами з чітким розподілом ролей між учасниками. Це свідчить про необхідність посилення профілактичної роботи щодо осіб, які мають доступ до державних реєстрів, корпоративної документації, електронних ключів або здійснюють професійну діяльність у сфері корпоративного управління та державної реєстрації.

Одним із ключових напрямів індивідуально-профілактичного запобігання є здійснення постійного моніторингу діяльності державних реєстраторів, нотаріусів та інших суб'єктів державної реєстрації, щодо яких фіксуються порушення законодавства, надходять численні скарги або виявляються ознаки проведення ризикових реєстраційних дій. Доцільним видається формування спеціалізованих профілів ризику щодо таких осіб, проведення періодичних перевірок їх діяльності, обмеження доступу до державних реєстрів у разі виявлення ознак систематичних порушень, а також застосування механізмів дисциплінарного та антикорупційного контролю.

Важливого значення набуває також індивідуальна профілактична робота щодо осіб, які раніше брали участь у корпоративних конфліктах, фіктивних банкрутствах, незаконних реєстраційних схемах або інших економічних кримінальних правопорушеннях. У межах такого напрямку доцільним є здійснення аналітичного моніторингу повторної участі відповідних осіб у зміні керівництва підприємств, корпоративних прав або створенні нових юридичних осіб, що може свідчити про ризик повторного використання рейдерських механізмів.

Окремим напрямом індивідуально-профілактичного запобігання повинна стати профілактична робота із суб'єктами господарювання, які мають підвищений ризик стати об'єктом рейдерських посягань. Насамперед це стосується підприємств аграрного сектору, будівництва, логістики, підприємств

із високою вартістю активів, релокованого бізнесу та суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана зі стратегічно важливими об'єктами або земельними ресурсами. Доцільним є проведення спеціалізованих консультацій щодо механізмів захисту корпоративних прав, цифрової безпеки, захисту електронних ключів, внутрішнього контролю за корпоративними процедурами та реагування на ризикові реєстраційні дії.

Крім того, важливого значення набуває проведення індивідуальної профілактичної роботи щодо посадових осіб підприємств та працівників, які мають доступ до корпоративної документації, фінансової інформації або електронних систем управління підприємством. Практика свідчить, що окремі рейдерські схеми реалізуються за сприяння внутрішніх працівників підприємств через передачу конфіденційної інформації, електронних ключів або сприяння у підготовці підроблених документів.

Таким чином, індивідуально-профілактичне запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій повинно бути спрямоване на виявлення та нейтралізацію індивідуальних криміногенних ризиків, пов'язаних із діяльністю окремих категорій осіб у сфері корпоративних та реєстраційних відносин, а також на формування системи персоналізованого антикорупційного, цифрового та організаційного контролю у сфері захисту корпоративних прав.

З метою підвищення ефективності індивідуально-профілактичного запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій доцільно запропонувати комплекс взаємопов'язаних організаційних, правових, антикорупційних та інформаційно-технологічних заходів.

Насамперед доцільним є створення системи профілювання ризиків щодо державних реєстраторів, нотаріусів та інших суб'єктів державної реєстрації, діяльність яких пов'язана з підвищеним рівнем криміногенних ризиків. Така система повинна передбачати автоматичне формування профілів ризику на підставі кількості скарг, частоти проведення ризикових реєстраційних дій, участі у судових спорах або кримінальних провадженнях, а також аналізу

нетипової активності у державних реєстрах. У разі перевищення визначених показників ризику доцільним є проведення автоматичних перевірок, тимчасове обмеження доступу до окремих реєстраційних функцій або ініціювання дисциплінарного контролю.

Важливою пропозицією є впровадження обов'язкового спеціалізованого антирейдерського навчання та періодичної сертифікації державних реєстраторів, нотаріусів і посадових осіб, які здійснюють реєстраційні процедури. Таке навчання повинно охоплювати питання цифрової безпеки, виявлення підроблених документів, ризикових корпоративних змін, сучасних механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю та антикорупційних стандартів діяльності.

Доцільним є також створення єдиної електронної системи повідомлення про потенційні рейдерські ризики для власників корпоративних прав. Така система повинна забезпечувати автоматичне інформування керівників і власників підприємств про будь-які спроби зміни керівництва, складу учасників, місцезнаходження юридичної особи або внесення змін до установчих документів. Окремо доцільним є впровадження механізму «подвійного підтвердження» для проведення найбільш ризикових реєстраційних дій.

Крім того, необхідним є впровадження спеціалізованих програм індивідуального антикорупційного моніторингу щодо осіб, які вже фігурували у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконними реєстраційними діями, корпоративними конфліктами або економічними кримінальними правопорушеннями. У межах такого моніторингу доцільним є здійснення аналітичного контролю за повторною участю відповідних осіб у створенні нових юридичних осіб, проведенні корпоративних змін або участі у процедурах банкрутства.

Окремого значення набуває розвиток системи індивідуальної профілактичної роботи із суб'єктами господарювання, які мають підвищений ризик стати об'єктом рейдерських посягань. Насамперед це стосується підприємств аграрного сектору, будівництва, логістики, підприємств критичної

інфраструктури та релокованого бізнесу. Доцільним є проведення для таких суб'єктів господарювання спеціалізованих консультацій щодо захисту корпоративних прав, безпечного використання електронних ключів, організації внутрішнього корпоративного контролю та реагування на ризикові реєстраційні дії.

Також пропонуємо законодавчо закріпити механізм обов'язкової внутрішньої перевірки цифрової безпеки підприємств, діяльність яких пов'язана зі стратегічними галузями економіки або значним обсягом корпоративних активів. Така перевірка повинна охоплювати аудит доступу до електронних ключів, захист корпоративної документації, систем резервного збереження інформації та внутрішнього контролю за доступом до інформаційних систем підприємства.

Важливого значення набуває і створення системи спеціалізованої взаємодії між правоохоронними органами, Міністерством юстиції України, Радою бізнес-омбудсмена та суб'єктами господарювання щодо оперативного реагування на індивідуальні рейдерські ризики. Доцільним є формування спеціальних міжвідомчих аналітичних груп для моніторингу повторюваних рейдерських схем та осіб, які систематично беруть участь у незаконних корпоративних конфліктах.

Таким чином, індивідуально-профілактичне запобігання сучасному рейдерству повинно базуватися на персоналізованому цифровому, антикорупційному та організаційному контролі за діяльністю осіб, які мають підвищений рівень криміногенних ризиків у сфері корпоративних та реєстраційних відносин, а також на формуванні системи оперативного попередження та нейтралізації індивідуальних рейдерських загроз.

3.3. Особливості запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни і в післявоєнний період

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України суттєво трансформувала криміногенну ситуацію у сфері господарських та

корпоративних відносин, зумовивши появу нових ризиків незаконного встановлення корпоративного контролю та протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій. В умовах воєнного стану економічна нестабільність, руйнування виробничої інфраструктури, релокація бізнесу, порушення логістичних зв'язків, зниження ефективності окремих механізмів державного контролю та значне навантаження на правоохоронну й судову системи створили додаткові криміногенні можливості для поширення рейдерських практик. Одночасно сучасне рейдерство дедалі більше адаптується до умов війни, використовуючи кризові явища в економіці, тимчасову втрату контролю над активами, обмежений доступ власників до корпоративної документації та цифрових ресурсів, а також підвищений рівень латентності економічної злочинності.

Статистичні показники свідчать про тенденцію до зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, в умовах воєнного стану. Якщо у 2022 році було зареєстровано 603 відповідних кримінальних правопорушення, то у 2025 році їх кількість зросла до 874, а орієнтовний рівень латентності рейдерських посягань досяг 67–72 %. Це свідчить про посилення криміногенних ризиків у сфері захисту корпоративних прав та необхідність адаптації системи запобігання рейдерству до сучасних воєнно-політичних і соціально-економічних умов.

Особливого значення проблема запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації набуває і в контексті майбутнього післявоєнного відновлення України. Масштабні процеси відбудови інфраструктури, перерозподіл фінансових ресурсів, активізація інвестиційної діяльності, відновлення роботи підприємств та реалізація міжнародних програм підтримки економіки можуть супроводжуватися зростанням кількості корпоративних конфліктів, спроб незаконного заволодіння активами та використанням корупційних механізмів у сфері управління майном і корпоративними правами. У післявоєнний період ризики рейдерських посягань можуть посилюватися також через значний обсяг пошкодженого або тимчасово

втраченого майна, складність підтвердження права власності на окремі об'єкти та підвищену вразливість підприємств, що постраждали внаслідок бойових дій.

У зв'язку з цим система запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій в умовах війни та післявоєнного відновлення повинна враховувати сучасні цифрові, економічні, воєнно-політичні та корупційні виклики, а також передбачати спеціалізовані механізми захисту релокованого бізнесу, стратегічно важливих підприємств, об'єктів критичної інфраструктури та суб'єктів господарювання, які залучаються до процесів післявоєнної відбудови держави [118].

Як ми уже зазначали, важливим напрямом удосконалення системи запобігання рейдерству в умовах воєнного стану є також вивчення та адаптація позитивного міжнародного досвіду, насамперед держав Європейського Союзу та США, де сформовано ефективні механізми захисту корпоративних прав, функціонують розвинені системи фінансового моніторингу та забезпечується високий рівень інституційної взаємодії між державними органами. Водночас імплементація зарубіжних моделей має здійснюватися з урахуванням національної специфіки, особливостей правової системи України, стану розвитку державних інститутів та соціально-економічних умов. Саме поєднання ефективних міжнародних практик із глибоким розумінням вітчизняного контексту може стати підґрунтям для формування дієвої системи протидії рейдерству в Україні.

Саме поєднання аналізу зарубіжного досвіду із врахуванням національних особливостей функціонування правової та інституційної системи України визначає наукову новизну та практичну значущість цього дослідження. Проблематика рейдерства в сучасних умовах виходить за межі суто економічного чи кримінально-правового явища та набуває ознак комплексної загрози економічній безпеці держави, стабільності правопорядку та ефективності функціонування інституту права власності. В умовах євроінтеграційних процесів, трансформації системи публічного управління та післявоєнного відновлення України питання формування дієвого механізму

протидії рейдерству набуває особливої актуальності як з наукового, так і з практичного погляду.

Результативність боротьби з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації безпосередньо впливає на рівень довіри до державних інститутів, інвестиційну привабливість держави, розвиток підприємництва та забезпечення принципу верховенства права. У цьому контексті ефективна протидія рейдерським практикам є не лише елементом правової політики держави, а й важливою передумовою інтеграції України до європейського правового та економічного простору.

Водночас протидія рейдерству є актуальним викликом і для багатьох інших держав світу, оскільки це явище підриває основи ринкової економіки, дестабілізує корпоративні відносини, знижує рівень інвестиційної активності та негативно впливає на міжнародний економічний імідж держави. В умовах глобалізації та розвитку транскордонних економічних зв'язків рейдерські механізми постійно трансформуються, використовуючи прогалини законодавства, корупційні ризики, фіктивні корпоративні структури, цифрові технології та міжнародні фінансові інструменти. Саме тому формування ефективної системи протидії рейдерству потребує комплексного наукового аналізу, удосконалення кримінально-правових і організаційних механізмів захисту права власності, а також активного використання позитивного міжнародного досвіду з урахуванням національної специфіки України.

Для розуміння природи сучасного рейдерства важливим є його чітке відмежування від законних форм корпоративної реструктуризації, зокрема злиття та поглинання компаній. У ринковій економіці процеси злиття й поглинання є звичайним механізмом концентрації капіталу, розвитку бізнесу та підвищення ефективності господарської діяльності, що здійснюється в межах чинного законодавства та ґрунтується на добровільному волевиявленні сторін, договірних засадах і дотриманні корпоративних процедур.

Натомість рейдерство характеризується використанням протиправних або формально легальних, але недобросовісних механізмів встановлення контролю над майном, корпоративними правами чи управлінням суб'єкта

господарювання всупереч волі законних власників або керівництва підприємства. Для рейдерських атак типовими є підроблення документів, маніпулювання державними реєстрами, використання корупційних зв'язків, фіктивних судових рішень, адміністративного тиску, прогалин законодавства та інших інструментів незаконного впливу [122; 123].

Таким чином, ключова відмінність між законними процедурами злиття та поглинання і рейдерством полягає у правовій природі способів набуття контролю над активами. Якщо законні корпоративні процедури передбачають дотримання принципів добровільності, добросовісності та законності, то рейдерство фактично спрямоване на неправомірне заволодіння майном або корпоративним контролем шляхом порушення прав власника та зловживання правовими чи адміністративними механізмами [163]. До найбільш поширених інструментів рейдерських атак належать підроблення установчих та реєстраційних документів, маніпулювання державними реєстрами, шантаж, використання корупційних зв'язків, підкуп посадових осіб, організація фіктивних судових спорів, а також силове захоплення підприємств із залученням приватних охоронних структур чи кримінальних елементів. Наслідки таких дій виходять далеко за межі локальних корпоративних конфліктів, оскільки рейдерство негативно впливає на інвестиційну привабливість держави, дестабілізує ринкове середовище, знижує рівень довіри до державних інститутів та створює передумови для посилення соціальної напруги.

Водночас важливо усвідомлювати, що механічне перенесення зарубіжних моделей протидії рейдерству без урахування національної специфіки не здатне забезпечити належний практичний результат. Ефективність будь-яких антирейдерських механізмів безпосередньо залежить від рівня розвитку правової системи, інституційної спроможності державних органів, стану судової влади, особливостей корпоративної культури та загального рівня правосвідомості суспільства. У зв'язку з цим імплементація міжнародного досвіду в Україні повинна ґрунтуватися не на формальному копіюванні

окремих інструментів, а на їх адаптації до вітчизняного інституційного, соціально-економічного та безпекового контексту.

Саме поєднання прогресивних міжнародних підходів із глибоким розумінням національних особливостей може забезпечити формування ефективної, адаптивної та стійкої системи протидії рейдерству, здатної функціонувати в умовах сучасних економічних і безпекових викликів. Особливої актуальності це питання набуває в умовах післявоєнного відновлення України, коли захист права власності, стабільність корпоративних відносин та гарантії безпеки інвестицій стають ключовими передумовами економічного розвитку та інтеграції держави до європейського правового й економічного простору.

Водночас процес адаптації міжнародних стандартів у сфері протидії рейдерству супроводжується низкою суттєвих викликів. Одним із найбільш проблемних чинників залишається високий рівень корупційних ризиків та недостатній рівень довіри бізнесу до судової та правоохоронної систем. Недосконалість механізмів судового захисту, тривалість розгляду корпоративних спорів, політичний вплив на окремі інституції та нестабільність правозастосовної практики значно знижують ефективність існуючих антирейдерських механізмів.

Показовими у цьому контексті є результати опитувань представників бізнес-середовища, відповідно до яких значна частина підприємців вважає судову систему недостатньо незалежною та схильною до ухвалення упереджених або політично мотивованих рішень. Такий рівень недовіри негативно впливає на інвестиційний клімат, стримує розвиток підприємництва та створює додаткові ризики для функціонування ринкової економіки.

У зв'язку з цим ефективна стратегія протидії рейдерству в Україні повинна передбачати не лише вдосконалення корпоративного та кримінального законодавства, а й системне реформування судової системи, підвищення прозорості діяльності державних органів, розвиток цифрових механізмів захисту права власності та посилення інституційної спроможності антикорупційних органів. Лише комплексний підхід до вирішення зазначених

проблем здатний забезпечити формування дієвої системи захисту бізнесу та зміцнення економічної безпеки держави [44]. Це створює сприятливе середовище для різноманітних зловживань, у т.ч. для протиправних захоплень бізнесу шляхом підробки документів, незаконних судових ухвал, силових акцій за участі правоохоронців тощо [62].

Повномасштабна війна та пов'язана з нею правова й інституційна нестабільність суттєво загострили проблему рейдерства в Україні. Особливо вразливими стали підприємства, розташовані на тимчасово окупованих та деокупованих територіях, де внаслідок руйнування інфраструктури, втрати документації, переміщення населення та порушення функціонування державних реєстрів виникли додаткові ризики незаконного перерозподілу майна й корпоративних прав. У таких умовах рейдерські механізми нерідко використовуються колаборантами, недобросовісними конкурентами або пов'язаними з ними структурами для встановлення контролю над активами через маніпулювання реєстраційними даними, підроблення документів чи використання прогалин у механізмах державного контролю.

Крім того, воєнний стан суттєво ускладнив оперативне здійснення судового захисту права власності та корпоративних прав, що створює додаткові передумови для зловживань у сфері господарських відносин. В окремих випадках тривале припинення роботи державних органів на окупованих територіях, евакуація підприємств та втрата доступу до оригіналів установчих документів стали факторами, які об'єктивно підвищили ризики рейдерських посягань.

Подолання зазначених викликів потребує комплексного реформування системи захисту економічної безпеки держави, насамперед шляхом підвищення ефективності судової влади, зміцнення антикорупційної інфраструктури та вдосконалення механізмів кримінально-правової протидії економічним правопорушенням. Важливого значення у цьому контексті набуває розвиток спеціалізованих інституцій, уповноважених здійснювати протидію економічній злочинності та корпоративним правопорушенням.

Одним із ключових кроків у цьому напрямі стало створення у 2021 році Бюро економічної безпеки України як спеціалізованого правоохоронного органу, діяльність якого спрямована на забезпечення економічної безпеки держави та протидію злочинам у сфері господарської діяльності. До компетенції БЕБ належить, зокрема, протидія незаконному поглинанню та захопленню підприємств, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фіктивному підприємництву, податковим правопорушенням та іншим економічним злочинам.

Створення БЕБ розглядається як спроба реформування системи правоохоронного забезпечення економічної безпеки шляхом переходу від переважно силового підходу до аналітично-орієнтованої моделі протидії економічній злочинності. Очікується, що функціонування цього органу сприятиме зниженню адміністративного тиску на бізнес, підвищенню рівня прозорості розслідувань та формуванню більш ефективної системи запобігання корпоративним правопорушенням, у тому числі рейдерству [106].

Ще однією важливою інституцією у сфері протидії рейдерству в Україні є Комісія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації при Міністерстві юстиції України, створена у 2016 році з метою забезпечення додаткових механізмів захисту прав власників бізнесу та оперативного реагування на порушення у сфері державної реєстрації. До повноважень Комісії належить розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації та територіальних органів Міністерства юстиції, пов'язаних із проведенням або відмовою у проведенні державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та речових прав [120].

Створення цього органу стало важливим елементом формування адміністративного механізму протидії рейдерству, оскільки значна частина незаконних поглинань в Україні тривалий час здійснювалася саме через маніпуляції з державними реєстрами, внесення неправомірних змін до установчих документів та незаконну зміну власників або керівників підприємств. Наявність спеціального позасудового механізму оскарження

реєстраційних дій дозволила частково підвищити оперативність реагування на подібні порушення та створити додаткові гарантії захисту корпоративних прав.

Водночас діяльність Комісії неодноразово ставала предметом критики з боку бізнес-спільноти та експертного середовища через недостатній рівень прозорості процедур, тривалі строки розгляду окремих скарг, а також неоднозначність правозастосовної практики. Незважаючи на це, сам факт функціонування такого механізму свідчить про поступове формування в Україні системи спеціалізованих інституцій, спрямованих на захист права власності та запобігання корпоративним зловживанням.

У контексті євроінтеграційних процесів особливого значення набуває подальша гармонізація корпоративного законодавства України з правом Європейського Союзу. Насамперед це стосується забезпечення прозорості структури власності компаній, удосконалення механізмів корпоративного контролю, захисту прав міноритарних акціонерів, цифровізації реєстраційних процедур та запровадження ефективних механізмів запобігання конфліктам інтересів.

Імплементація європейських стандартів корпоративного управління та захисту права власності має стати одним із ключових напрямів формування сучасної системи протидії рейдерству в Україні. Водночас ефективність таких змін залежатиме не лише від формального оновлення законодавства, а й від забезпечення належного рівня правозастосування, незалежності судової системи та функціонування дієвих механізмів інституційного контролю [101, 109].

Важливим кроком у напрямі гармонізації корпоративного законодавства України з європейськими стандартами стало прийняття у 2017 році нової редакції Закону України «Про акціонерні товариства», яка значною мірою імплементувала положення директив Європейського Союзу у сфері корпоративного управління, захисту прав акціонерів та запобігання корпоративним зловживанням. Оновлення законодавства було спрямоване на підвищення прозорості діяльності акціонерних товариств, вдосконалення

механізмів корпоративного контролю та мінімізацію ризиків недружніх поглинань і рейдерських атак.

Одним із ключових нововведень стало посилення вимог щодо розкриття інформації про структуру власності та кінцевих бенефіціарних власників акціонерних товариств. Запровадження таких механізмів сприяло підвищенню рівня корпоративної прозорості та ускладнило використання фіктивних корпоративних структур, номінальних власників і прихованого контролю, які традиційно використовувалися у рейдерських схемах.

Крім того, законодавець деталізував процедури укладення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю, що дозволило посилити контроль акціонерів за діяльністю органів управління товариства та мінімізувати ризики зловживань з боку мажоритарних власників або менеджменту. Важливе значення мало також встановлення вимог щодо незалежності членів наглядової ради, що відповідає сучасним європейським підходам до корпоративного управління та сприяє підвищенню ефективності внутрішнього контролю в акціонерних товариствах.

Суттєвим нововведенням стало впровадження механізмів squeeze-out та sell-out, які регламентують порядок примусового викупу акцій міноритарних акціонерів та їх право вимагати викупу акцій у разі зміни контролю над товариством. Зазначені механізми спрямовані на забезпечення балансу інтересів між мажоритарними та міноритарними акціонерами, підвищення передбачуваності корпоративних процедур та запобігання конфліктам, які можуть використовуватися як інструмент рейдерських посягань.

У цілому прийняття нової редакції Закону «Про акціонерні товариства» стало важливим етапом модернізації корпоративного законодавства України та формування правових механізмів захисту права власності відповідно до європейських стандартів. Водночас ефективність реалізації зазначених положень значною мірою залежить від стабільності правозастосовної практики, рівня корпоративної культури та належного функціонування судової системи [113]. Втім, практика застосування зазначених положень виявила низку проблем, що зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення

корпоративного законодавства України. Насамперед це стосується недостатньої ефективності механізмів відповідальності посадових осіб акціонерних товариств за порушення корпоративних прав акціонерів, зловживання службовим становищем, приховування інформації або недобросовісне використання корпоративних процедур. У низці випадків наявні законодавчі механізми не забезпечують належного рівня превенції корпоративних правопорушень та не створюють достатніх гарантій захисту права власності.

Окремою проблемою залишається недостатній рівень прозорості корпоративних відносин, зокрема щодо фактичної структури контролю над компаніями, діяльності афілійованих осіб та використання складних корпоративних схем. Наявність можливостей для приховування реальних бенефіціарних власників або маніпулювання корпоративною інформацією створює додаткові ризики для здійснення недружніх поглинань і рейдерських атак.

Крім того, потребують більш чіткого нормативного врегулювання питання, пов'язані з частковим або несвоєчасним розкриттям інсайдерської інформації, яка може використовуватися для маніпулювання ринком, недобросовісного впливу на корпоративні рішення чи отримання неправомірних переваг у процесі зміни корпоративного контролю. Недостатня визначеність окремих процедур у цій сфері негативно впливає на стабільність корпоративних відносин та знижує рівень довіри інвесторів до фондового ринку.

У зв'язку з цим подальший розвиток корпоративного законодавства України має бути спрямований на посилення механізмів корпоративної прозорості, вдосконалення системи відповідальності за корпоративні правопорушення, підвищення ефективності захисту прав акціонерів та імплементацію сучасних європейських стандартів у сфері корпоративного управління й інформаційної відкритості бізнесу.

Невід'ємною складовою сучасної системи запобігання рейдерству в Україні має стати подальша цифровізація процесів державної реєстрації бізнесу, управління корпоративними правами та захисту права власності.

Використання електронних сервісів у сфері державного управління сприяє мінімізації корупційних ризиків, зменшенню впливу людського фактору та підвищенню прозорості адміністративних процедур. Уже сьогодні в Україні функціонує низка цифрових платформ, зокрема онлайн-будинки юстиції, портал електронних сервісів Міністерства юстиції України, портал «Дія.Бізнес» та інші електронні сервіси, які спрощують взаємодію суб'єктів господарювання з державними органами та забезпечують оперативний доступ до реєстраційних процедур.

Водночас актуальним завданням залишається забезпечення повноцінної інтеграції державних електронних реєстрів, автоматизації обміну інформацією між ними та впровадження сучасних цифрових технологій захисту даних. Особливого значення у цьому контексті набуває використання технологій розподіленого реєстру (blockchain), смарт-контрактів та автоматизованих механізмів верифікації інформації, що дозволить забезпечити незмінність даних про власників активів, корпоративні права, обтяження та інші юридично значущі відомості.

Запровадження таких технологічних рішень здатне суттєво знизити ризики підроблення документів, незаконного втручання в роботу державних реєстрів та маніпулювання інформацією про право власності, які традиційно використовуються у рейдерських схемах. Крім того, цифровізація адміністративних процедур створює додаткові умови для підвищення прозорості корпоративних відносин та зміцнення довіри бізнесу до державних інституцій.

Важливим напрямом удосконалення системи протидії рейдерству в Україні є також розвиток міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом створили передумови для поглиблення взаємодії українських правоохоронних органів із провідними європейськими інституціями, зокрема Європолем, Євроюстом та OLAF. Така співпраця передбачає обмін інформацією, проведення спільних розслідувань, участь у

міжнародних аналітичних проєктах, а також підвищення професійної підготовки правоохоронців.

Особливого значення набуває Угода про оперативне та стратегічне співробітництво між Україною та Європолом, підписана у 2016 році, яка забезпечила правові механізми для обміну оперативною інформацією та координації дій у сфері протидії транскордонній організованій злочинності, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, корупції та іншим правопорушенням, безпосередньо пов'язаним із рейдерськими практиками.

Водночас ефективне запобігання рейдерству неможлива без активного залучення бізнес-спільноти та інститутів громадянського суспільства. В умовах недостатнього рівня довіри до державних органів саме бізнес-асоціації, професійні об'єднання, аналітичні центри та антикорупційні організації можуть виступати важливими партнерами держави у формуванні та моніторингу реалізації антирейдерської політики, а також у впровадженні принципів прозорості та доброчесності у корпоративному секторі.

Показовим у цьому контексті є досвід Української мережі доброчесності та комплаєнсу (UNIC), яка об'єднує компанії, що впроваджують сучасні стандарти корпоративного управління, антикорупційні механізми та етичні принципи ведення бізнесу. Діяльність таких об'єднань сприяє формуванню культури корпоративної відповідальності, підвищенню рівня правової свідомості бізнесу та створенню додаткових механізмів запобігання корпоративним зловживанням і рейдерським атакам.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду запобігання рейдерству та захисту корпоративних прав дозволяє сформулювати низку концептуальних положень, які можуть бути використані для вдосконалення системи публічного управління у сфері запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій в Україні. Насамперед ідеться про необхідність формування комплексної державної політики захисту права власності, яка повинна поєднувати вдосконалення корпоративного, господарського та кримінального законодавства, розвиток цифрових механізмів державної реєстрації, зміцнення антикорупційної інфраструктури, посилення

незалежності судової системи та активне залучення бізнес-спільноти до формування сучасних стандартів корпоративної доброчесності та економічної безпеки.

Однією з ключових проблем сучасної системи запобігання рейдерству в Україні залишається інституційна фрагментарність та недостатній рівень координації між державними органами, уповноваженими здійснювати захист права власності, корпоративних прав та економічної безпеки держави. На сьогодні функції у сфері запобігання, виявлення та реагування на рейдерські прояви розподілені між Міністерством юстиції України, правоохоронними органами, Бюро економічної безпеки України, Службою безпеки України, Антимонопольним комітетом України, Національним агентством з питань запобігання корупції, Радою бізнес-омбудсмена та іншими суб'єктами публічного управління. Така багаторівнева система нерідко призводить до дублювання функцій, розмитості відповідальності, конфлікту компетенцій та зниження оперативності реагування на сучасні рейдерські загрози, особливо в умовах цифровізації корпоративних процедур та воєнно-політичної нестабільності.

У зв'язку з цим доцільним видається створення спеціалізованого державного органу - Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству, яке б забезпечувало формування та реалізацію єдиної державної політики у сфері захисту права власності, корпоративної безпеки та протидії незаконному встановленню корпоративного контролю. Концептуально така інституція може бути побудована з урахуванням позитивного міжнародного досвіду функціонування спеціалізованих регуляторних та наглядових органів, зокрема Комісії з цінних паперів та бірж США (SEC), яка поєднує регуляторні, аналітичні, наглядові та превентивні функції у сфері корпоративних відносин і захисту прав інвесторів.

До основних повноважень Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству доцільно віднести:

- формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання рейдерству та захисту корпоративних прав;

- координацію діяльності правоохоронних органів та інших суб'єктів публічного управління у сфері виявлення, припинення та розслідування рейдерських посягань;
- здійснення нагляду за дотриманням законодавства у сфері державної реєстрації, корпоративного управління та захисту права власності;
- адміністрування системи автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій та забезпечення кіберзахисту державних реєстрів;
- проведення аналітичного моніторингу сучасних рейдерських загроз, виявлення типових механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю та формування системи ризик-індикаторів;
- здійснення профілактичної та методичної роботи із суб'єктами господарювання щодо впровадження антирейдерських комплаєнс-механізмів;
- забезпечення взаємодії з міжнародними організаціями та іноземними регуляторами у сфері протидії транскордонним корпоративним правопорушенням;
- формування та ведення Реєстру ризикових реєстраційних дій і Реєстру суб'єктів державної реєстрації з підвищеним рівнем дисциплінарного ризику.

Особливого значення набуває питання забезпечення незалежності, прозорості та підзвітності діяльності такого органу. У зв'язку з цим необхідним є запровадження прозорих конкурсних процедур формування керівництва Агентства, створення незалежної наглядової ради за участю представників бізнес-спільноти, наукового середовища та інститутів громадянського суспільства, а також забезпечення регулярного публічного звітування про результати діяльності та ефективність реалізації державної антирейдерської політики.

Водночас створення спеціалізованої антирейдерської інституції не повинно призводити до надмірної концентрації дискреційних повноважень або формування додаткових корупційних ризиків. Саме тому функціонування такого органу повинно супроводжуватися ефективними механізмами парламентського, судового, антикорупційного та громадського контролю, а

також чітким нормативним визначенням меж його компетенції та процедур прийняття рішень.

У цілому створення Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству може стати важливим елементом модернізації системи публічного управління у сфері захисту права власності, підвищення ефективності запобігання сучасним рейдерським загрозам, зміцнення економічної безпеки держави та формування сприятливого інвестиційного клімату в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Проведений аналіз міжнародного досвіду протидії корпоративним правопорушенням свідчить, що ефективність державної антирейдерської політики безпосередньо залежить від рівня нормативної визначеності кримінально-правових заборон, невідворотності юридичної відповідальності та спроможності правоохоронної системи забезпечувати оперативне виявлення, припинення та розслідування складних корпоративних правопорушень. У більшості держав із розвиненими механізмами захисту права власності протидія незаконному встановленню корпоративного контролю розглядається не лише як проблема окремих майнових чи корпоративних конфліктів, а як складова системи забезпечення економічної безпеки держави, стабільності інвестиційного середовища та захисту функціонування ринкових інституцій.

Водночас сучасний стан кримінально-правового реагування на рейдерські прояви в Україні характеризується низкою системних проблем, серед яких особливого значення набувають високий рівень латентності відповідних кримінальних правопорушень, складність їх доказування, тривалість кримінальних проваджень, фрагментарність правозастосовної практики та недостатня ефективність механізмів притягнення організаторів рейдерських схем до юридичної відповідальності. Статистичні показники свідчать про наявність суттєвого дисбалансу між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень та результативністю їх розслідування. Так, у 2025 році було зареєстровано 874 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 206-2 КК України, тоді як повідомлення про підозру здійснено лише у 287 випадках, а обвинувальні акти направлено до суду у 196 кримінальних провадженнях.

Одночасно орієнтовний рівень латентності рейдерських посягань досяг 67–72 %, що свідчить про значний рівень прихованості сучасних корпоративних правопорушень та недостатню ефективність механізмів їх виявлення і кримінально-правового реагування.

Зазначені тенденції значною мірою обумовлені трансформацією сучасного рейдерства у високотехнологічну, організовану та корупційно орієнтовану форму економічної злочинності. Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у 72 % випадків рейдерські посягання здійснювалися організованими групами з чітким розподілом ролей між учасниками, у 64 % випадків супроводжувалися незаконними реєстраційними діями, у 58 % - використанням підроблених документів, а у 37 % - втручанням в електронні інформаційні системи або використанням цифрових технологій. Це свідчить про те, що сучасні механізми незаконного встановлення корпоративного контролю дедалі більше виходять за межі традиційних майнових посягань та охоплюють складні багаторівневі схеми, пов'язані з використанням цифрової інфраструктури, корупційних механізмів та прогалин у системі державного контролю.

У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів удосконалення державної політики у сфері запобігання рейдерству повинно стати комплексне посилення кримінально-правових та адміністративно-правових механізмів захисту права власності та корпоративних прав. Насамперед доцільним є подальше вдосконалення кримінального законодавства шляхом більш чіткого нормативного визначення форм рейдерської діяльності та криміналізації всіх основних способів незаконного встановлення корпоративного контролю. Йдеться не лише про силові захоплення підприємств, а й про незаконне внесення змін до державних реєстрів, маніпулювання корпоративними процедурами, використання фіктивних судових рішень, неправомірний вплив на державних реєстраторів, незаконне використання цифрових ключів, втручання у функціонування електронних інформаційних систем та інші форми цифрового рейдерства.

Особливого значення набуває вдосконалення конструкції ст. 206-2 КК України. Чинна редакція цієї норми містить низку техніко-юридичних недоліків, пов'язаних із термінологічною неузгодженістю, недостатньою конкретизацією способів вчинення кримінального правопорушення та складністю відмежування рейдерських посягань від суміжних складів кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим доцільним є закріплення у диспозиції статті узагальненого поняття «майно юридичної особи», конкретизація незаконних способів встановлення корпоративного контролю, виокремлення цифрових форм рейдерства та закріплення кваліфікуючих ознак, пов'язаних із використанням державних електронних реєстрів, участю службових осіб або організованих груп.

Важливим напрямом удосконалення антирейдерського законодавства є також посилення адміністративно-правових механізмів контролю у сфері державної реєстрації. Практика свідчить, що значна частина рейдерських схем реалізується саме через незаконні або формально правомірні реєстраційні дії, які використовуються для легалізації незаконного встановлення корпоративного контролю. У зв'язку з цим доцільним є запровадження адміністративної відповідальності за порушення порядку проведення реєстраційних дій, неналежне використання електронних ключів, порушення правил цифрової безпеки та несвоєчасне реагування на ризикові реєстраційні операції. Крім того, необхідним є розширення підстав для анулювання доступу державних реєстраторів до реєстрів у разі систематичного порушення законодавства або виявлення ознак участі у рейдерських механізмах.

Особливого значення набуває питання посилення санкцій за відповідні кримінальні правопорушення. З огляду на високий рівень суспільної небезпечності рейдерства, його негативний вплив на економічну безпеку держави, інвестиційний клімат та стабільність корпоративних відносин, доцільним є перегляд кримінально-правових санкцій у бік їх посилення, особливо у випадках, коли рейдерські дії вчиняються організованими групами, супроводжуються корупційними механізмами або спричиняють тяжкі

економічні наслідки для стратегічно важливих підприємств чи об'єктів критичної інфраструктури.

Важливим елементом удосконалення системи запобігання рейдерству є також розвиток механізмів відповідальності юридичних осіб за участь у рейдерських схемах. Практика держав Європейського Союзу та США свідчить, що корпоративні структури нерідко використовуються як інструмент організації незаконного встановлення корпоративного контролю, приховування активів або легалізації майна, отриманого злочинним шляхом. У зв'язку з цим доцільним є розширення можливостей застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, включаючи значні штрафні санкції, тимчасове обмеження діяльності, конфіскацію майна та примусову ліквідацію у випадках системної участі у рейдерських механізмах.

Окремої уваги потребує розвиток механізмів спеціальної конфіскації та цивільної конфіскації *in rem* щодо активів, отриманих унаслідок рейдерських дій. Використання таких правових інструментів дозволяє не лише забезпечити відновлення порушених прав законних власників, а й мінімізувати економічну мотивацію до вчинення корпоративних правопорушень шляхом вилучення незаконно отриманих активів незалежно від формального статусу їх власника.

Водночас посилення кримінально-правових санкцій саме по собі не забезпечить ефективної протидії рейдерству без належного функціонування правоохоронної та судової систем. У зв'язку з цим визначального значення набуває підвищення рівня спеціалізації, професійної підготовки та доброчесності працівників правоохоронних органів, прокуратури та судової системи. Доцільним видається створення спеціалізованих антирейдерських підрозділів у структурі Бюро економічної безпеки України та Офісу Генерального прокурора, діяльність яких була б спрямована на виявлення, документування та розслідування складних корпоративних правопорушень. Формування таких підрозділів повинно супроводжуватися залученням висококваліфікованих фахівців у сфері корпоративного права, фінансового аналізу, цифрової безпеки та економічних розслідувань.

Одним із найбільш перспективних та стратегічно важливих напрямів удосконалення системи протидії рейдерству в Україні є розвиток цифрової інфраструктури у сфері державної реєстрації, корпоративного управління та захисту права власності. У сучасних умовах цифровізації економічних і управлінських процесів саме інформаційно-комунікаційні технології дедалі більше визначають рівень ефективності механізмів захисту корпоративних прав, прозорості реєстраційних процедур та стійкості державних інституцій до корупційних і кримінальних загроз. Водночас трансформація рейдерства у високотехнологічну форму економічної злочинності обумовлює необхідність адаптації системи публічного управління до нових цифрових ризиків, пов'язаних із використанням електронних реєстрів, цифрових ключів, автоматизованих систем обробки інформації та механізмів дистанційного доступу до корпоративних даних.

Проведений аналіз кримінальних проваджень свідчить, що у близько 37 % випадків протиправного заволодіння майном юридичних осіб використовувалися цифрові технології, незаконне втручання в інформаційні системи, скомпрометовані електронні ключі або механізми незаконного внесення змін до державних реєстрів. Це свідчить про формування нової категорії цифрового рейдерства, у межах якої незаконне встановлення корпоративного контролю здійснюється не лише шляхом традиційного використання підроблених документів чи корупційних механізмів, а й через втручання в електронну інфраструктуру державного управління та корпоративного адміністрування.

Україна вже має певні позитивні напрацювання у сфері цифровізації публічного управління. Зокрема, запроваджено електронні сервіси державної реєстрації бізнесу та нерухомості, функціонує Єдиний державний реєстр судових рішень, система електронних публічних закупівель Prozorro, поступово впроваджуються механізми електронного судочинства, цифрової взаємодії між державними органами та електронної ідентифікації суб'єктів господарювання. Такі механізми сприяють підвищенню відкритості державного управління,

мінімізації окремих корупційних ризиків та створюють додаткові інструменти захисту прав суб'єктів господарювання.

Водночас проведений аналіз свідчить, що наявна цифрова інфраструктура у сфері державної реєстрації та корпоративного управління залишається недостатньо інтегрованою та фрагментарною. Значна кількість державних реєстрів функціонує автономно, що ускладнює оперативну перевірку інформації, створює ризики дублювання або несинхронності даних та знижує ефективність механізмів виявлення незаконних змін у корпоративній структурі підприємств. Відсутність єдиної інтегрованої системи цифрового моніторингу реєстраційних операцій суттєво ускладнює своєчасне виявлення ризикових дій та створює додаткові можливості для реалізації рейдерських схем.

У зв'язку з цим одним із ключових напрямів цифрової трансформації повинно стати створення єдиної інтегрованої системи захисту права власності та корпоративних прав, яка б забезпечувала автоматизовану взаємодію між державними реєстрами, системами електронного судочинства, фінансового моніторингу та антикорупційного контролю. Така система повинна передбачати функції автоматизованої перехресної звірки даних, аналізу ризикових реєстраційних операцій, моніторингу нетипових змін корпоративної структури підприємств та формування ризик-індикаторів потенційних рейдерських загроз. Використання таких цифрових механізмів дозволить суттєво підвищити достовірність інформації, оперативність реагування на незаконні спроби зміни власників або корпоративного контролю та мінімізувати можливості використання підроблених документів або маніпулювання державними реєстрами.

Особливого значення набуває впровадження технологій розподіленого реєстру (blockchain) для забезпечення захисту державних реєстрів від несанкціонованого втручання, підроблення або незаконного видалення інформації. Використання блокчейн-технологій забезпечує незмінність інформації, високий рівень криптографічного захисту та прозорість процедур внесення змін до реєстрів, що суттєво ускладнює реалізацію типових рейдерських схем, пов'язаних із незаконним переписуванням активів чи

корпоративних прав. Показовим прикладом ефективності такого підходу є досвід Грузії, де впровадження блокчейн-системи земельного кадастру дозволило забезпечити високий рівень захисту інформації про земельні ділянки та практично унеможливило незаконні маніпуляції з правами власності.

Перспективним напрямом розвитку цифрової інфраструктури є також впровадження технологій M2M (machine-to-machine) ідентифікації учасників господарських відносин. Такі механізми дозволяють автоматизувати процеси перевірки контрагентів, підтвердження автентичності документів та обміну юридично значущою інформацією між суб'єктами господарювання і державними органами без безпосереднього втручання людини, що суттєво знижує ризики корупційного впливу та підроблення документів.

Крім того, доцільним є впровадження смарт-контрактів та токенизованих реєстрів прав власності на базі технології розподіленого реєстру. Використання таких механізмів створює можливість автоматизованого виконання корпоративних угод, фіксації прав власності та здійснення контрольованих змін у корпоративній структурі компаній без ризику несанкціонованого втручання або маніпуляцій із документами. Це дозволить підвищити рівень прозорості корпоративного управління та суттєво зменшити можливості для реалізації рейдерських схем через використання фіктивних документів або незаконних реєстраційних процедур.

Окремої уваги заслуговує використання технологій штучного інтелекту та предиктивної аналітики у сфері протидії рейдерству. Використання алгоритмів автоматизованого аналізу великих масивів даних дозволить виявляти аномальні зміни у корпоративній структурі підприємств, підозрілі трансакції, повторювані схеми незаконних реєстраційних дій та потенційні ознаки підготовки рейдерських атак ще на ранніх стадіях їх реалізації. Особливого значення такі технології набувають в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, коли значно зростає навантаження на державні органи та підвищується ризик використання кризових умов для незаконного встановлення корпоративного контролю.

Водночас ефективність цифрової трансформації у сфері захисту права власності безпосередньо залежатиме не лише від технічного рівня інформаційних систем, а й від належного нормативно-правового забезпечення, розвитку кібербезпеки, підготовки кваліфікованих кадрів та формування довіри суспільства до цифрових механізмів державного управління. У зв'язку з цим цифрова модернізація системи захисту корпоративних прав повинна супроводжуватися одночасним удосконаленням антикорупційного законодавства, посиленням механізмів захисту персональних даних, розвитком системи кіберзахисту державних реєстрів та створенням ефективних механізмів відповідальності за незаконне втручання в електронні інформаційні системи [71].

Таким чином, розвиток цифрової інфраструктури захисту права власності та корпоративних прав повинен стати одним із ключових напрямів модернізації системи публічного управління у сфері протидії рейдерству та важливим елементом забезпечення економічної безпеки держави в умовах цифрової трансформації суспільства, воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду протидії корпоративним правопорушенням свідчить, що ефективна система запобігання рейдерству не може ґрунтуватися виключно на механізмах державного примусу або кримінально-правового реагування. У сучасних умовах забезпечення стабільності корпоративних відносин, захисту права власності та формування безпечного інвестиційного середовища значною мірою залежить від рівня розвитку корпоративної доброчесності, внутрішнього контролю та комплаєнс-культури безпосередньо у бізнес-середовищі. Саме суб'єкти господарювання найбільше зацікавлені у функціонуванні прозорих правил корпоративного управління, мінімізації корупційних ризиків, забезпеченні правової визначеності та захисті інвестицій від незаконного втручання.

Водночас проведений аналіз сучасного стану корпоративного сектору в Україні свідчить, що значна частина суб'єктів господарювання все ще не приділяє належної уваги питанням управління корпоративними ризиками,

внутрішнього антикорупційного контролю, захисту корпоративної інформації та впровадження комплаєнс-механізмів. Практика свідчить, що окремі рейдерські схеми реалізуються саме через використання внутрішніх організаційних недоліків підприємств, неналежного контролю за корпоративною документацією, відсутності механізмів перевірки контрагентів, низького рівня цифрової безпеки або неналежного управління корпоративними конфліктами. Це свідчить про необхідність формування в Україні сучасної системи корпоративної доброчесності як важливого елемента загальної державної антирейдерської політики.

У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів удосконалення системи запобігання рейдерству повинно стати стимулювання розвитку культури ділової доброчесності та впровадження сучасних стандартів корпоративного управління. Насамперед доцільним є сприяння розробці та впровадженню галузевих кодексів етичної поведінки, які визначатимуть стандарти взаємодії бізнесу з контрагентами, державними органами, інвесторами та конкурентами. Такі кодекси повинні закріплювати принципи прозорості, добросовісної конкуренції, недопущення конфлікту інтересів, антикорупційної поведінки, належного управління корпоративними ризиками та відповідального ставлення до захисту права власності. Формування єдиних етичних стандартів сприятиме зниженню рівня корпоративних конфліктів та мінімізації використання недобросовісних механізмів незаконного поглинання бізнесу.

Особливого значення набуває розвиток системи корпоративного комплаєнсу як інструменту внутрішнього антирейдерського захисту підприємств. У сучасних умовах комплаєнс повинен розглядатися не лише як механізм дотримання антикорупційного законодавства, а як комплексна система управління корпоративними ризиками, що охоплює внутрішній контроль за корпоративними процедурами, оцінку ризиків контрагентів, захист корпоративної інформації, цифрову безпеку та механізми реагування на потенційні рейдерські загрози. У зв'язку з цим доцільним є законодавче стимулювання впровадження внутрішніх комплаєнс-програм на підприємствах, особливо у стратегічно важливих галузях економіки, фінансовому секторі,

сфері енергетики, аграрному секторі та підприємствах, що залучають значні інвестиційні ресурси.

Важливим напрямом державної політики повинно стати також формування системи професійної підготовки у сфері корпоративної безпеки та комплаєнсу. Держава у взаємодії з бізнес-асоціаціями, професійними об'єднаннями, закладами вищої освіти та експертними центрами може стимулювати проведення спеціалізованих навчальних програм, сертифікаційних курсів та тренінгів для керівників підприємств і працівників компаній з питань управління ризиками, протидії корупції, цифрової безпеки, захисту корпоративних прав та запобігання корпоративному шахрайству. Особливого значення такі заходи набувають в умовах цифровізації корпоративних процедур та поширення високотехнологічних форм рейдерства [71].

Доцільним видається також створення системи державних стимулів для суб'єктів господарювання, які впроваджують високі стандарти корпоративної доброчесності та ефективні комплаєнс-механізми. Йдеться, зокрема, про можливість надання окремих преференцій під час участі у державних закупівлях, грантових програмах, інвестиційних проєктах або державних програмах підтримки бізнесу для компаній, які підтверджують наявність внутрішніх антикорупційних механізмів, систем корпоративного контролю та належного рівня цифрової безпеки.

Особливого значення у сфері запобігання рейдерству набуває забезпечення прозорості структури власності компаній. У зв'язку з цим важливим напрямом державної політики є розвиток механізмів розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників та вдосконалення функціонування відповідних державних реєстрів. Підвищення рівня прозорості корпоративного сектору дозволить мінімізувати використання фіктивних структур, прихованого контролю та інших механізмів, які нерідко використовуються у рейдерських схемах для приховування реальних організаторів незаконного встановлення корпоративного контролю.

Крім того, перспективним напрямом є формування інституту приватного антирейдерського консалтингу та корпоративної медіації. Створення професійного середовища фахівців у сфері корпоративної безпеки, комплаєнсу, корпоративного права, цифрового захисту та врегулювання корпоративних конфліктів дозволить суб'єктам господарювання оперативно отримувати правову, аналітичну та організаційну допомогу у випадках загрози рейдерських атак або виникнення корпоративних спорів.

Показовим у цьому контексті є досвід Словаччини, де після масштабних корупційних скандалів на початку 2000-х років було започатковано комплексний рух за формування «економіки без корупції». Важливу роль у цьому процесі відіграли бізнес-асоціації та професійні об'єднання, зокрема Словацький клуб корпоративного управління та Словацька комплаєнс-асоціація. У межах зазначених ініціатив було розроблено Кодекс корпоративного управління, запроваджено систему етичної сертифікації компаній та реалізовано масштабні просвітницькі програми для бізнесу. Реалізація таких заходів сприяла підвищенню рівня корпоративної прозорості, зміцненню довіри до бізнес-середовища та покращенню механізмів захисту права власності [71].

Таким чином, стимулювання ділової доброчесності та розвиток комплаєнс-культури повинні розглядатися як важливий елемент комплексної системи запобігання рейдерству, спрямований на формування внутрішньої стійкості бізнес-середовища до корпоративних загроз, зниження рівня корупційних ризиків та зміцнення механізмів захисту права власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Висновки до Розділу 3

1. Встановлено, що систему загальносоціального запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій становить система взаємопов'язаних економічних, соціальних, організаційно-управлінських, правових, інформаційно-технологічних та антикорупційних

заходів, спрямованих на усунення або мінімізацію криміногенних чинників, що детермінують вчинення таких кримінальних правопорушень. Ефективність зазначеної системи залежить від її комплексності, превентивної спрямованості та адаптації до сучасних цифрових, економічних і воєнно-політичних викликів.

2. Обґрунтовано, що удосконалення запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій потребує формування ефективного нормативно-правового та організаційного механізму захисту права власності й корпоративних прав. Такий механізм має забезпечувати узгоджену діяльність суб'єктів запобігання, своєчасне виявлення ризиків незаконного встановлення корпоративного контролю та належне реагування на сучасні форми рейдерства.

3. Доведено, що сучасна система запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій повинна ґрунтуватися на комплексному поєднанні загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів. Її подальший розвиток має здійснюватися з урахуванням трансформації способів рейдерства, цифровізації суспільних відносин, поширення організованих і корупційних механізмів та особливостей забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення України.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Проведений аналіз наукових джерел дозволив виокремити п'ять основних напрямів дослідження проблем незаконного заволодіння майном підприємства, установи, організації: 1) дослідження сутності та правової природи рейдерства (А. В. Смітюх, Д. В. Фальшовник, В. С. Шапіто, Р. А. Панасенко та ін.); 2) дослідження проблем криміналізації рейдерства та вдосконалення кримінального законодавства (О. А. Туркот, Н. М. Грищенко, Є. В. Калмикова, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, Н. Гуторова та ін.); 3) дослідження кримінологічних та соціально-економічних чинників поширення рейдерства (І. Г. Богатирьов, О. А. Туєв, З. С. Варналій, О. П. Вашків та ін.); 4) дослідження механізмів та способів вчинення рейдерських захоплень (А. Орлеан, Р. Дурдієв, С. С. Молодецький, П. Т. Гега, В. А. Пустовіт та ін.); 5) дослідження практичних аспектів кримінально-правової кваліфікації та досудового розслідування незаконного заволодіння майном підприємств, установ та організацій (М. І. Хавронюк, О. О. Дудоров, В. О. Навроцький, С. С. Чернявський, В. В. Топчій та ін.). Водночас встановлено, що комплексні кримінологічні дослідження запобігання незаконному заволодінню майном підприємств в умовах воєнного стану та сучасних цифрових трансформацій залишаються недостатньо розробленими.

2. З метою підвищення ефективності кримінально-правового запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації запропоновано низку законодавчих змін, зокрема необхідно замінити застарілий термінологічний зворот «майно підприємства, установи, організації» на узагальнене поняття «майно юридичної особи», що забезпечить єдність

правової термінології з положеннями цивільного та господарського законодавства. Також обґрунтовано необхідність конкретизації способів вчинення кримінального правопорушення шляхом закріплення у диспозиції статті таких форм рейдерських посягань, як незаконні реєстраційні дії, використання фіктивних правочинів, зловживання процедурами банкрутства, втручання в електронні інформаційні системи та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Крім того, запропоновано удосконалити конструкцію кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, передбачивши підвищену кримінальну відповідальність за використання державних електронних реєстрів, участь службових осіб або організованих груп у механізмі незаконного встановлення контролю над юридичною особою. Окремо обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення поняття рейдерства та відмови від оціночної категорії «велика шкода» із заміною її більш конкретними суспільно небезпечними наслідками. Запропоновані зміни спрямовані на підвищення визначеності кримінально-правової норми, забезпечення єдності правозастосовної практики та адаптацію кримінального законодавства до сучасних механізмів рейдерських посягань.

3. Аналіз позитивного зарубіжного досвіду запобігання рейдерству свідчить про необхідність комплексного вдосконалення системи запобігання незаконному заволодінню майном юридичних осіб в Україні. Встановлено, що ефективне запобігання рейдерським посяганням потребує поєднання організаційно-правових, кримінально-правових, цифрових та інституційних механізмів захисту корпоративних прав. У зв'язку з цим пріоритетними напрямками вдосконалення національної системи запобігання рейдерству мають стати: запровадження автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій, обов'язкової багатофакторної автентифікації учасників корпоративних процедур та механізмів тимчасового блокування сумнівних реєстраційних змін; посилення кримінально-правового та антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, зокрема шляхом розширення цифрового аудиту реєстраційних дій і підвищення відповідальності за незаконне використання електронних реєстрів та службового становища; створення єдиної міжвідомчої

інформаційно-аналітичної системи протидії рейдерству та спеціалізованих підрозділів із протидії корпоративним кримінальним правопорушенням; законодавче закріплення мінімальних стандартів цифрової безпеки для юридичних осіб та механізмів кіберзахисту корпоративних даних; а також удосконалення кримінального законодавства шляхом нормативного визначення поняття рейдерства, конкретизації способів незаконного встановлення корпоративного контролю та врахування сучасних цифрових механізмів рейдерських посягань у конструкції ст. 206-2 КК України. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності кримінологічного запобігання рейдерству, забезпеченню належного захисту корпоративних прав та зміцненню економічної безпеки держави.

4. На підставі вивчення кількісних і якісних показників запобігання незаконному заволодінню майном підприємства, установи, організації зроблено висновок, що створення Реєстру ризикових реєстраційних дій є одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення системи запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій в умовах цифровізації корпоративних процедур та зростання кількості високотехнологічних рейдерських схем. Запровадження автоматизованого моніторингу ризикових корпоративних змін дозволить забезпечити своєчасне виявлення потенційних рейдерських загроз, мінімізувати вплив людського фактору та підвищити ефективність превентивного реагування з боку Міністерства юстиції України та правоохоронних органів.

Обґрунтовано, що функціонування такого Реєстру сприятиме формуванню єдиної системи цифрового антирейдерського контролю, підвищенню прозорості реєстраційних процедур, зниженню рівня корупційних ризиків та посиленню захисту корпоративних прав суб'єктів господарювання. Особливого значення зазначений механізм набуває в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, коли зростає економічна вразливість бізнесу, а ризики незаконного встановлення корпоративного контролю суттєво посилюються.

5. Зроблено висновок, що сучасне рейдерство є складним багаторівневим криміногенним явищем, формування та поширення якого обумовлюється системною взаємодією соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, корупційних, інформаційно-технологічних, воєнно-політичних і морально-психологічних чинників. Сукупність зазначених детермінант формує сприятливе середовище для незаконного встановлення корпоративного контролю, забезпечує високий рівень латентності рейдерських посягань та сприяє трансформації рейдерства у професіоналізовану, організовану та технологічну форму кримінально протиправної діяльності.

Установлено наявність стійких кореляційних зв'язків між окремими детермінантами та рівнем поширення рейдерських посягань. Зокрема, простежується пряма залежність між рівнем корупції у сфері державної реєстрації та масштабами незаконного встановлення корпоративного контролю. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що у 60–70 % випадків рейдерських посягань використовуються корупційні механізми за участю державних реєстраторів, нотаріусів або інших осіб, уповноважених на здійснення реєстраційних процедур. Водночас встановлено взаємозв'язок між рівнем латентності рейдерства та корупційною вразливістю правоохоронної та судової системи, що проявляється у маскуванні рейдерських схем під цивільно-правові або корпоративні спори, затягуванні досудового розслідування та ускладненні повернення корпоративного контролю законним власникам.

Дослідження також дозволило встановити кореляційний зв'язок між воєнно-політичною нестабільністю та зростанням кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України. Якщо у 2022 році було зареєстровано 603 відповідних кримінальних правопорушення, то у 2025 році їх кількість зростає до 874. Одночасно збільшився і рівень латентності рейдерських посягань - із 55–60 % у 2020 році до 67-72 % у 2025 році. Це свідчить про те, що воєнний стан, економічна нестабільність, релокація бізнесу та послаблення окремих механізмів державного контролю створюють додаткові можливості для незаконного встановлення корпоративного контролю та ускладнюють своєчасне виявлення відповідних кримінальних правопорушень.

6. На підставі аналізу 68 матеріалів кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, запропоновано авторську кримінологічну типологію осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій. Встановлено, що сучасне рейдерство в Україні характеризується високим рівнем організованості та функціонального розподілу ролей між учасниками рейдерських схем. Зокрема, організатори рейдерських механізмів становлять близько 28 % від загальної кількості досліджених осіб, юридично-консультаційні учасники - 21 %, корупційно-адміністративні учасники - 18 %, фінансово-посередницькі - 12 %, інформаційно-технологічні - 9 %, силові учасники - 7 %, а формальні або підставні особи - близько 5 %. Отримані результати свідчать, що сучасне рейдерство реалізується переважно у межах складних організованих схем, які поєднують юридичні, корупційні, фінансові та цифрові механізми незаконного встановлення корпоративного контролю.

Проведене дослідження також дозволило встановити трансформацію сучасного рейдерства у професіоналізовану та високотехнологічну форму економічної злочинності. У 64 % досліджених кримінальних проваджень незаконне заволодіння майном юридичних осіб супроводжувалося використанням незаконних реєстраційних дій, у 58 % - використанням підроблених документів, а у 46 % - наявністю ознак корупційного сприяння з боку державних реєстраторів, нотаріусів або інших службових осіб. Крім того, у 37 % випадків встановлено використання електронних реєстрів, цифрових ключів та інших інформаційно-комунікаційних технологій у механізмі незаконного встановлення корпоративного контролю. Це свідчить про необхідність формування спеціалізованої системи кримінологічного запобігання рейдерству з урахуванням сучасної корупційної, цифрової та організованої складової відповідної кримінально протиправної діяльності.

7. Сучасна система загальносоціального запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій потребує суттєвої модернізації з урахуванням цифрової трансформації корпоративних процедур, зростання рівня організованості рейдерських схем, високої корупційної

вразливості сфери державної реєстрації та нових воєнно-політичних ризиків. Встановлено, що сучасне рейдерство дедалі більше набуває ознак високотехнологічної форми економічної злочинності, яка поєднує незаконні реєстраційні дії, використання цифрових технологій, втручання в інформаційні системи та корупційні механізми. У зв'язку з цим пріоритетного значення набувають створення системи автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій, посилення цифрової безпеки державних реєстрів, розвиток антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, формування спеціального механізму захисту релокованого бізнесу та впровадження сучасних комплаєнс-механізмів корпоративного захисту.

Обґрунтовано, що ефективність запобігання рейдерству безпосередньо залежить від комплексного поєднання організаційно-управлінських, інформаційно-технологічних, антикорупційних та правових заходів, спрямованих на раннє виявлення ризикових корпоративних операцій і мінімізацію криміногенних факторів у сфері корпоративного управління. У зв'язку з цим запропоновані напрями доцільно закріпити в окремому нормативно-правовому акті у сфері запобігання протиправному заволодінню майном юридичних осіб та захисту корпоративних прав, який би визначав систему суб'єктів антирейдерської діяльності, механізми цифрового моніторингу реєстраційних дій, особливості захисту стратегічно важливих підприємств і релокованого бізнесу, а також комплекс сучасних заходів протидії цифровим, корупційним та організованим формам рейдерства в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

8. На підставі комплексного кримінологічного аналізу сучасних механізмів протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій, зарубіжного досвіду запобігання рейдерству, статистичних показників, матеріалів кримінальних проваджень та сучасних цифрових і воєнно-політичних викликів розроблено проєкт Закону України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав», у якому запропоновано комплексну систему організаційно-правових, кримінологічних, інформаційно-технологічних та антикорупційних заходів протидії незаконному встановленню

корпоративного контролю, визначено систему суб'єктів запобігання рейдерству, механізми цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, засади функціонування Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству, а також особливості захисту права власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

9. Проведений аналіз міжнародного досвіду запобігання рейдерству, сучасного стану захисту корпоративних прав в Україні, статистичних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, а також сучасних воєнно-політичних, економічних та цифрових викликів свідчить про необхідність комплексної модернізації державної антирейдерської політики. Сучасне рейдерство трансформувалося у високотехнологічну, організовану та корупційно орієнтовану форму економічної злочинності, яка поєднує незаконні реєстраційні дії, використання цифрових технологій, втручання в інформаційні системи, маніпулювання корпоративними процедурами та застосування корупційних механізмів. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність реалізації комплексу взаємопов'язаних напрямів удосконалення системи запобігання рейдерству, серед яких пріоритетного значення набувають: створення спеціалізованого державного органу — Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству; посилення кримінально-правових та адміністративно-правових механізмів відповідальності за незаконне встановлення корпоративного контролю; розвиток цифрової інфраструктури захисту права власності та державних реєстрів із використанням сучасних технологій автоматизованого моніторингу, блокчейн-рішень та штучного інтелекту; а також стимулювання ділової доброчесності, розвитку комплаєнс-культури та внутрішніх механізмів корпоративної безпеки у бізнес-середовищі.

Обґрунтовано, що ефективна система запобігання рейдерству повинна формуватися на засадах комплексного поєднання кримінально-правових, організаційно-управлінських, інформаційно-технологічних та превентивних механізмів захисту права власності. Особливого значення зазначені напрями набувають в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України,

коли процеси релокації бізнесу, масштабної відбудови держави, цифровізації управлінських процедур та залучення міжнародних інвестицій супроводжуються підвищенням ризиків корпоративних конфліктів і незаконного заволодіння активами. У зв'язку з цим формування сучасної системи захисту корпоративних прав повинно розглядатися як один із ключових напрямів забезпечення економічної безпеки держави, стабільності інвестиційного середовища та зміцнення довіри до інститутів публічного управління в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С., Грищук В. К., Савченко А. В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
2. Аналітична довідка: матеріали Комітетських слухань Верховної Ради України «Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців». Київ : Міжвідом. наук.-дослід. центр з пробл. боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. 127 с.
3. Бабанін С. В. Об'єкт рейдерства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 126-128.
4. Бабич Т. М. Рейдерство в Україні - загроза національній безпеці. *Віче*. 2010. № 14. С. 2-5.
5. Баулін Ю. В. Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр., 2012. Вип. 23. С. 29–42.
6. Бахуринський В. С. Кримінально-правова відповідальність за вчинення рейдерства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Університет ДФС України. Київ, 2021. 23 с.;
7. Бахуринський, В. С. Суб'єктивні ознаки рейдерства у контексті кримінально-правової протидії. *Юридична наука*. 2020. (1(103), 5–11. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-103-1.01>.
8. Берlach Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії рейдерству в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2014. 20 с.
9. Берlach Ю. А. Рейдерство як загроза національній безпеці України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_6.
10. Берlach Ю.А. Адміністративно-правове забезпечення протидії недружнім злиттям і поглинанням (рейдерству) в Австралії: характеристика й

можливості запровадження позитивного досвіду в Україні. *Південно український правничий часопис*. 2010. № 2. С. 265-266.

11. Бєліков О. Рейдерство в Україні — реалії сьогодення. *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 105–109. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2638>.

12. Біляк Ю. В. Причини зростання масштабів рейдерських захоплень в Україні: причини виникнення, типи і види рейдерських схем. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 12. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2013/13.pdf

13. Біляк Ю. Рейдерство в агросекторі: причини і наслідки. *Агросвіт : науковий журнал*. 2019. № 5. С. 3–10. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2825&i=0>

14. Богатирьов І. Г. Рейдерство в Україні. Міф чи реальність. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 124–128.

15. Бурбело О. А., Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Бурбело С. О. Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 184 с.

16. Бурбело О. А., Рамазанова С. К., Заєць О. М., Гудіма Т. С., Кузьменко О. М. Економічна безпека підприємства в умовах рейдерських загроз : колективна монографія. За наук. ред. О. А. Бурбело, С. К. Рамазанова. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 285 с.

17. Бутіна М. Протидія рейдерству: що встановлено новим Законом? Офіційний сайт ЮрЛіги. Київ, 2023. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/219513_protidya-reyderstvu-shcho-vstanovleno-novim-zakonom

18. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. *Соціально-економічна політика. Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 129–136. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2007_2_15.pdf.

19. Варналій З. С. Рейдерство як інституційна загроза фінансовій безпеці України. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України*: зб. матер. X Міжн. наук.-практ. конференції (24–25 жовтня

2013 р.). К.: Київський національний університеті мені Тараса Шевченка, 2013. С. 20–24.

20. Варналій З. С. Роль державних інституцій в удосконаленні державного регулювання у сфері протидії рейдерству. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 9–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2014_1_4.

21. Варналій З. С., Мазур І. І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 129–136.

22. Варналій З.С. Рейдерство як загроза економічній безпеці України в сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 2–10.

23. Василенко М. Д. Рейдерство: загроза та шляхи подолання (економіко-правовий аналіз). *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eb795760-4b0b-4e1a-816f-ccc7cdd26376/content>

24. Вашків О. П. Рейдерство як інституційна пастка: механізм утворення та поширення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2016. Вип. 19 (1). С. 9–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_19%281%29__3.

25. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 30.04.2019 у справі № 522/14826/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81635761>

26. Гбур З.В. Сутність рейдерства та його вплив на формування економічної безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2017. Вип. 2. С. 13–22.

27. Гега П. Т., Пустовіт В. А. Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 29–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_6.

28. Грек Б. М. Про кримінальну відповідальність за рейдерство. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 40–46.

29. Грек Б. М. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення. Академія прокуратури України: збірник наукових праць. 2009. 400 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10140.html>.

30. Грек Б.М. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони рейдерства та його відмінність від суміжних злочинів. *Адвокат*. 2009. № 9 (108). С. 6–11.

31. Грек Б.М. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 75–81.

32. Гринишин О. А. Кримінально-правова охорона свободи договору : дис. ... кан. юрид. наук : 12.00.08. Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів, 2019. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 228 с. URL: http://www.scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/adcd/dis_Grynyshyn%20O.%20A..pdf.

33. Грицюк І.В., Бодунова О.М. Особливості правотворчої діяльності у кримінально-правовій сфері в умовах війни в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. № 4(21). С. 141-149. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/435>

34. Грищенко Н. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2019. 219 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/auto/4/1.pdf>.

35. Грищенко Н.М. Особливості об'єкта протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 144–146. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/33.pdf.

36. Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство. *Юридичний радник*. 2007. № 2. С. 6–9. URL: <http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur/>

37. Дацюк В. Б. Криміногенні процеси у сфері корпоративних відносин: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. ...

канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К.: Держ. НДІ МВС України, 2015. 20 с.

38. Декларація цілей та завдань державного бюджету на 2008 рік (Бюджетна декларація), затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 316. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2007-п#Text>.

39. Денисов А. І. Протидія рейдерству: використання іноземного досвіду з протидії агресивному поглинанню. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності*: зб. наук. пр. за підсумками круглого столу. 14 груд. 2018 р. Харків. Право, 2018. С. 29–31 URL: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/12/14/RozvytokPidprVUkr18-7.pdf>.

40. Дорошук А., Трибуха М. Система регулювання рейдерства в Україні. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2011. № 1. С. 170–176.

41. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/521503.pdf>.

42. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 215–263.

43. Дудоров О. О., Каменський Д. В., Титаренко С. С. Стаття 205-1 Кримінального кодексу України як антирейдерська заборона: проблеми тлумачення, застосування і вдосконалення. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 116–135.

44. Європейська бізнес-асоціація. Рейтинг України згідно із Судовим індексом. URL: <https://surl.li/dkmosj>

45. Живко З. Б. Фактори впливу рейдерства на рівень економічної безпеки підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2015. № 3. С. 88–104.

46. Живко З. Б. Рейдерство: фермент ринкової економіки : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2009. 256 с.

47. Журавель В. П. Протидія рейдерству: практ. посібник для керівників бізнес-структур з організації захисту від рейдерських атак та недружніх поглинань. Європейський ун-т. Київ : Видавництво Європейського ун-ту, 2009. 414 с.

48. Загородний А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доп. та переробл. Львів : Вид-во Львів-ської політехніки, 2011. 844 с.

49. Закон Комісії з цінних паперів та інвестицій Австралії 2001 року: станом на 01.07.2014. Парламент Австралії Акт № 51, 2001. URL : <http://www.comlaw.gov.au/Details/C2014C00470>.

50. Закон про компанії (Акт про компанію). Парламент Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії від 08.11.2006. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>.

51. Калмикова Є. В., Калмиков Д. О. Лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо: встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний вісник України*. 2014. № 14. С. 14–15.

52. Ковригіна В. Є. Протиправне поглинання господарських підприємств та проблеми юридичної відповідальності. *Правова інформатика*. 2012. № 4. С. 29–36.

53. Колесник М. А. Зарубіжний досвід протидії рейдерству та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 11–16.

54. Колесник М.А. Адміністративно-правові засади діяльності органів державної влади України щодо протидії рейдерству: дис... канд. юр. наук: 12.00.07. 2012. Харків. 220 с.

55. Колодін Д. О. Аналіз ознак протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Кримінальне право в умовах глобалізації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Кафедра кримінального права НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С. 115-117. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/b7ec59e9-fcc7-4fb4-a1c7-61efc8fcd29f>

56. Коломійцева О.В. Українські особливості розвитку грінмейлу. *Економіка і управління*. 2011. № 6(120). С. 107-113.
57. Коломійчук В. О. Аналіз проблеми поширення рейдерства в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 186–192. URL: [http:// apnl.dnu.in.ua/1_2022/31.pdf](http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/31.pdf)
58. Кониченко О. М. Захист прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021. 210 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/issue/view/409>.
59. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
60. Копитко М. І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємства транспортного машинобудування) : дис. д.е.н.: 21.04.02. Київ : ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», 2015. 479 с.
61. Копитко М. І. Особливості рейдерства в Україні. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Економічні науки*. 2014. Вип. 9. С. 187–192.
62. Копитко М. І. Проблема рейдерства в Україні. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2653/1/5_.pdf.
63. Корпоративне управління : навч. посіб. за ред. Д. Задихайло, О. Кібенко, Г. Назарова. Харків : Фоліо, 2003. 687 с.
64. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування. За ред. М. І. Хавронюка. К: Москаленко О. М., 2019. 464 с.
65. Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. 232 с.

66. Красноруцька Л. Є. Проблема рейдерських захоплень бізнесу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 151-153. URL: https://www.lsej.org.ua/6_2019/36.pdf.
67. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=198833
68. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 03.07.2014 р. No 226-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-106
69. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002 № 985. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
70. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
71. Кузьменко Т. М. Публічно-управлінські механізми боротьби з рейдерством для періоду післявоєнного відновлення України і реформ: інтеграція міжнародного досвіду в українських реаліях. *Державне будівництво*. 2024. № 2 (36). С. 497–517. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-34>.
72. Кушнір С.С. Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 148-159. URL: https://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/21.pdf
73. Легеза Ю. Особливості кримінальної відповідальності за рейдерство. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2022. Випуск 1 (61). С. 42-49.
74. Лихова С. Я. Порівняльні дослідження в кримінальному праві України (аналіз та перспективи). *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 1. С. 247–253.
75. Лихова С. Я. Характеристика предмета кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридичний вісник*. 2016. № 3 (40). С. 157–162.

76. Луговий О. Правове регулювання протидії рейдерству в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2020. С. 138-142. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/1/31.pdf>.
77. Мельниченко О. А., Пушкарьова В. І. Протидія рейдерству як складова державної політики щодо економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 102–108.
78. Мисливий В. А. Криміналізація та декриміналізація: деякі тенденції. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2015 : зб. наук. пр. Відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 5-8. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/f998064d-6ee1-4eea-90c8-4f10151eea65>
79. Молодецький С. С. Сутність рейдерства та шляхи боротьби з ним. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 6. 2015. С. 397–401. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/82.pdf>.
80. Москаленко С. М. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби. *Юридичний журнал*. 2007. № 3. С. 117-119.
81. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності. За ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2017. 448 с.
82. Нестеренко О.М. Кримінальна відповідальність за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців : дис. ... д-ра філософії : 081. Дніпро. 2021. 238 с.
83. Нечипоренко О. Ю., Захаренко Н. О. Законодавче закріплення відповідальності за рейдерство як перспектива розвитку та удосконалення інституту кримінальної відповідальності. *Правове регулювання економіки: зб. наук. пр. / редкол.: В. Ф. Опришко та ін.; М-во освіти і науки України; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; Юридичний ф-т. К.: КНЕУ, 2008. Вип. 8. С. 76–88.*
84. Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. За заг. ред. О. В. Носової. К.: Центр учбової літератури, 2013. 512 с.

85. Оніщук О. Обережно – рейдерство! Як захистити державні реєстри та майно? *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/oberezhno--reyderstvo-yak-zahistiti-derzhavni-reestri-ta-mayno.html/>
86. Ополінський А. Типологія осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майна у сфері підприємницької діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 12. С. 307-312. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/57.pdf>
87. Орлеан А. Щодо криміналізації рейдерства. *Вісник прокуратури*. Київ: ГПУ, 2007. № 8 (74). С. 83–88.
88. Орлеан А., Дурдієв Р. Щодо криміналізації рейдерства. *Вісник прокуратури*. 2007. № 8 (74). С. 83–88.
89. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні: аналітична записка, підготовлена відділом регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli/1.htm>
90. Офіс Генерального прокурора. Статистика кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування : офіційний вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
91. Панасенко Р. А. Дефініція рейдерства та його співвідношення із суміжними поняттями. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 95–101.
92. Панасенко Р. А. Загальна характеристика кримінологічної детермінації незаконних захоплень підприємств в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 2. С. 160–166.
93. Педан В. І. Актуальність дослідження питань протидії законній господарській діяльності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2. С. 55–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2016_2_13
94. Петровець О. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: запобігання в умовах сьогодення. *Захист прав людини в*

Україні в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права, Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. С. 257-260. URL: <https://surl.li/iziwqs>

95. Петровець О.Ф. Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни. Ірпінський юридичний часопис. 2023. № 4(13). С. 106-113. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/176/175>

96. Петровець О.Ф. Окремі аспекти запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 73: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 квітня 2025 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2025. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4187

97. Петровець О.Ф. Перспективи удосконалення законодавства щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації під час війни. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнського круглого столу, м. Ірпінь, 15.05.2024 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 88-90. URL: <https://surl.li/atdcxt>*

98. Петровець О.Ф. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: кримінально-правовий аспект. Журнал східноєвропейського права. 2026. №142. С. 184-190. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/01/etrovets_142.pdf

99. Петровець О.Ф. Удосконалення механізму запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації: порівняльний аналіз. Національні інтереси України. 2026. № 2. С. 946-958. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/36990/36989>

100. План заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.06.2010 № 1199-р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2010-p>.

101. Положення про діяльність Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України від 09.01.2020 р. No 71/5. URL: <https://surl.li/gabyjv>

102. Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2020 року № 51-6550км19 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855157>

103. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 листопада 2016 року у справі № 5-250кс(15). URL: https://protocol.ua/ru/vsu_nezakonne_zavolodinnya_transportnim_zasobom_moge_b_uti_vchinene_bud_yakim_sposobom_u_tomu_chisli_shlyahom_obmanu/

104. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» від 17 листопада 2009 року № 1720-VI Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45160&pf35401=239430>

105. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

106. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

107. Про внесення змін до деяких законів України (щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій): проект Закону України від 03.12.2007 № 1101. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30906.

108. Про внесення змін до деяких законів України щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій : Закон України від 18.09.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/540-17/ed20080918>.

109. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству : Закон України від 12 трав. 2022 р. № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>

110. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України від 10.10.2013. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18/sp:max15>.

111. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності : Закон України від 02.11.2016. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>.

112. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності : Закон України від 03.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-20>.

113. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах : Закон України від 23.03.2017 р. № 1983- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-19#Text>

114. Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство) : проект Закону від 13.03.2007 No 3300. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3300&skl=6.

115. Про заходи щодо посилення захисту права власності :Указ Президента України від 12.02.2007 № 103/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/2007>.

116. Про посилення протидії рейдерству: Указ Президента України від 19.03.2014 № 313/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3132014-16451>.

117. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06>.

118. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

119. Про схвалення Декларації цілей та завдань бюджету на 2008 рік: Постанова Кабінету Міністрів від 01.03.2007 № 316. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-2007-%D0%BF#Text>.

120. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2007 р. No 257. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2007-%D0%BF>.

121. Проект Кримінального кодексу України: URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

122. Радванська Н.В. Рейдерство як загроза економічній безпеці підприємства та держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. Т. 1. С. 204-206.

123. Руденко Л. Д., Моїсеєнко О. В. Щодо юридичної природи та форм рейдерства в Україні: господарсько-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2019. № 14. С. 101–105.

124. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: КНТ, 2007. 596 с.

125. Системний звіт Ради бізнес-омбудсмена. Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації. 2017. 56 с. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/ii_2017_sytem_ua_digital.pdf.

126. Скора Л. М. Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності : дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.08. Київ : Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. 2012. 253 с.

127. Слотило О. Відмежування понять «грінмейл» та «рейдерство», їх кримінально-правове значення. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 6. С. 258–261.

128. Слотило О.Р. Соціальна обумовленість виділення складу злочину «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 255-259.

129. Смітюх А. В. Поняття та ознаки рейдерства в контексті суміжних понять поглинання та загарбання. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2014. Т. 19. Вип. 2 (23). С. 56–62.

130. Ступницький В. В., Ступницька Н. І., Срібна Є. В. Політико-економічні аспекти вітчизняного рейдерства. *Modern Directions Of Theoretical And Applied Researches* 2013 P. 19–30. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>.

131. Таращанська О. Б. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 2. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf>.

132. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: моногр. Х.: Право, 2016. 256 с.

133. Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 262 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/ dissertations/1/2.pdf>.

134. Титаренко С. С. Особливо кваліфікуючі ознаки «велика шкода» та «інші тяжкі наслідки» у складах злочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 та ч. 3 ст. 206-2 КК України. *Правові новели*. 2017. № 3. С. 152–158.

135. Титаренко С.С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 271–274.

136. Туєв О.А. Питання організації протидії рейдерству. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 243–250.

137. Туркот О. А. Правовий захист акціонерних товариств від посягань на їх майно та органи управління. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 100–108.

138. Туркот О.А. Удосконалення Закону України «Про акціонерні товариства» як основа протидії порушенню прав акціонерів. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 87–92.

139. Ухвала Одеського апеляційного суду від 07.11.2019 року № 11-кп/813/1107/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86109931>

140. Ущатовський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством : метод. рекомендації. Київ : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. 63 с.

141. Фальшовник Д. В. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 1. С. 312–321. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/01_2014/14fdvzgd.pdf.

142. Федулова І. М. Кримінальна відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 216 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3506/1/fedulova_d.pdf.

143. Федулова І. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 88-91.

144. Фомічов К. С. Актуальні проблеми боротьби з рейдерством в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 312–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_43.

145. Фомічов К.С. Основні зміни в законодавстві щодо доказування і протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 1. С. 111-117.

146. Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн: монографія. К.: Істина, 2006. 192 с.

147. Харь І. О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта злочинів у сфері господарської діяльності, передбачених ст.ст.199–201, 203-1, 203-2, 204–205, 205-1, 206, 206-2, 209, 209-1, 210 КК України. *Юридична наука*. 2016. № 10. С. 157–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2016_10_11.

148. Хатнюк Ю. А. Визначення поняття рейдерства та його характеристика у законодавстві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 174–185.

149. Хатнюк Ю., Кіцул Ю. Основи організації діяльності органів Національної поліції України у боротьбі з рейдерством. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 77–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2017_1_16.

150. Хатнюк-Кункевич Ю. А. Особливості протидії рейдерству в Україні. *Митна справа*. 2010. № 3 (69). С. 92-96.

151. Хто реально протидіє рейдерам: Офіційний сайт видання «Економічна правда». URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/08/4/601356/>

152. Цибульник Т. Деякі проблемні питання взаємодії органів публічної влади щодо протидії рейдерству. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 164–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_31.

153. Чернявський С. С., Користін О. Є., Монастирський Я. В. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні. *Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками*

органів внутрішніх справ : зб. метод. рек. За заг ред. П. В.Коляди. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2010. С. 96–144.

154. Шапіро В. С., Булах Т. В. Рейдерство як економіко-правове явище: загальна характеристика. *Форум права*. 2015. № 2. С. 181–186. URL: file:///C:/Users/1/AppData/Local/Temp/FP_index.htm_2015_2_32.pdf.

155. Швець В. О. Етапізація розвитку рейдерства в Україні. Актуальні проблеми права: теорія і практика. Зб. наукових праць. 2012. № 22. С. 573-580.

156. Швець О. В. Основні напрямки подолання рейдерства в Україні. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 146–152.

157. Шишкін О.В. Міжнародно-правовий досвід протидії рейдерству: актуальні питання використання досвіду в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 12 (82). С. 38-43.

158. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів та виконавців: матеріали комітетських слухань, проведених 17 вересня 2008 року Міжвідомчою комісією з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств Верховної Ради України. К., 2008. 127 с.

159. Шуляк Ю.Л. Використання міжнародного досвіду з метою вдосконалення кримінальної відповідальності за шахрайство. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 345–351.

160. Яструбецька Л.С. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Т. 9. С. 1107–1112.

161. Annual report on the activities of the Business Ombudsman Council in Ukraine. 2020. Kyiv : Business Ombudsman Council, 2021. 240 p.

162. Australian Small Business and Family Enterprise Ombudsman Act 2015. URL: <https://surl.li/dljfy>

163. Belma D., Yilmaz F. The Effects of Mergers and Acquisitions on Company Performance: An Empirical Analysis in Turkey. *International Journal of Economics and Finance*. 2019. Vol. 11, № 4. P. 71–82.

164. Commission Implementing Regulation (EU) 2018/1212 of 3 September 2018 laying down minimum requirements implementing the provisions of Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council as regards shareholder identification, the transmission of information and the facilitation of the exercise of shareholders rights. *Official Journal of the European Union*. 2018. L 223. P. 1–18.

165. Criminal Code of the Kingdom of Netherlands. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf.

166. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. *Official Journal of the European Union*. 2017. L 169. P. 46–127.

167. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:142:0012:0023:EN:PDF>.

168. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. *Official Journal of the European Union*. 2004. L 142. P. 12–23.

169. Draft Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Legal Regulation of Activities of Legal Entities and Individual Entrepreneurs» № 2493 dated 25.11.2019. URL: <https://surl.li/bsntvm>

170. Green Paper: The EU corporate governance framework. Brussels : European Commission, 2011. 23 p.

171. Industrial Property Law No. 6769 (Turkey). URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm>

172. Insurance Activities Private Regulation and Supervision Agency (IRSA) of Turkey. URL: <https://surl.li/vfnctm>

173. Takeovers Panel Guidance Note 12 on Frustrating Actions. URL: <https://surl.li/sfpmtc>

174. The Cadbury Report 1992. URL: <https://surl.li/jvpnfn>

175. The Swedish Criminal Code. URL:
<https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf>

176. Unal F. The Effects of Law Amendments on Anti-Corruption and Anti-Bribery in Turkey. *Lex Mundi World Reports*. 2019. P. 1–3

177. Williams Act 1968. URL: <http://vlex.com/vid/williams-act-51575487>.

**Результати опитування практичних працівників щодо проблем
запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та
організацій (2022–2025 рр.)**

Упродовж 2022–2025 років проведено опитування 274 респондентів, серед яких: 85 слідчих, 57 прокурорів, 53 суддів та 79 адвокатів у м. Києві, Київській, Дніпропетровській, Одеській, Житомирській, Вінницькій, Чернігівській та Рівненській областях.

№	Питання	Так (%)	Ні (%)	Важко відповісти (%)
1	Чи вважаєте Ви рейдерство однією з найбільш небезпечних форм сучасної економічної злочинності?	82	11	7
2	Чи спостерігається зростання кількості рейдерських посягань в умовах воєнного стану?	76	15	9
3	Чи є високим рівень латентності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України?	71	18	11
4	Чи пов'язані сучасні рейдерські схеми з корупцією у сфері державної реєстрації?	68	19	13
5	Чи потребує ст. 206-2 КК України конкретизації способів вчинення кримінального правопорушення?	84	9	7
6	Чи доцільно передбачити у ст. 206-2 КК України окрему кваліфікуючу ознаку щодо використання електронних реєстрів та інформаційних систем?	81	10	9
7	Чи підтримуєте Ви закріплення поняття «рейдерство» у примітці до ст. 206-2 КК України?	78	14	8
8	Чи є недостатнім рівень цифрового захисту державних реєстрів?	64	23	13
9	Чи доцільне створення Реєстру ризикових реєстраційних дій?	86	8	6
10	Чи підтримуєте Ви автоматичне тимчасове блокування підозрілих реєстраційних дій до проведення перевірки?	74	16	10
11	Чи доцільним є запровадження обов'язкової відеофіксації нотаріальних та реєстраційних дій щодо корпоративних прав?	79	12	9
12	Чи потребує посилення антикорупційний контроль у сфері державної реєстрації?	88	6	6
13	Чи підтримуєте Ви створення спеціалізованого органу з протидії рейдерству?	74	17	9
14	Чи доцільно запровадити спеціальний механізм захисту релокованого бізнесу в умовах війни?	83	8	9
15	Чи підтримуєте Ви прийняття окремого Закону України «Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав»?	78	13	9

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо протиправного заволодіння майном підприємств, установ та організацій

У межах дослідження проведено вивчення 68 матеріалів кримінальних проваджень за фактами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, які розслідувалися правоохоронними органами у м. Києві, Київській, Дніпропетровській, Одеській, Житомирській, Вінницькій, Чернігівській та Рівненській областях упродовж 2020–2025 років.

Метою вивчення було встановлення сучасних механізмів незаконного встановлення корпоративного контролю, кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють рейдерські посягання, особливостей детермінації відповідних кримінальних правопорушень, рівня використання цифрових технологій та корупційних механізмів, а також проблем кримінально-правової кваліфікації та доказування.

№	Показник	Кількість проваджень	%
1	Вчинення кримінального правопорушення організованою групою	49	72 %
2	Використання незаконних реєстраційних дій	44	64 %
3	Використання підроблених документів	39	58 %
4	Наявність ознак корупційного сприяння з боку службових осіб	31	46 %
5	Використання електронних реєстрів або цифрових технологій	25	37 %
6	Втручання в інформаційно-комунікаційні системи	18	26 %
7	Використання фіктивних судових рішень або процесуальних документів	16	24 %
8	Об'єктом посягання були підприємства аграрного сектору	27	40 %
9	Об'єктом посягання були об'єкти нерухомості або будівництва	21	31 %
10	Вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану	29	43 %
11	Використання корпоративних конфліктів як прикриття незаконних дій	33	49 %
12	Наявність міжнародного або транскордонного елементу	7	10 %
13	Використання підконтрольних юридичних осіб або фіктивних підприємств	28	41 %

			262
14	Наявність ознак попередньої підготовки та розподілу ролей між учасниками	51	75 %
15	Встановлення збитків у особливо великих розмірах	36	53 %

Проведене вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволило сформулювати кримінологічну типологію осіб, які вчиняють протиправне заволодіння майном підприємств, установ та організацій.

Тип особи	Характеристика	%
Організатори корпоративних схем	Особи, які здійснюють планування, координацію та фінансування рейдерських атак	28 %
Корупційно орієнтовані учасники	Державні реєстратори, нотаріуси, службові особи, які сприяють незаконним реєстраційним діям	22 %
Юридично-процесуальні маніпулятори	Особи, які забезпечують підготовку фіктивних документів, використання судових механізмів та корпоративних процедур	19 %
Цифрові учасники	Особи, які спеціалізуються на використанні електронних реєстрів, цифрових ключів та втручанні в інформаційні системи	14 %
Силовий компонент	Особи, які забезпечують фізичний контроль над об'єктами або психологічний тиск	9 %
Фіктивні власники та підконтрольні особи	Особи, які використовуються для формального прикриття незаконного встановлення корпоративного контролю	8 %

**ПРОЄКТ
ЗАКОН УКРАЇНИ
Про запобігання рейдерству та захист корпоративних прав**

Верховна Рада України постановляє:

Цей Закон визначає правові та організаційні засади державної політики у сфері запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій, регулює суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням захисту корпоративних прав, встановлює систему суб'єктів запобігання рейдерству, їх повноваження, механізми цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій, антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації, а також особливості захисту права власності в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

Цей Закон спрямований на забезпечення економічної безпеки держави, захист прав та законних інтересів власників майна і корпоративних прав, створення належних умов для функціонування добросовісного бізнесу та підвищення рівня інвестиційної привабливості України.

**РОЗДІЛ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Мета та завдання Закону

1. Метою цього Закону є:

- 1) забезпечення захисту права власності та корпоративних прав;
- 2) запобігання протиправному заволодінню майном підприємств, установ та організацій;
- 3) формування ефективної системи державної антирейдерської політики;
- 4) мінімізація корупційних ризиків у сфері державної реєстрації;
- 5) забезпечення цифрової безпеки державних реєстрів;
- 6) створення механізмів раннього виявлення рейдерських загроз;
- 7) захист стратегічно важливих підприємств, релокованого бізнесу та суб'єктів господарювання, які постраждали внаслідок бойових дій.

2. Основними завданнями цього Закону є:

- 1) визначення системи суб'єктів запобігання рейдерству;
- 2) встановлення механізмів цифрового моніторингу ризикових реєстраційних дій;
- 3) визначення засад функціонування Національного агентства із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству;
- 4) удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії у сфері захисту корпоративних прав;
- 5) формування системи антикорупційного контролю у сфері державної реєстрації;

6) стимулювання розвитку корпоративного комплаєнсу та ділової доброчесності.

Стаття 2. Основні терміни

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

рейдерство - протиправне встановлення контролю над майном, корпоративними правами, управлінням або господарською діяльністю підприємства, установи чи організації шляхом використання підроблених документів, незаконних реєстраційних дій, корупційних механізмів, втручання в інформаційні системи, маніпулювання корпоративними процедурами, насильства, погроз або інших незаконних способів;

ризикова реєстраційна дія - реєстраційна дія, яка містить ознаки потенційного незаконного встановлення корпоративного контролю;

цифрове рейдерство - форма рейдерства, пов'язана з використанням електронних реєстрів, цифрових ключів, інформаційно-комунікаційних систем або втручанням у функціонування державних інформаційних ресурсів;

антирейдерський комплаєнс - система внутрішнього контролю суб'єкта господарювання, спрямована на запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю та мінімізацію рейдерських ризиків;

Реєстр ризикових реєстраційних дій - державна інформаційно-аналітична система, призначена для автоматизованого виявлення ризикових корпоративних змін.

Стаття 3. Принципи державної політики у сфері запобігання рейдерству

1. Державна політика у сфері запобігання рейдерству ґрунтується на принципах:

- 1) верховенства права;
- 2) невідворотності юридичної відповідальності;
- 3) захисту права власності;
- 4) цифрової безпеки;
- 5) прозорості та відкритості;
- 6) міжвідомчої взаємодії;
- 7) пріоритетності превентивних заходів;
- 8) мінімізації корупційних ризиків;
- 9) захисту добросовісного бізнесу.

РОЗДІЛ II

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ РЕЙДЕРСТВУ

Стаття 4. Суб'єкти запобігання рейдерству

1. Суб'єктами запобігання рейдерству є:

- 1) Кабінет Міністрів України;
- 2) Міністерство юстиції України;
- 3) Національне агентство із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству;
- 4) правоохоронні органи;
- 5) Бюро економічної безпеки України;
- 6) Служба безпеки України;
- 7) Національне агентство з питань запобігання корупції;

- 8) суди;
- 9) органи місцевого самоврядування;
- 10) державні реєстратори та нотаріуси;
- 11) суб'єкти господарювання;
- 12) громадські об'єднання та бізнес-асоціації.

Стаття 5. Національне агентство із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству

1. Національне агентство із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Основними повноваженнями Агентства є:

- 1) координація державної антирейдерської політики;
- 2) ведення Реєстру ризикових реєстраційних дій;
- 3) здійснення аналітичного моніторингу рейдерських загроз;
- 4) забезпечення взаємодії між державними органами;
- 5) здійснення міжнародного співробітництва;
- 6) надання методичної допомоги суб'єктам господарювання;
- 7) проведення антикорупційного моніторингу у сфері державної реєстрації.

2. Агентство щороку готує Національну доповідь про стан запобігання рейдерству в Україні.

РОЗДІЛ III ЦИФРОВИЙ МОНІТОРИНГ ТА ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ

Стаття 6. Реєстр ризикових реєстраційних дій

1. З метою запобігання незаконному встановленню корпоративного контролю створюється Реєстр ризикових реєстраційних дій.

2. До Реєстру автоматично вносяться відомості про:

- 1) багаторазову зміну керівників або засновників протягом короткого часу;
- 2) проведення реєстраційних дій у позаробочий час;
- 3) масові реєстраційні дії одним реєстратором;
- 4) реєстраційні дії щодо стратегічно важливих підприємств;
- 5) реєстраційні дії щодо релокованих підприємств;
- 6) реєстраційні дії за участю реєстраторів, щодо яких відкрито дисциплінарні або кримінальні провадження.

3. У разі виявлення ознак ризикової реєстраційної дії система автоматично формує повідомлення Міністерству юстиції України та правоохоронним органам.

Стаття 7. Цифровий захист державних реєстрів

1. Під час здійснення реєстраційних дій обов'язково застосовуються:

- 1) багатофакторна автентифікація;
- 2) біометрична ідентифікація;
- 3) автоматичне інформування власників корпоративних прав;
- 4) відеофіксація реєстраційних дій.

2. Державні реєстри повинні відповідати вимогам кібербезпеки та криптографічного захисту інформації.

3. Забороняється використання незахищених каналів передачі даних при здійсненні реєстраційних дій.

Стаття 8. Автоматичне блокування ризикових реєстраційних дій

1. У разі виявлення ознак ризикової реєстраційної дії система може автоматично зупиняти проведення такої дії строком до 72 годин.

2. Протягом зазначеного строку Міністерство юстиції України проводить додаткову перевірку.

РОЗДІЛ IV АНТИКОРУПЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Стаття 9. Антикорупційний моніторинг

1. Діяльність державних реєстраторів та нотаріусів підлягає постійному антикорупційному моніторингу.

2. Автоматизована система аналізу ризиків повинна враховувати:

- 1) кількість скарг;
- 2) частоту проведення ризикових реєстраційних дій;
- 3) дисциплінарні провадження;
- 4) участь у кримінальних провадженнях.

Стаття 10. Відеофіксація реєстраційних дій

1. Усі нотаріальні та реєстраційні дії щодо зміни корпоративних прав підлягають обов'язковій відеофіксації.

2. Відеозаписи зберігаються не менше п'яти років.

РОЗДІЛ V ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття 11. Захист релокованого бізнесу

1. Для релокованих підприємств та суб'єктів господарювання, які постраждали внаслідок бойових дій, встановлюється спеціальний режим антирейдерського захисту.

2. Реєстраційні дії щодо таких підприємств підлягають додатковій перевірці.

Стаття 12. Захист стратегічно важливих підприємств

1. Щодо стратегічно важливих підприємств застосовується посилений цифровий моніторинг.

2. Перелік таких підприємств затверджується Кабінетом Міністрів України.

РОЗДІЛ VI КОРПОРАТИВНИЙ КОМПЛАЄНС ТА ДІЛОВА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Стаття 13. Антирейдерський комплаєнс

1. Суб'єкти господарювання мають право впроваджувати внутрішні антирейдерські комплаєнс-програми.

2. Антирейдерський комплаєнс включає:

- 1) систему внутрішнього контролю;
- 2) аудит цифрової безпеки;
- 3) оцінку корпоративних ризиків;
- 4) захист електронного документообігу.

Стаття 14. Стимулювання ділової доброчесності

1. Держава сприяє впровадженню стандартів корпоративної доброчесності.
2. Суб'єкти господарювання, які впровадили ефективні комплаєнс-системи, можуть отримувати переваги під час участі у державних закупівлях та грантових програмах.

РОЗДІЛ VII МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 15. Міжнародна взаємодія

Україна співпрацює з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері:

- 1) запобіганні транскордонному рейдерству;
- 2) обміну інформацією;
- 3) захисту інвестицій;
- 4) кібербезпеки;
- 5) повернення активів.

РОЗДІЛ VIII ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців:
 - 1) розробити та затвердити підзаконні нормативно-правові акти, необхідні для реалізації цього Закону;
 - 2) забезпечити створення Реєстру ризикових реєстраційних дій;
 - 3) утворити Національне агентство із захисту корпоративних прав та протидії рейдерству.
3. Міністерству юстиції України забезпечити:
 - 1) впровадження механізмів автоматизованого моніторингу ризикових реєстраційних дій;
 - 2) інтеграцію державних реєстрів;
 - 3) створення системи автоматичного інформування власників корпоративних прав.
4. Рекомендувати суб'єктам господарювання впровадити антирейдерські комплаєнс-програми та механізми цифрового захисту корпоративної інформації.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК2026 р.**АКТ**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність**

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Петровця Олега Федоровича на тему: «Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (державний реєстраційний № 0121U110768).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

**Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛАГОВСЬКА

**Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга ПАВЛЮХ

**Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії**

Наталія ДОБРЯНСЬКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчально-методичної роботи Державного податкового університету, к.ю.н., доцент

Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ

«19» 2026 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
Петровця Олега Федоровича на тему: «Запобігання протиправному
заволодінню майном підприємства, установи, організації»
у освітній процес**

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Гришук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Петровця Олега Федоровича на тему: «Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право України (загальна частина)», «Кримінально-правова характеристика корупції», «Кримінальне право України (особлива частина)», «Кримінологія», «Злочинність в Україні та теоретичні основи її запобігання» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Петровець О.Ф. Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 4(13). С. 106-113. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/176/175>

2. Петровець О.Ф. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: кримінально-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. №142. С. 184-190. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/01/etrovets_142.pdf

3. Петровець О.Ф. Удосконалення механізму запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації: порівняльний аналіз. *Національні інтереси України*. 2026. № 2. С. 946-958. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/36990/36989>

4. Петровець О.Ф. Перспективи удосконалення законодавства щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації під час війни. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах*

воєнного стану: матеріали Всеукраїнського круглого столу, м. Ірпінь, 15.05.2024 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 88-90. URL: <https://surl.li/atdcxt>

5. Петровець О.Ф. Окремі аспекти запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. *Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 73*: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 квітня 2025 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2025. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4187

6. Петровець О. Протиправне установи, заволодіння організації: майном запобігання підприємства, в умовах сьогодення. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права, Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. С. 257-260. https://dpu.edu.ua/images/2025/Photo_dlya_novyn_2025/Navcalno-naukovij%20institut%20prava/11%20listopad%20Navcalno-naukovij%20institut%20prava/Zbirnik%20materialiv%20Vseukrainskogo%20kruglo-go%20stolu%208.10.25%20r.pdf

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Петровця О.Ф. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

**Заступник директора з
навчально-методичної роботи ННІ права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛУГІНА

**Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та
приватних відносин»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Віра БАК

**Завідувач навчально-методичного
відділу, доктор філософії**

Ганна ГРИЩУК

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЮС ФОРТИС»
ЄДРПОУ 44751570

01004, вул. Чикаленка, 11а, оф.9, e-mail: jusfortis.office@gmail.com, тел.: +38(077)881-88-18

«25» березня 2026 року
вих. №25/03-5

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Петровця Олега Федоровича на тему «Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації», поданого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», впроваджено у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС».

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються адвокатами об'єднання під час надання професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, установ та організацій, а також при захисті майнових прав клієнтів і наданні правової допомоги юридичним особам щодо мінімізації криміногенних ризиків.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню якості правового аналізу матеріалів кримінальних проваджень, удосконаленню підходів до формування правової позиції сторони захисту, підготовки процесуальних документів, а також застосуванню сучасних кримінологічних рекомендацій щодо запобігання кримінальним правопорушенням проти власності.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у подальшій діяльності адвокатів Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС» під час здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях проти власності та захисту майнових інтересів.

Керуючий партнер
 Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС»

«25» березня 2026

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані наукові результати дисертації

1. Петровець О.Ф. Запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації під час війни. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 4(13). С. 106-113. URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/176/175>

2. Петровець О.Ф. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: кримінально-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. №142. С. 184-190. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2026/01/etrovets_142.pdf

3. Петровець О.Ф. Удосконалення механізму запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації: порівняльний аналіз. *Національні інтереси України*. 2026. № 2. С. 946-958. <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/36990/36989>

які засвідчують апробацію результатів дисертації

4. Петровець О.Ф. Перспективи удосконалення законодавства щодо протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації під час війни. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнського круглого столу, м. Ірпінь, 15.05.2024 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 88-90. URL: <https://surl.li/atdcxt>

5. Петровець О.Ф. Окремі аспекти запобігання протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 73: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 12 – 13 квітня 2025 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w

Оролу. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2025. URL: https://www.lexline.com.ua/?go=full_article&id=4187

6. Петровець О. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації: запобігання в умовах сьогодення. *Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу присвяченого 30-річчю Навчально-наукового інституту права, Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. PDF-формат; мережеве видання; інституційний депозитарій. С. 257-260. URL: <https://surl.li/iziwqs>